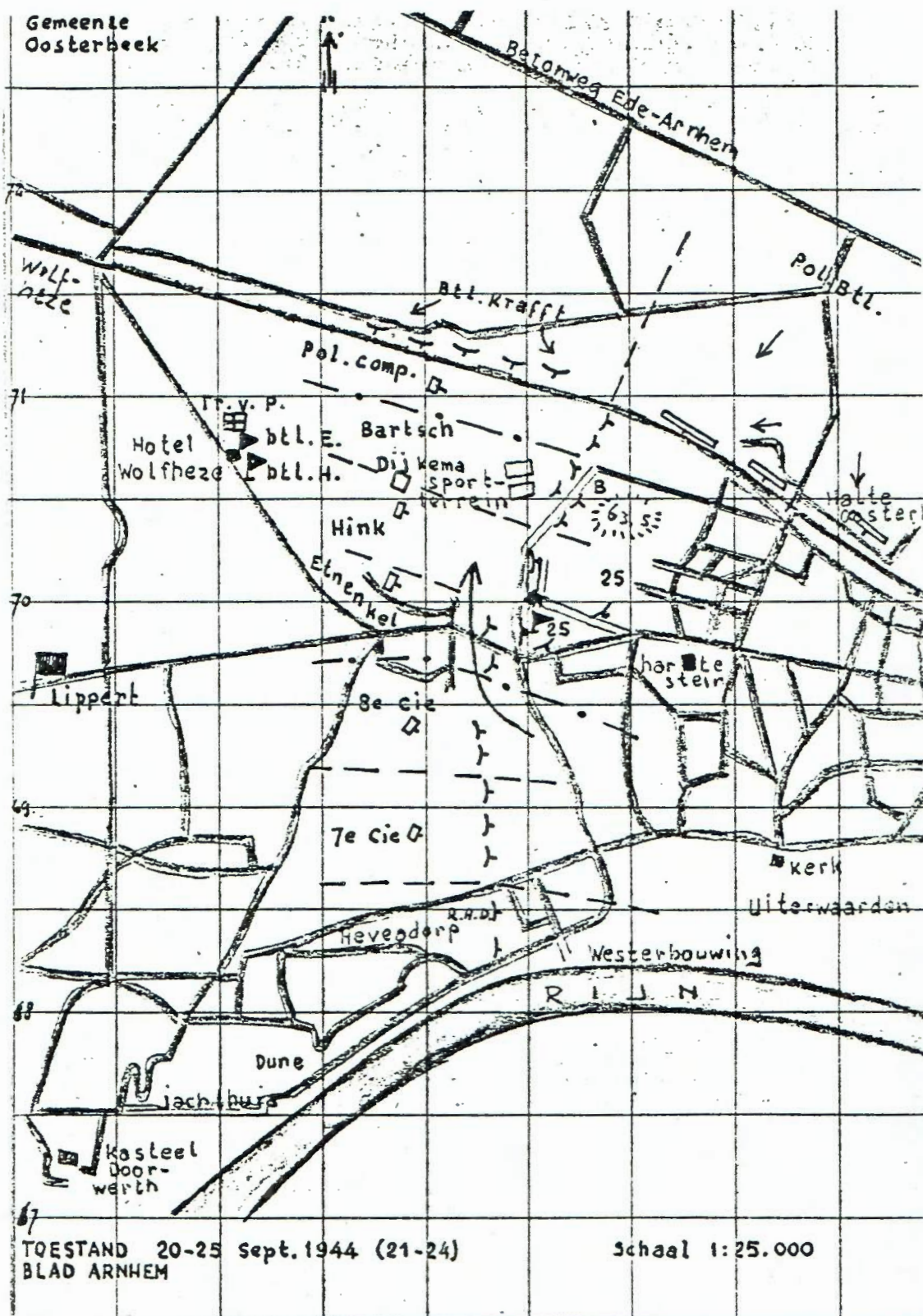

HET PROCES-VERBAAL INZAKE CONTRA DE COMMANDANT EN
ANDERE LEDEN VAN REGIMENT 84 VAN DE SS DIVISIE
LANDSTORM NEDERLAND, HOUDENDE DE INDELING EN OPSTELLING
VAN DEZE DIVISIE, VOORNAMELIJK REGIMENT 84

INZET TIJDENS DE SLAG OM ARNHEM.

POLITIE UTRECHT
BUREAU OPSPORING CORLOGSMISDRIJVEN
SUB COMMISSIE UTRECHT.:

Bijlage, behorende bij het proces-verbaal inzake contra de commandant en andere leden van Regiment 84 van de SS Divisie Landstorm Nederland, houdende de indeling en opstelling van deze Divisie, voornamelijk Regiment 84.

De 34 SS Divisie Landstorm Nederland, ook wel genaamd Landstorm Nederland, is op omstreeks 13 Februari 1945, in haar geheel, vanuit Oost-Gelderland en Overijssel, overgeplaatst naar het front aan de Nederrijn en in de Betuwe.

De Landstorm Nederland is ontstaan uit de in de eerste jaren van de oorlog opgerichte Landwacht Nederland. In het najaar van 1943, werd de Landwacht Nederland bij besluit van de Rijkscommissaris Seijs Inquart, genoemd "Landstorm Nederland".

Hieruit is ontstaan het Regiment Land Storm Nederland, bestaande uit een drietal bataljons, waarvan een gedeelte in het Zuiden, 's-Hertogenbosch en Vught en een bataljon in Groningen moet hebben gelegen. Een gedeelte van dit Regiment heeft deelgenomen aan de gevechten tegen de geallieerden in Noord België en Zuid Nederland. Het bataljon uit het Noorden heeft, naar bekend is deelgenomen aan de gevechten bij de Slag om Arnhem en was ingedeeld bij de Divisie Hohenstaufen. Het Regiment stond in die tijd onder commando van de latere SS Oberführer (Generaal Majoor) Kohlozer. Na de slag om Arnhem is het Regiment, eerst uitgebreid tot een Brigade en daarna tot een Divisie. Het geheel kwam onder commando van Kohlozer te staan. Deze Divisie stond voor wat het lagere personeel betreft, voor ongeveer drie-vijfde gedeelte uit Nederlands personeel. In de hogere onder-officiersrangen kwamen weinig Nederlanders voor. De lagere officiersrangen werden gedeeltelijk bezet door Nederlanders, voor de rest was alles Duits. Met de lagere officiersrangen worden hier bedoeld die van Untersturmführer (2e Luitenant) en Obersturmführer (1e Luitenant), terwijl een enkele maal een Nederlander dienst deed in de rang van SS Hauptsturmführer (Kapitein). Voor zover hogere rangen aan Nederlanders werden toegekend, betrof dit meestal specialisten, zoals veeartsen, artsen en dergelijke.

De indeling zoals deze hierna is uitgewerkt, is geweest in de tijd dat de Divisie aan het front aan de Nederrijn en in de Betuwe lag. Dit front strekte zich uit over een afstand van ongeveer 70 K.M. en wel vanaf Zaltbommel tot aan de omgeving van Heelsum. In de verklaringen van verschillende getuigen en verdachten is hierover een uitvoerige verklaring opgenomen.

A. 34e SS Freiwilligen Grenadier Division, Landstorm Nederland bij de inzet aan de Nederrijn in het voorjaar van 1945.

Indeling: Divisie staf. Commandeur, SS Oberführer (Gen. Maj).
gemotoriseerd, Martin-Maximilian Kohlozer.

Adjutant: SS Hauptsturmführer (Kapt). Neudel

De adjudant van de commandeur in gevallen van interne dienstzaken (administratievedienst (voorleggen van ingekomen post signatures). Verplaatsing van officieren en manschappen. Verlening van onderscheidingen, Officiersbeoordelingen, bevorderingen enz.

-Commandant-

Commandant van de Divisiestaf: SS Sturmführer (Majoor) Kuhlmeier.
De Staf was verdeeld in de volgende afdelingen:

Afd. Ia. O I, Obersturmführer Kuhn (O I is le Ordonans-Officier).

O II) Onderstaan Afd. wa Mun, SS Untersturmf. Broose
O III) zie ook I b. SS " " Heister ?

O IV SS Untersturmführer Frezckawitz.

Ia is Chef, van de staf tevens adviseur van de
Div.Comdt. in alle zaken de gevechtshandelingen betreffende.

O I is (le Ordonansofficier) Helper van Ia.

O IV is Ter beschikking van de Div.Comdt.

Afd. Ib. (Afd.wapens en munitie) Comdt. SS Hauptsturmführer
Lorenscheidt. SS Obersturmf. Ossner, wa.Mun.
(Betriebsstaf, Gerat)
(Gas en Gasafweer)
(Divisie kartotheek en tekenafdeling, staat onder afd. Ia).

Afd. Ic. Abwehr (Spionage en contraspionage), SS Hauptsturmführer
Richter, tevens gevangenenverhoor en waarnemingen betreffende
de bewegingen van de vijand.

Afd. IIa. Führerpersonalien (Officiersadministratie) Chef de
Divisieadjutant.

Afd. IIb. Unterführer en Mannschafpersonalien (Personeelsadministra-
tie). Chef is de Divisieadjutant.

Afd. III is Divisierecht. (Divisierechtbank te velde). Divisions-
richter SS Obersturmführer Uhlmann.

Afd. IVa. is Verwaltung V.I. Chef (Leiter) SS Sturmbanführer
(Administratie) Abrecht.
V.II. Verpflegung (Voeding)?
V.III. Kasse (Financiën)?
V.IV. " "
V.V. Bekleidung (Fourier)
V.VI. Unterkunft (Kazertering)
Afd. Feldpost.

Afd. IV b is Divisiearts, SS Sturmbanführer Dr.Massen
Divisieapotheker SS Hauptsturmführer Keger
Divisietandarts SS " " Dr.Topf.

Afd. IV c is Divisiepaardenarts SS Sturmbanführer Kleinjan en
SS Obersturmführer Knege.

Afd. V is Divisieingenieur SS Hauptsturmführer Wiggers

Afd. VI a is weltanschauliche Erziehung (Opvoeding volgens een
bepaalde wereldbeschouwing), SS Untersturmführer Rath.

b is Führsorge und Versorgung, Gruppen betreuung.
(Ontwikkeling en ontspanning).

Bij de Afd. Ia van de Divisie waren voorts ingedeeld de volgende
onderdelen.

Ia/Pak. (Pantserafweercompagnie) SS Hauptsturmführer Friederici

Ako () SS Hauptsturmführer Ahlert.

Ia/PI (Pionierscompagnieën)) SS Hauptsturmführer Bürger

Ia/Flafü (Luchtafweerafd.) SS Obersturmführer Bisolt

Ia/Mafü (Nachrichtendienst
Berichtendienst, Te-
lefoon, Radion enz.) niet bekend.

Opstelling en indeling van de 34e SS Freiwilligen Grenadier-Division "Landstorm Nederland"
Divisiestaf zie A.

SS Freiwilligen Grenadier Regiment 83 (3e Nederlands
SS Regiment) Gemotoriseerd.

Regimentsstaf bestaat uit :

Berichtensectie
Pionierssectie
Motorrijwielsectie.

Ie Bataljon

Staf.

1e Compagnie (Infanterie)

2e " idem

3e " idem

4e " z.g.n. Zware Compagnie bewapend met zware mitrail-
leurs en Granaatwerpers.

IIe bataljon

Staf

overigens als Ie Bataljon. Compagniën genummerd 5,6,7 en 8

13e Compagnie, z.g.n. Regimentscompagniën, stonden rechtsstreeks onder
commando van de Regimentscommandant.

Bewapend met Lichtinfanterie geschut (L.I.G.) en Granaatwerpers.

14e Compagnie, Panzerjachtcompagnie (Pak), Panzerschrik en Pantzer vuist
bewapening.

SS Freiwilligen Grenadier (Infanterie) Regiment 84, bespannen.
(4e Nederlandse Regiment).

Regimentsstaf.

Hiertoe behoorde. Berichtendienst (Sectie) Pionierssectie en Rijwielsectie.

Ie Bataljon, Staf.

Ie Compagnie, (Infanterie)

2e en 3e Compagnie, als voren.

4e Compagnie, bewapend met zware Machinegeweren en granaatwerpers.
(Zie B 2)

IIe bataljon. Staf.

Overigens als Ie bataljon, compagniën genummerd 5,6,7 en 8.

13e Compagnie, als bij Reg. 83.

14e Compagnie, als bij Reg. 83.

Artillerie Regiment, (was in opstelling te Josefstadt (Protectoraat).

1e Batterij S.F.H. (Zware Veldhouwitsers 15 c.m.)

Pionierscompagnie, Bruggencolonne

Nachschubdienst: Versorgungsregiment. Staf.

1e, Fahrschwadron

2e. "

3e "

Instandsetzingskolonne: werkstattcompagnie

Pantzerabwehrabteilung, (gemotoriseerd en bespannen).

Afd. Staf Nachrichtenzug.

1. Pantzerabwehrcompagnie.

2. "

3. "

→Pantserjagersectie-

Pantserjagersectie.

Nachrichtencompagnie: Telefoonsectie

Radiosectie

lichte berichtencolonne.

Verplegingscompagnie. gemot. en bespannen (Sanitätsdienst)

Ziekenautosectie

Veterinaircompagnie

Ordnungsdienst

Reliëpostdienst

Verwaltungsdienst (Administratie)

Verpflegungsausgabe (Truppenwirtschaftslager) A

Schlächtereikompagnie, gemot. en besp.

Bäckerei Kompagnie idem.

Flakkompagnie (gemot. en besp.)

Berichtensectie. E-Messgruppe.

Feldersatzbataljon. Staf.

1e Compagnie (Infanterie)

2e en 3e idem

Divisiënahkampfschule

Stormgeschut afd.

Pantzerreg. was niet aanwezig.

Ersatzbataljon. Staf.

1e en 2e Compagnie (Infanterie).

Indeling van Regiment 84 van de Landstorm Nederland.

SS. Grenadier Regt. 84. Cdt. SS Standartenführer Lippert.

bestaan. Adj. SS Untersturmführer Neumann.

OI. SS " Reitsma.

OII. SS " Hommes,

later overgeplantst naar
Div.Staf.

Indeling van de Reg.Staf.

Afd. Ia. Chef SS U'stuf. Reitsma

Tekenafd. Soldaat Elsink.

Schrijver van Ia Van der Houde en v.d.Meer

SS Hauptscharführer Schwartz.

Afd. Ib wapens, munitie, Gereedschap, Voorschriften.

Dienstaanwijzingen, Gas en Gas afweer.

SS Sturmscharführer Radtke

SS " Kiefer

Meister der Schutzpolizei Liebig

Regt. Vuurwerker SS Oberscharführer ?

Regt.wapenmeester Oscha Silberbach.

Afd. IV c. Regt.Veterinairdienst.

" Hoefbeslagmeester SS Oscha Schmitt

" Fahnenschmied (Hoefbeslagmateriaal enz.).

Afd. Ic. Spionage en contraspionage SS Ustuf Hommes

Afd. III Gerechtszaken eerst Hommes, onder deze Oscha Schmidt.

Ic en II werd later behandeld door Neumann.

Afd. VIa en b, eerst Hommes, daarna SS Sturmбанführer Dr.Brendel, tever
officier van de staf.

Afd. IIa. Officiersadministratie, SS Unscha Gerritsen ingedeeld als
gevechtsschrijver.

Afd. Ie en IIB Onderofficieren en Manschappenadministratie. SS Osch
Pannekoek.

Regt. Poststelle en Feldpost.

Ia/Nachrichtenföhrer, SS Obersturmföhrer Köckeritz.
Radio-Telefoon en Telexdienst.

Ia/Pionierföhrer SS Untersturmföhrer Zwarts.

IV a Verwaltung (administratie) SS Hauptsturmföhrer
Barthel, tegelijk commandant van de Reg.Tross.

IV b Regimentsarts Van der Meulen, SS Hauptsturmföhrer Toegevoegd
(Oscha Torgsdorf)
Regiments Tandarts en plaatsvervangend Reg.Arts. SS Oberjunker
(Vaandrig) Igel, (Sanitäter Vogel).
Deze is later gestraft voor plundering en opgevolgd door SS Str
Bleisweijk).

V. Regt. Ingenieur. (Kraftfahrtechnisch Föhrer) SS Untersturmföhrer
J.v.d.Lip.

Regt.Stafcompagnie. Comdt.Obersturmföhrer Köckeritz (Van ongeveer 18
Februari tot 1 Maart 1945, SS Obersturmföhrer H.W.Fernau).
Stabsscharföhrer, Meister der Schutzpolizei Jäger.
Rechnungsföhrer (Boekhouder en kasbeheerder).
alleen voor wat betreft de Manschappen van alle onderdelen der Regt.

Ie en 2e Schrijver
waffenwart

Fahrstaffel bij de Gevechtsstaf. (Chauöfeurs)
Van Leeuwen-Boomkamp, chauffeur van Lippert reed met volkswagen.

Van der Pol. Generatorwagen.

Meldestaffel bij de Gevechtsstaf (Ordonnansendienst) Comdt. een Usch
en 2 ordonnansen.

3 Motorrijwielerordonnansen. 3 ordonnansen te paard en 6 ordonnansen p
rijwiel.

1 onderofficier voor bediening van Scherenfernrohr.

Regt.Nachrichtenzug. (Berichtendienst) Radio,
Telefoon.

Radioafd. Chef een onderofficier en enkele manschappen.

Ib wapens en munitie

Ic Spionage onder O I

IHa Adj. IIB Adj. II Adj.

IVa Onderofficiersvoeding, Financiën, Kazernering,
Kleding en Boekhouding. Chauöfeurs (Rijtuigtross en paarden).

VI OI

IIE Bataljon. Infanterie
Commandant was SS Hauptsturmföhrer Ziegler (Later o
geplaatst Div.Staf.)
Adj. was SS Hauptsscharföhrer Einkenkel
Opvolger.
SS Hauptsturmföhrer Herms. Comdt.
SS Untersturmföhrer Rabe Adj.

Ie en 2e Ordonnansofficieren ontbreken.

Bataljonsadministratieofficier Oberstuf.
Gussmann, later overgeplaatst naar Div.
Staf.Chef van afd. IV a.

Batl.Arts Van der Meulen (Tevens Reg.Arts),
later SS Oberstuf.Nietsch IVa, tegelijk Comdt.Tross.

Btl. Stabscharführer (Sergt. Maj. Adm.) SS Oscha Beijer.
 Btl. Gevechtsschrijver Uscha A. Oudheusden.
 " Rechnungsführer (Boekhouder) Uscha Jan Jurgens, lat
 naar 5e Cie overgegaan.

Ib wapens en munitie SS Oscha Schweighardt.
 IC O I Hauptscharführer Schwartz later naar Rgt. Staf.

IIa Adj. IIb Adj.

III SS Hauptscharführer Warnecke.

IVc SS Uscha Albrecht (Gedeserteerd)

V. SS Uscha Ernst Jurgens

VI. SS Uscha J.P. Spruit, later bij 6 Cie als Gevechtsschr.

Compagnien.

5e Commandant was Oberstuf. Stabscharführer Elstner (Sergt. Adm.).

6e Elstner (Sergt. Ustuf Thijssen, sergt.-Adm.

(Spies) Uscha Geijteman.

Gevechtsschrijver J.P. Spruit.

Komp. tr. Führer, Adj. Uscha Puts.

7e " " eerst Naumann, daarna Ostuf.

Pulles, daarnaar Ustuf G.J. van Helsing en tenslotte Ustuf Keuter.

Stabscharf. (Sergt. Maj. Adm.) A. Grünwald.

8e Commandant was Hauptsturmführer Hink. Stabscharführer (Hätscha) Hiltman.

Komp. tr. Führer (Adj. van de Comp. Cdt. Oscha G.A.G. van de wal.

SS Ustuf. Warborg. SS Ustuf Lommel, SS Ustuf Du Burk,
 SS Oberstuf van 't Hof (Ersatzbataljon) Ustuf Broos,
 Commandanten van bataljonseenheden.

Het Regiment 83 was ongeveer op dezelfde wijze ingedeeld als Regiment 84. De commandant hiervan was de SS Obersturmbanführer (Luitenant-konnel) Krafft. De laatste weken werd het commando bij ziekte van Krafft waargenomen door Sturmbanführer (Majoor) Gerard Muller, thans in Nederland gedetineerd. Dit Regiment bezette de Westelijke Frontsector, welke geheel in de Betuwe lag.

Veel bijzonderheden zijn hierover niet bekend.

Enkele leden van dit Regiment hebben zich bekendheid verworven door bankroof in Tiel.

Voorts behoorde tot de Divisie Landstorm Nederland het z.g.n. "Versorgungsregiment". Dit was hoofdzakelijk een administratief onderdeel dat altijd ver achter het front lag. De commandant hiervan was de SS Sturmbanführer Heinrich, daarvoor Sturmbanführer Hüttig. Diens adjudant was destijds de Nederlandse Untersturmführer Van Deventer, die gesneuveld is.

Dit Regiment bestond uit diverse onderdelen, welke dienden voor de verzorging van de troependeelen van de andere regimenten zoals slagerij, bakkerij, handwerkerij (Schoenmaker, kleermakers enz.) Verder transportafdelingen (Fahrschwadrons), waarover hiervoor reeds is gesproken. Tot de verschillende onderdelen behoorden nog weer kleinere eenheden, doch dit zou te ingewikkeld worden en geheel uit te werken. Verschillende de in het vorenstaand overzicht vermelde namen komen in het hierna volgende proces-verbaal voor.

Het vorenstaande overzicht is samengesteld naar aanleiding van gegevens welke verstrekt zijn door A.P.H.G. Naumann, destijds SS Untersturmführer der Waffen SS en adjudant van H.M. Lippert, commandeur van Regiment 84.

Utrecht, 6 Juli 1948.

De wachmeester der Rijkspolitie te kl

W.g. Tj. Holwerda.

SS-Führungshauptamt
Amt II Org.Abt. Ia/II
Tgb.Nr. 3934/44 g.Kdos.

Berlin-Wilmersdorf, 2 Nov. 1944.
Kaiserallee 188.

Betr.: Aufstellung der SS Freiw.Gren.Brigade "Landstorm Nederland"
Bezug.: SS-FHA, Kdo., -Amt d.W-SS, Tgb.Nr.II/2756/43 geh. v.17.4.43
Anlg.: (gehen nur den bearbeitenden Dienststellen zu).

Verteiler: Sonderverteiler.

78 Ausfertigungen
Pruf-Nr. 2 Anlg.: 2

- 1) Auf Befehl des Reichsführers SS ist unter Verwendung der gesamten personellen und materiellen Teile des Landstorm "Nederland". des SS-wachbtl. 3, der Nachr.- u.San.Kp. des B.d.W-SS in den Niederlanden, der 1. und 2. SS Pz.Jag.Kp. "Nordwest" der SS-Flak Battr. "Clingenaal" sowie des Verteidigungsstabes Scheveningen die SS-Freiwilligen-Grenadier Brigade "Landstorm Nederland" (SS-Freiw.Gren.Brigade "Landstorm Nederland") aufzustellen.
Die zu verwendenden Einheiten gelten somit als aufgelöst.
- 2) Die Aufstellung erfolgt im niederländischen Raum.
- 3) Gliederung:
SS Freiw.Gren.brigade "Landstorm Nederland" ist entsprechend der Kriegsgliederung (Anlage 1) und Gültigkeitsliste der KSt und KAN (Anlage 2) zu gliedern und auszurüsten.
- 4) Inkraftsetzung neuer KSt und KAN für die Gültigkeitsliste hat ab sofort nicht mehr nach den Ausschreibungen in den AHM bzw. nach Erscheinen der KSt und KAN zu erfolgen, sondern wird jeweils durch das SS-FHA im V.Bl.d.W-SS oder mit Sonderverfügung befohlen. Änderungen in den KSt und KAN sind weiterhin nach den Ausschreibungen in den AHM vorzunehmen.
- 5) Unterstellung:
SS-Freiw.Gren.Brigade "Landstorm Nederland" wird während der Aufstellungszeit dem SS-FHA mit In 2 als zuständiger Inspektion unmittelbar unterstellt.
- 6) Ausbildung:
Über Ausbildung der Spezialisten bei den Spezialeinheiten ergehen Sonderbefehle durch die zuständigen Inspektionen des SS-FHA, Ausbildungsrichtlinien erläßt SS-FHA, Abt. Id.
- 7) Personelle Bestimmungen:
Mit Zuweisung von Führern und Unterführern durch das SS-FHA ist vorläufig nicht zu rechnen.
Führer, Unterführer und Mannschaften des "Landstorm Nederland" und des SS-wachbtl. 3 sind als Stämme für die Neuaufstellung der SS-Freiw.Gren.brigade "Landstorm Nederland" zu verwenden.
Rekrutierung erfolgt durch Hdh.SS-u.Pol.Fhr. "Nordwest".
- 8) Materielle Bestimmungen:
 - a) Waffen, Gerät und Fahrzeuge werden unter Anrechnung der vorhandenen Bestände durch SS-FHA, Org.Abt. Ib zugewiesen.
 - b) KSt und KAN werden durch SS-FHA, Org.Abt.Ia/II, Vorschriften durch SS-FHA, Vorschriften- und Lehrmittel-Abt. zugewiesen. Nicht benötigte KSt und KAN sowie Vorschriften sind entsprechend zurücksenden.
 - c) Sanitätsgerät, material und ausrüstung wird auf Anforderung bei SS-FHA, Amtsgr. D. Amt XV durch das ZSL (Zentral-Sanitätslager beim Reichsarzt-SS und Po.) zugewiesen.

9). Abzeichen:

Als Abzeichen tragen die Angehörigen der SS-Freiw.Gren.Brigade "Landstorm Nederland" auf dem Kragenspiegel die Wolfsangel und Ärmelstreifen mit der Aufschrift "Landstorm Nederland". Anfertigung erfolgt durch das SS-W.V.Hauptamt, Amt B II.

10) Feldpostnummernänderung bzw. zuweisung ist bei SS-FHA, Füh.Abt. Fp zu beantragen.

11) Die in der Anlage beigefügten personellen und materiellen Sollstärkeberechnungen sowie die Pferde Sollstärke sind bindend und als Meldeunterlagen zu verwenden.

Anderungen der Sollstärken personeller Art auf Grund neu einzusetzender und nach AHM geänderter KSt und KAN gem. Ziff. 4.) werden durch SS)FH, Org.Abt. Ia/II in den Veränderungsblättern befohlen.

Über Änderungen des Kfz.-, waffen- und Pferde-sollle ergeben von Fall zu Fall Sonderbefehle durch SS)FHA.

12) Zur einheitlichen Bearbeitung der gem. SS-FHA, Amt II, Org.Abt. Ia/1 Tgb.Ar.II/18700/44 geh.v. 31.10.44 einzureichenden Zustandsberichte ist diesen ausschl. die neue Kriegsgliederung mit der eingelegten personellen Sollstärke und materiellen Sollausstattung sowie Pferdesollstärke zu Grunde zu legen. Die am Stichtage zuständige personelle Soll, und vorhandene Iststärke (davon Kranke, Verwundete usw.), die materielle Soll, und vorhandene Istaussstattung, davon einsatzbereit, sowie das Soll und Ist an Pferden (davon kranke, verwundete usw.) ist in den Kriegsgliederungen einzutragen.

13) a) Die auf der Kriegsgliederung gem.Ziff.11.) einzutragende personelle Iststärke hat alle vorhandenen Soldaten zu enthalten. Hierzu gehören auch Urlauber, Abkommandierte, Kranke und Verwundete innerhalb 8 Wochen, etwa vorhandene Überzählige Soldaten.

Gegenüber dem Soll (Zahl der nach KStN zustehenden Soldaten und Hilfswilligen) unterscheidet sich die Iststärke nur durch das Fehl oder etwa vorhandene Soldaten über Soll.

b) Die gemasz Ziff.12.) einzutragende materielle Iststärke enthält alle am Stichtage vorhandenen materiellen Teile (Sollausstattung Lkw. enthält einschl. die zustehende Maultierausstattung). Der Lkw. Istbestand hat sämtliche Kraftfahrzeuge mit Lkw. Fahrgestell zu enthalten, ausser Pkw. mit le. Lkw. Fahrgestell.

c) Die gem.Ziff.12.) einzutragende Iststärke an Pferden hat alle vorhandenen Pferde einschl. der erkrankten und kommandierten zu enthalten.

14) Mit Zustandsbericht Stichtag 1.12.44 ist erstmalig der Stand der Abteilung dem Reichsführer SS und SS FHA zu melden.

15) Verantwortlich für die Austellung der SS-Freiw. Gren.Brigade "Landstorm Nederland" ist der Kommandeur.

F.d.R.

Der Chef des SS-Führungshauptamtes

gez. J ü t t n e r

SS-Hauptsturmführer.

SS Obergruppenführer und
General der Waffen SS,

Voor eensluidend afschrift

De Wachtmeester 1e klasse
der Rijkspolitie,

w.g. Tj. Holwerda.

POLITIE UTRECHT
BUREAU OPSPORING OORLOGSMISDRIJVEN
SUB-COMMISSIE UTRECHT

Proces-Verbaal, houdende
verklaringen van de Commandant van het
v.m. SS Wachbataljon en diens adjudant
(P.A. Helle en A.P.H.G. Naumann), de SS
Standartenführer H.M. Lippert en de SS
Obersturmführer H.W. Fernau, betreffende
de slag om Arnhem van 17 tot en met 25
September 1944, met bijlagen. -----

Naar aanleiding van verschillende verklaringen van leden van het voormalige SS Wachbataljon 3 (Nord-West), waarvan de Staf destijds was gelegerd nabij het P.D.A. aan Laan 1914 te Amersfoort, als zou dit Wachbataljon door de toenmalige Commandant, de SS Sturmbannführer P.A. Helle, eigenmachtig dus zonder opdracht van een hogere chef, in de strijd tegen de geallieerde Luchtlandingsdivisie zijn geworpen, heb ik, TJEERD HOLWERDA, Wachtmeester van Rijkspolitie 1e klasse, tevens onbezoldigd Rijksveldwachter, dienstdoende bij de Sub-Commissie Utrecht van het Bureau Opsporing Oorlogsmisdrijven, hierover uitvoerig gehoord: -----

1. PAUL ANTON HELLE, geboren te Rovereto (Zuid Tirol It.), 22 September 1898, van beroep technicus, nationaliteit Duitser, wonende te München 23, Kaizerstrasse 54 (Dld), thans gedetineerd in de strafgevangenis aan het Wolvenplein te Utrecht, voormalig SS Sturmbannführer en Commandeur van het voormalig SS Wachbataljon 3 (Nord-West), die mij omtrent de inzet van het Wachbataljon op 17 September 1944 tegen de luchtlandingstroepen het volgende verklaarde: ----
"Toen op 17 September 1944, de geallieerde luchtlandingen plaats vonden in Nederland om de Rijnbrug te Arnhem in bezit te krijgen, werd op bevel van Rauter het Wachbataljon ingezet, om mede te helpen deze geallieerde poging te verijdelen. Omstreeks tussen 13.00 en 14.00 uur die dag, werd eerst door de geallieerde luchtmacht een aanval gedaan op het station de Nederlandse Spoorwegen te Amersfoort en tevens op mijn kampement te Amersfoort. In verband met de bezetting van Zuid Nederland, waren de daar gelegerde compagnieën van mijn bataljon (3, 4, 5 en 6) naar Amersfoort overgeplaatst, zodat het gehele bataljon daar was gelegerd. De 2e Compagnie, welke onder commando stond van de SS Hauptsturmführer Ziegler, was met een transport gevangenen uit Amersfoort (P.D.A.) naar Duitsland. De luchtaanval op mijn kampement had niet veel effect, daar ik over voldoende luchtafweer beschikte om de aanval af te slaan. Er kwam na de middag eerst een telefonisch bericht binnen van de Ortskommandant van Amersfoort, de Hauptmann Brinkman, die mij de mededeling deed, dat er valschermtroepen van de vijand in de Betuwe waren geland en hij verzocht mij om een verkenningspatrouille uit te willen zenden. Hiervoor werd de bij mijn bataljon bestaande "Spielmannzug" (tamboer en pijperkorps) aangewezen, welke sectie tevens dienst deed als z.g. Jagdkommando. Daarna kwam er een telefonisch bericht van Rauter, dat het gehele bataljon gevechtsklaar moest worden gemaakt om te worden ingezet. Ik zelf zou mij met enkele leden van mijn staf zo spoedig mogelijk dienen te melden bij de Generaal Von Tettau. Deze had zijn gevechtsstand (Commandopost) op de Grebbeberg bij Rhenen. Ik zou hier nadere opdrachten krijgen. Met mij gingen mede, mijn

adjutant de SS Untersturmführer A.P.H.G. Naumann, de Bataljonsspies de SS Hauptscharführer Beijer, de 1e schrijver van mijn Staf de SS Unterscharführer A. Oudheusden en de Rechnungsführer van de Staf, tevens mijn chauffeur, de SS Unterscharführer J.P. Spruit. De SS Hauptsturmführer Ernst Bartsch, tevens plaatsvervangend bataljonscommandant en commandant van de 4e Compagnie, werd belast met het verder in orde (marsvaardig) maken van het Bataljon. Het gehele bataljon op de 2e Compagnie na, werd ingezet. Achter bleven verschillende administratieve krachten, kokspersoneel en dergelijke, allen onder commando van de SS Obersturmführer Gussmann, die chef was van de administratie (Verwaltung). Deze moest zorgen, dat wij op tijd onze voeding enz. kregen aangevoerd. -----

Daar de 4e Compagnie gemotoriseerd was, werd deze met de Spielmannzug vooruit gezonden naar Ede om het eerst te worden ingezet. Hierbij was ingedeeld de zware sectie onder commando van de SS Hauptscharführer Einkenkel. -----

Deze afdeling was voorzien van enkele zwaardere Infanterie wapens, waaronder 3 stukken P.A.K. van 3.7 c.m., 6 granaatwerpers en 4 zware mitrailleurs. Deze compagnie en de afdeling zwaardere wapens zou het eerst worden ingezet. Deze Spielmannzug, die zoals ik U hiervoor reeds verklaarde tevens dienst deed als z.g. Jagdkommando, zou als verkenningstroep worden vooruit gezonden. De sterkte van deze sectie was ongeveer 28 of 30 man en stond onder commando van de SS Oberscharführer Sakkel. De rest van de compagnieën zouden na komen, zodat alles in de avond van 17 September 1944 in Ede zou zijn. De 1e Compagnie stond onder commando van de Hollandse SS Obersturmführer Bronkhorst, die ik U reeds eerder noemde. De 3e Compagnie stond onder commando van de SS Obersturmführer Hink. De 5e Compagnie stond onder commando van de SS Obersturmführer Kühne en de 6e Compagnie stond onder commando van de SS Obersturmführer Fernau. De totale sterkte van het bataljon bij de inzet was zo ongeveer 700 tot 800 man. Ruim 200 man waren achtergebleven. Hierbij was de 2e Compagnie en verder administratief en kokspersoneel en dergelijke. -----

In de avond en nacht van 17 op 18 September 1944, werd het bataljon vanuit Ede compagniesgewijs in de strijd geworpen. Het Jagdkommando werd eerst uitgezonden om verkenningen te doen. Deze verkenningstroep hebben de geallieerden zo dicht laten naderen, dat men hen goed onder vuur had, waarop de hele troep uiteen werd geschoten. Sakkel werd zwaar gewond en is later in Apeldoorn aan zijn verwondingen overleden. Nog anderen werden gedood en gewond en verschillenden zijn niet meer terug gekomen, vermoedelijk wel omdat zij gedeserteerd zijn. De Sturmmann Abramsz die als melder bij de verkenningstroepen was, kwam o.a. terug en meldde mij wat er gebeurd was. De 4e Compagnie onder Bartsch werd ingezet voorbij een boerderij aan de weg van Ede naar Arnhem aan de bosrand. De compagnie lag ten Zuiden van de weg en met de linkervleugel tegen de weg aan, Hierna werd de 3e Compagnie van Hink, ter ondersteuning naar de rechtervleugel van Bartsch gezonden en daarna werd de 6e Compagnie van Fernau weer op de rechtervleugel van Hink ingezet. Ten laatste werd ook nog als bescherming van de rechtervleugel van de compagnie van Fernau, de 5e Compagnie onder Kühne ingezet. Deze heeft een barakkenkamp bezet van de Arbeidsdienst, waar de geallieerden zich hadden genesteld. Hier werden door Kühne 50 krijgsgevangenen gemaakt, die naar achteren werden gezonden. De compagnie van Bronkhorst bleef als reserve achter in de nabijheid van mijn commandopost, welke ik had ingericht in de boerderij waarvan ik U eerder sprak. (Zie bijgevoegde schets I). Eén sectie van deze

compagnie, onder commando van een Unterscharführer, werd ter ondersteuning toegevoegd aan de anderen compagnieën. De situatie op Maandag 18 September 1944, omstreeks 15.00 uur was zoals op bijgevoegde schets is aangegeven. Het bataljon lag toen opgesteld tussen de weg naar Arnhem en de nieuwe geprojecteerde rijksweg naar Arnhem. Zoals U kunt begrijpen waren wij de gehele nacht en morgen druk geweest. Ik was meermalen naar voren geweest om te zien hoe het bij de compagnieën ging en aan slapen had ik niet gedacht en er ook geen gelegenheid voor gehad. Toen het in de middag wat rustiger was geworden en ik een uurtje ging rusten, werd ik omstreeks 15.00 uur door mijn adjudant aan de arm geschud, die mij mededeelde, dat er vijandelijke valschermpjes naar beneden kwamen. Ik wilde dit niet geloven, doch plotseling zag ik er eentje vlak voor de ramen staan en naar binnen kijken. Meteen dook ik weg, waarop wij ons gereed maakten om te vertrekken, daar bleek, dat wij er midden tussen in zaten. Buiten gekomen moesten wij nog slag leveren met enkele van hen en wij namen er drie gevangen, die gewond waren. Hierbij was ook een kapitein dokter, die daarna onze gewonden heeft verzorgd. Intussen daalden overal vijandelijke valschermspringers tussen, voor en achter de stellingen van het Wachbataljon. (Zie hiervoor bijgevoegde Schets No.I). Ook kwamen er vóór de linies van ons glijvliegtuigen naar beneden met troepen en materiaal. De Hauptscharführer Einkenkel, die met zijn zwaardere wapens in stelling lag ongeveer recht Oostelijk achter de compagnie van Bartsch aan de weg naar Arnhem en aan de bosrand (zie schets), draaide hierna zijn stukken om en heeft met zijn stukken de vijand die uit de lucht daalde onder vuur genomen. Ik heb later met een officier van de geallieerde luchtlandingstroepen gesproken, die mij vertelde, dat dit vuur zo'n verwoesting onder zijn mannen had aangericht, dat hij minstens gedacht had, dat ik over een groot aantal afweerwapens beschikte. ----- Het gehele bataljon werd uit elkaar geslagen en ik kon hierdoor genoodzaakt geen melders meer uitzenden om verdere opdrachten aan mijn compagniescommandanten te geven. Dit is dan ook niet gebeurd. Een ieder moest zich maar zelf trachten te redden. De 1e Compagnie onder Bronkhorst, was direct bij het zien van de eerste vijandelijke valschermspringers al aan de haal gegaan. Enkel en enkele waren achtergebleven, waaronder Bronkhorst zelf, die zich bij mij meldde. Ik ben met de leden van mijn Staf, waaronder Naumann, Beijer en Oudheusden - Spruit was niet aanwezig - in ongeveer Noordelijke richting teruggetrokken, naar een soort boerderij. Bronkhorst met nog enkele anderen en een paar gevangenen, hebben zich bij ons gevoegd. Op deze boerderij hebben wij enige tijd de commandopost ingericht. Wij hebben getracht nog verbinding te krijgen met de andere compagnieën, doch dit is niet gelukt. Met Naumann en Beijer, ben ik daarna langs een omweg en door de bossen heen, naar Ede teruggetrokken. Oudheusden is later nagekomen en moest voor de gewonden en gevangenen zorgen. Hij is daarmee later naar Ede gekomen. In Ede was al verteld, dat mijn gehele bataljon was vernietigd en dat ik en de andere leden van mijn Staf waren gesneuveld. Dit bericht was zelf kort nadien al doorgedrongen tot Amersfoort. De Obersturmführer Gussmann had al vernomen, dat de vijand in Scherpenzeel zat. Hij heeft daarop direct maatregelen genomen om te vertrekken, hetgeen ook is gebeurd. Zodoende kwam het dat wij geen eten kregen voor Woensdag. Ik heb hem hierover later behoorlijk onderhouden. Bij aankomst in Ede en nadat ik mijn rapport had uitgebracht, heb ik Bronkhorst belast met het verzamelen van de verspreide leden van het Wachbataljon. Hij had zich hiervoor gevestigd in een hotel

in de omgeving van het Station der N.S. aan de spoorlijn Utrecht-Arnhem (Hotel Welgelegen). Het bleek verder dat Fernau krijgsgevangen was gemaakt. Deze is na de gevechten teruggekomen. Het bleek dat Kühne met een gedeelte van zijn compagnie doorgestoten was naar Bartsch. Wat hier precies is gebeurd weet ik niet, dit is wat duister. Hij is in Apeldoorn terecht gekomen en kwam na enige tijd terug. Ik kreeg het idee dat hij heeft gesimuleerd. Ik heb hem na zijn terugkomst weggezonden, hij is naar Amersfoort teruggekeerd en heeft verder niet aan de strijd deelgenomen. (Zie ook de verklaring van Naumann). Hink was gewond geraakt en keerde al vrij spoedig terug, zodat hij zijn dienst weer kon doen. Bartsch is 24 uur krijgsgevangen geweest bij de Engelsen en heeft zich weten te bevrijden, zodat hij weer terugkwam en ook zijn dienst weer kon doen. In de avond van Maandag, 18 September 1944, had ik dus nog twee officieren over en wel Naumann en Bronkhorst. Daar ik Bronkhorst had belast met het verzamelen van de verspreide leden van het Wachbataljon, had ik hier dus verder niets aan. Er waren van het gehele bataljon in de avond van 18 September 1944 nog ongeveer 60 tot 70 man over. Hiervan heb ik Naumann een kleine compagnie laten samenstellen. Deze is hiermede in de nacht van 18 op 19 September 1944 langs de spoorbaan van Ede naar Arnhem opgerukt. (Zie bijlage schets II). In de vroege morgen van 19 September 1944, koos hij stelling op een punt ten Noorden van de spoorbaan, waar ik later ook mijn commandopost heb ingericht, welke later naar het Oosten is verplaatst. (Zie schets II, commandovlag bij viaduct is de nieuw ontworpen rijksweg, ook wel genoemd het "Hazenpad"). Toen er daarna weer versterking kwam en er ook weer een paar officieren terug kwamen (Bartsch en Hink) kon ik weer een paar compagnieën samenstellen. Naumann werd weer adjudant en in zijn plaats werd als compagniescommandant aangesteld een Hollandse Untersturmführer, genaamd Scheers uit Zwolle, die later is gesneuveld. De compagnieën werden daarop in stelling gebracht tussen de eerder genoemde nieuw ontworpen rijksweg en de spoorbaan, ongeveer ter hoogte van de plaats waar de vorige dag de geallieerde zweefvliegtuigen waren geland. (Zie schets II). In de nabijheid was ook een groot viermotorig geallieerd vliegtuig neergekomen. Hierin bevonden zich een groot aantal papieren en gegevens, welke voor ons van groot belang waren. Een en ander is inbeslaggenomen en opgezonden naar de hogere legerleiding. In de nabijheid was een boswachterswoning, welke was bezet door de geallieerde brigadestaf. Hierin heb ik nadien mijn commandopost gevestigd (zie commandovlag B, op schets II). De stand van de opstelling van mijn bataljon op Woensdag 20 September 1944, omstreeks 12.00 uur was ongeveer zoals die op Schets II is aangegeven. De obersturmführer Bronkhorst was in Ede achtergebleven en was belast met de bewaking van de gemaakte krijgsgevangenen. Dit aantal groeide steeds aan. Aanvankelijk werden de krijgsgevangenen bijeengebracht in het eerder bedoelde hotel bij het station en later werd hiervoor een kazerne ingericht (Bergansius-kazerne). Wij lagen dus op Woensdagmiddag ter hoogte van het station te Wolfheze. Aan de gevechten namen voorts deel een paar compagnieën van de Wehrmacht onder commando van een kolonel, diens naam is mij niet bekend. Deze lagen in Noord-Westelijke richting schuin achter ons en hebben niet veel uitgevoerd. Verder waren er nog een afdeling van de 88 Schifstamabteilung, een soort Mariniers, die ten Zuid-Westen waren gelegerd, doch die ook niet veel hebben uitgevoerd. Een bataljon van de onderofficiersopleiding uit Arnhem, onder commando van de SS Sturmbannführer Eberwein

lag ten Zuiden van de spoorlijn naar Arnhem, terwijl tevens het Ersatzbataljon 16 onder commando van Obersturmbannführer Kraft aan de gevechten deel nam. (Zie schets III). De Pantzerdivisie Hohenstaufen ter sterkte van ongeveer 2000 tot 3000 man, lag in het Oosten. De opstelling zoals die na de 20e September 1944 is geweest is ongeveer zoals die op Schets No. III voorkomt. Ik lag toen met het bataljon in Wolfheze-Oosterbeek, ten Westen van het station Oosterbeek en ten Zuiden van de Spoorbaan. Het bataljon Kraft lag toen ten Noorden van de spoorbaan om te zorgen dat de geallieerden niet over de spoorlijn konden komen en zo achter onze linies langs weg trachtten te komen. Meer naar het Oosten lag een politiebataljon met dezelfde opdracht. Ten Zuiden, dus op de rechtervleugel van mijn bataljon lagen de compagnieën 7 en 8 van het bataljon van Eberwein. Op de rechtervleugel van Eberwein heeft een afdeling van de Duitse Reichsarbeitsdienst gelegen. Op een gegeven moment wisten de geallieerden een bres te slaan in de linies tussen Eberwein en de R.A.D. Hier is toen een bataljon Hermann Göringtroepen ingezet. Dit bataljon trok recht tegen het vijandelijk machinegeweervuur in en heeft geweldige verliezen geleden, ongeveer 60 tot 70% van de sterkte. Toen het gevaar geweken was en de linies weer waren opgevuld, is dit bataljon teruggenomen en niet meer ingezet geworden. De situatie zoals die van 21 tot 25 September 1944 is geweest, is op Schets III, zo goed mogelijk aangegeven. Ik had mijn commandopost ingericht in de nabijheid van hotel Wolfheze. In dit hotel was de troepen-verbandplaats ingericht onder commando van Dr. Dijkema, de bataljonsarts. In de nabijheid lag tevens de commandopost van Eberwein. Meer naar achteren lag de commandopost van de regimentscommandant, de SS Standartenführer Lippert, aan wie ik ondergeschikt was met mijn bataljon. Als compagniescommandanten had ik vanaf Woensdag of Donderdag, Bartsch, Hink en de SS Hauptscharführer Einkenkel. Bij de tennisbaan in Oosterbeek (Op Schets III aangegeven als sportterrein) leden wij gevoelige verliezen, door toedoen van de op geniale wijze gecamoufleerde geallieerde militairen. Van deze hadden zich een aantal in de toppen van de bommen zo goed gecamoufleerd en verdekt opgesteld, dat wij hen niet hebben kunnen ontdekken. Deze militairen waren van top tot teen in een soort camouflagenet gehuld, dat alleen hun ogen vrijliet. Toen zij tussen de bladeren van de bomen zaten en zich aan de stam hadden vastgebonden, waren zij totaal onzichtbaar en geleken zij op blad en bommen. Ook hadden zich dergelijke goed gecamoufleerde militairen opgesteld in het kreupelhout en waren ook totaal onzichtbaar. Dat deze hierdoor een groot aantal tegenstanders hebben neergelegd, laat zich denken. Pas toen die militairen door honger en dorst gedreven het niet langer konden volhouden, gaven zij zich over. De laatste dagen werden zij niet meer voldoende van eten en drinken voorzien. Er werd wel voedsel enz. door de geallieerde vliegtuigen afgeworpen, doch dit viel in veel gevallen in en achter onze linies en degenen voor wie het bestemd was kregen het niet. Zoals U bekend zal zijn is te Oosterbeek de rest van de Luchtlandingstroepen geheel omsingeld geworden en hebben daar dan ook de gevechten een einde genomen, zo ongeveer op 25/26 September 1944. Ik heb dit einde, zoals U bekend is niet medegemaakt. Op 22 September werd ik teruggezonden naar Amersfoort. Hier had de SS Oberführer Kohlrozer zich gelegerd in de barakken van het bataljon. Het commando over mijn bataljon werd overgenomen door Eberwein en tezamen met het bataljon Kraft, werd het regiment onder Lippert opnieuw opgesteld. ----- Voor mijn vertrek hebben de geallieerden nog een kans gehad om,

om de rechtervleugel van mijn bataljon heen, achter mijn linies te komen. (Zie pijl op schets III en bijgevoegde verklaring). De oorzaak was, dat Eberwein blijkbaar niet voldoende aandacht heeft geschonken aan zijn linkervleugel en niet voldoende voeling heeft gehouden met mijn rechtervleugel. Hierdoor leden wij nogal enige verliezen. Toen na het einde van de gevechten de balans werd opgemaakt bleek, dat het Wachbataljon 42 man aan doden had verloren, verder 124 man zwaargewonden en 120 man vermisten, inderdaad een hoog percentage voor deze korte tijd. (Zie hiervoor ook de verklaring van Naumann). Bij deze vermisten zullen zeker een vrij groot aantal zijn, die zijn gedeserteerd. Ik ben er echter van overtuigd, dat er ook nog veel doden zijn gevallen, die niet zijn gevonden. De gevechten hebben veelal plaats gehad in zwaar bebost terrein, veel kreupelhout en dergelijke. Ik weet bij ondervinding uit de eerste wereldoorlog, dat de strijd in een dergelijk terrein zeer zwaar is en het verliescijfer hierdoor zeer hoog wordt. Bij het vechten in dergelijk terrein zijn er velen gewond geraakt die door de mannen van de geneeskundige afdelingen in het dichte struikgewas niet gevonden werden, zodat de betreffende gewonden, omdat zij zich niet meer konden bewegen, ter plaatse doodgebloed zijn.-- Het lijkt mij niet onwaarschijnlijk, dat zelfs nu nog wel geraamten van gevalenen, zowel van onze zijde als die van de geallieerden in het struikgewas zullen liggen. -----

-/ Het aantal geallieerde militairen, dat door het Wachbataljon is krijgsgevangen gemaakt bedraagt ongeveer 600 man. Na de gevechten om Arnhem, is het bataljon weer naar Amersfoort teruggetrokken en is daar opnieuw ingedeeld. Er werden nu vier compagnieën gevormd, die een andere taak kregen. Het verrichten van Wachtdienst was afgelopen. Het werd nu een zuivere gevechtséénheid. Zoals ik al eerder heb verklaard bestond het Wachbataljon voor het grootste gedeelte uit Nederlanders en ook het grootste gedeelte van het Wachbataljon, dat aan de gevechten om Arnhem heeft deelgenomen, waren dus Nederlanders". -----

De bijgevoegde schetsen, zijn op aanwijzing van Helle en Naumann samengesteld en geven de situatie weer, zoals die op de verschillende datums zijn geweest. De strijd om Arnhem was een bewegingsoorlog, zodat het dus niet mogelijk is om elk geval afzonderlijk in kaart te brengen. Het geeft dan ook ten naaste bij de toestanden weer, zoals die zijn geweest op een bepaald tijdstip.

2. ALBERT PAUL HEINZ GEORG NAUMANN, geboren te Colditz (Dld), 30 Mei 1923, juridisch student, wonende te Annaberg (Saksen Dld), Duitser, thans gedetineerd in de strafgevangenis aan het Wolvenplein te Utrecht, voormalig SS Untersturmführer, destijds adjudant van de hiervoor genoemde SS Sturmbannführer P.A. Helle, verklaarde mij over de slag om Arnhem het navolgende: -----

"Het is geheel onjuist, als zou Helle geheel eigendunkelijk het onder zijn bevelen staande Wachbataljon hebben ingezet bij de slag om Arnhem. Hiervoor is hem opdracht verstrekt door Rauter persoonlijk. Nadat wij in de morgen een gedeelte van de geallieerde luchtlandingsvloot hadden zien overtrekken en er die middag een luchtaanval had plaats gehad op het station der N.S. te Amersfoort, werd er omstreeks 14.45 uur, persoonlijk door Rauter opgebeld naar het bataljon in Amersfoort. Helle was op dat tijdstip niet aanwezig. Ik heb toen toevallig de telefonische bevelen opgenomen. Deze luiden, dat het bataljon nog diezelfde middag marsvaardig moest worden gemaakt om te worden ingezet tegen de vijandelijke luchtlandingstroepen. In de eerste plaats moest op de

een verkenningsgroep worden uitgezonden. Deze moest via Woudenberg, Scherpenzeel en Renswoude naar Ede oprukken en daar aangekomen moesten zij nieuwe orders afwachten. De commandeur met zijn adjudant en enkele leden van zijn staf moesten zich zo spoedig mogelijk melden bij de Generaal Von Tettau, aan diens commandopost aan de Grebbeberg bij Rhenen. Omdat de commandeur (Helle) niet aanwezig was, heb ik direct de nodige maatregelen genomen. Ik gaf opdracht aan de SS Oberscharführer Sakkel om zich met de leden van het Jagdkommando (Spielmannzug) gereed te maken voor vertrek. Dit commando moest zoals ik U reeds eerder heb verklaard, altijd gereed zijn, om in gevallen als deze, direct op te kunnen treden. Tegelijkertijd heb ik alle officieren van het bataljon en de commandeur in de eerste plaats, gewaarschuwd, die daarna direct in het kamp kwamen. Hierna had een bespreking plaats op het bataljonsbureau. De oudste officier en plaatsvervangend commandant, tevens commandant van de 4e compagnie, de SS Hauptsturmführer Bartsch, werd belast met het verder marsvaardig maken van het bataljon en om de troep naar Ede te brengen. Ik ben met de commandeur en enkele leden van de Staf, zoals de Spies, de SS Hauptscharführer Beijer, de 1e schrijver, de SS Unterscharführer Oudheusden en de Stabrechnungsführer Spruit, die tevens dienst deed als chauffeur, naar de commandopost van Generaal Von Tettau gereden. Wij reden via Woudenberg, Maarsbergen, Amerongen naar Rhenen en de Grebbeberg. Hier aangekomen heeft Helle zijn opdrachten van die Generaal ontvangen. De nodige bevelen zijn door mij daarna overgeseind naar Bartsch in Amersfoort. Deze luiden dat hij nog diezelfde middag om zo en zo laat op mars moest gaan naar Ede en zich op een bepaalde plaats bij ons moest melden. Wij gingen naar Ede en hebben daar, aan de weg van Ede naar Arnhem, in een café (theehuis) onze eerste commandopost ingericht. Deze is later naar het Oosten verplaatst en wel in boerderij de Ginkel. (Zie hiervoor de aangegeven punten op Schets I).

Wij troffen in Ede Sakkel reeds aan met zijn verkenningsgroep die daarna omstreeks tegen 19.00 uur weg is gezonden om een verkenning uit te voeren. Hij is vertrokken langs de weg naar Arnhem en tussen de Ginkelse boer en de bosrand ten Oosten daarvan, voorbij Km.pl. 13 is hij in contact gekomen met de vijand die de gehele verkenningsgroep uiteen hebben geslagen, waarbij Sakkel zwaar gewond werd. Van deze verkenningsgroep keerden ongeveer een man of vier terug, waaronder de melder Abramsz. Verschillende van de mannen van de verkenningsgroep zijn gedeserteerd. Nadat de melder ons de resultaten van de verkenning had overgebracht is Oudheusden naar voren gezonden om Sakkel op te halen. Dr. Dijkema die zijn verbandplaats in de nabijheid had ingericht heeft hem onderweg overgenomen met een brancard en later is Sakkel naar Apeldoorn vervoerd waar hij tenslotte aan zijn verwondingen is overleden. Het was ongeveer 22.00 uur in de avond van 17 September 1944, dat Bartsch met zijn compagnie te Ede aankwam. Ongeveer 22.30 uur kregen wij de melding van Abramsz over de plaats waar zich de stellingen van de luchtlandingstroepen bevonden. De compagnie van Bartsch heeft zich toen verspreid en is in Oostelijke richting opgerukt naar de bosrand voorbij de Ginkelse boer. De stellingen van de luchtlandingstroepen lagen zowel links als rechts van de verkeersweg naar Arnhem in de bosrand. Alle compagnieën, behalve, de 2e waren paardenbespanning voorzien. De 2e compagnie was gemotoriseerd. Omdat de 2e compagnie naar Duitsland was heeft de 4e compagnie de motorvoertuigen van de 2e compagnie toegewezen gekregen en zodoende kwam het dat deze compagnie het eerst in Ede was. Hierbij was inge-

deeld de zware sectie van Einkenkel, voorzien van de zware infanterie wapens, waarover Helle U heeft verklaard. Die nacht zijn er vier nachtaanvallen gedaan door ons en wel als volgt. De bedoeling van Helle was om in de nacht de gehele Ginkelse heide in zijn bezet te krijgen. Helle zag wel in, dat indien hij niet in de nacht deze heidevlakte in zijn bezit kreeg, hem dit overdag niet zou gelukken. Dit voornemen van Helle is dan ook direct door een ordonnance aan Generaal Von Tettau gemeld, die hieraan zijn goedkeuring heeft gehecht. De opdracht aan Bartsch was om voorbij de Ginkelse boer de bosrand te bezetten en te behouden. Bartsch ging tezamen met de sectie van Einkenkel vooruit en greep de geallieerden in de bosrand aan. Dit was dus in de nacht. Dit gelukte niet voldoende en daarom bleef hij daar een eind voor de bosrand liggen. Hierna werd Hink met zijn compagnie ingezet op de rechtervleugel van Bartsch. Tezamen vielen zij toen aan, doch ook dit gelukte niet. De vijand bleef in zijn stellingen. Daarna werd Fernau ingezet op de rechtervleugel van Hink. Fernau zou een flankaanval doen, dus op de linkerflank van de vijand. Dit gelukte ten dele, doch daar de hoofdtroep van de vijand meer naar het Noorden niet voldoende door onze compagnieën werd aangegrepen, omdat daar te veel weerstand werd ondervonden, kon Fernau ook niet vooruit komen. Hierna zijn deze compagnieën teruggetrokken op één frontlijn. Tevoren was de aanval gedaan vanuit de mars en dus niet vanuit tevoren gekozen stellingen. Dit is bij de vierde aanval wel gebeurd. Omstreeks 5.00 uur in de morgen werd een nieuwe aanval ingezet. Tevoren waren de wapens van de zware sectie van Einkenkel opgesteld en deze hebben ongeveer 10 minuten een zwaar aanvalsvuur geopend op de vijand. Wij noemen dit een vuurorgel. Ondertussen trok de infanterie vooruit, onder dekking dus van het vuur van de zware wapens. Daarna werd de infanterie aanval ingezet, de vierde dus, welke gelukte. Er is toen hevig gevochten. Het werd een gevecht van man tegen man. De vijand vocht met messen en onze mannen met pioniersschoppen en de blanke bajonet. Tijdens het vuur van de zware wapens was de compagnie van Kühne naar voren gekomen. Deze was aanvankelijk achtergebleven bij de bataljonscommandopost. De 1e Compagnie was toen nog ten Westen van Ede en is later in reserve gebleven. Kühne had opdracht om zich met zijn compagnie in te schuiven tussen Fernau en Hink. Voordat hij hier was, kwam hij terecht in een op de heide aanwezig barakkenkamp van de Nederlandse Arbeidsdienst. Hier werden omstreeks 7.00 uur in de morgen een 50-tal vijanden door de compagnie van Kühne gevangen genomen. Voor de aanval welke dus in de vroege morgen door ons werd ondernomen, moest de vijand wijken en hierdoor konden wij verder naar voren oprukken. Omstreeks 11.00 uur in de morgen waren onze compagnieën opgerukt tot ongeveer de andere zijde van het bos. Dus tot de plaats, waar in de richting van Arnhem weer een open terrein begint. (Ongeveer met de linkerflank bij K.p. 16/17 aan de weg naar Arnhem). Verder zijn wij niet gegaan. Fernau bevond zich toen met zijn rechtervleugel aan de spoorlijn van Ede naar Arnhem, bij een overweg, waar precies is mij niet bekend. (vermoedelijk die ten Westen van de z.g. Buunderkamp, pl. 81). Deze is hier blijven liggen en daar in de middag na de 2e luchtlanding gevangen genomen. Hij kon niet over de spoorlijn komen en is de gehele tijd in gevechten gewikkeld geweest met de vijand die ten Zuiden van de spoorbaan was genesteld. In verband met het feit, dat onze compagnieën de morgen van 18 September 1944, nog al ver naar voren waren opgerukt en de rechtervleugel, dus daar waar Fernau zich bevond, niet gedekt was door andere

Duitse troepen, werd opdracht verstrekt, dat de linkervleugel, dus Bartsch en Hink zich wat terug zouden trekken, hetgeen daarop ook is gebeurd. (Ongeveer bij Kp. 14) Eigenlijk was het zo, dat het onderdeel, hetwelk onze rechterflank zou moeten dekken, -dit was de 88e Schifstamabteilung naar ik meen bestaande uit 2 compagnieën-, in hun oorspronkelijke stellingen waren blijven liggen. Deze lagen juist buiten Ede en wel ten Oosten daarvan en ter weerszijden van de spoorbaan met de rechtersvleugel ongeveer tot aan de nieuw ontworpen rijksweg. Van deze ondersteuning op onze rechtervleugel is niets terecht gekomen. Dit had tot oorzaak, dat de geallieerden de kans kregen, om onze rechterflank heen te trekken. Dit gebeurde en zodoende kregen wij omstreeks 11.00 uur vijandelijk vuur van granaatwerpers en mitrailleurs uit de bosrand Zuid-West van onze commandopost, die in de loop van de morgen in de Ginkelse boerderij was gevestigd. Wij hadden de gehele heidevlakte van de vijand gezuiverd, hetgeen ons doel was. Hierbij rekenden wij er op, dat onze rechterflank gedekt zou worden. De vijand beschoot vanuit zijn stelling aan de bosrand hiervoor bedoeld onze melders enz. op de verkeersweg en onze commandopost. ----- Van onze commandopost af hebben wij deze vijandelijke opstelling met een onzer stukken P.A.K. beschoten en het tot zwijgen gebracht. Bovendien heeft de compagnie van Bronkhorst mitrailleurvuur afgegeven op de bosrand, waar de vijand zich had genesteld. Buiten de hiervoor bedoelde 88e Schifstamabteilung, lagen aan de buitenrand van Ede, dus ongeveer recht achter ons enkele compagnieën van de Wehrmacht onder commando van een kolonel, ik meen genaamd Oberst Wagner. Dit waren hoofdzakelijk oudere mannen van ongeveer 40 jaar oud. Deze zijn ook in hun stellingen gebleven die dag. Later, dus de volgende dagen, werden zij ingezet, meer naar het Noorden, in de richting van Otterlo. Toen de situatie in de middag van 18 September 1944, zo ongeveer was, als op Schets I is aangegeven, kwam de tweede luchtlanding. Ik ben echter van mening, dat onze rechtersvleugel, dus de compagnie van Fernau meer naar het Zuiden lag en wel nabij het viaduct in de spoorweg bij Km.paal 81. Hier is, naar mij bekend is, de Spies van de 6e compagnie, dus die van Fernau gesneuveld en daar is Fernau die middag ook gevangen genomen. Op de schets moet dus de compagnie van Fernau meer naar het Zuiden worden getekend en tussen Fernau en Hink in lag de compagnie van Kühne. (Is hierna aangevuld). Kühne lag met zijn compagnie dus nabij het viaduct in de nieuwe rijksweg. Tegenover hem in de bosrand, aan de andere zijde van de geprojecteerde weg lag de vijand. Verder op naar het Zuiden lag de compagnie van Fernau en was omstreeks 15.00 uur die middag geheel ingesloten. Hij had geen verbinding meer met Kühne. Omstreeks 12.00 uur was Fernau nog bij ons op de commandopost geweest en had gemeld, dat hij zware tegenstand had van de vijand. Wij hebben hem daarna een sectie van de Compagnie van Bronkhorst gezonden. Deze trok via de Compagnie van Kühne in de richting van Fernau. Deze sectie stond onder commando van de Duitse Oberscharführer Roskam. Roskam zou van Kühne met een stoottroep proberen naar Fernau door te stoten. Dit is echter niet gelukt en hierbij werd Roskam zelf gewond. Fernau kon dus niet meer weg en is dan ook in de namiddag, toen de 2e luchtlanding kwam, met zijn gehele compagnie door de vijand gevangen genomen. Het was omstreeks 15.00 uur, dat ik mij bij Helle en de anderen in de commandopost bevond in de Ginkelse boerderij. Plotseling kwamen er veel grote geallieerde vliegtuigen opzetten. Helle zat in een stoel te slapen en ook Beijer

deed een dutje. Ik dacht aanvankelijk aan een luchtaanval, doch het bleek al spoedig dat er versterkingen voor de vijand werd aangevoerd. Wij waren allen doodmoe en dus was het begrijpelijk, dat wij last van slaap kregen. Wij hadden de gehele nacht geen oog dichtgedaan. Toen de vliegtuigen T boven de Ginkelse heide kwamen en dus ook boven onze stellingen, kwamen de parachutisten naar beneden springen. Het was een prachtig gezicht, doch wij zaten op deze wijze ineens midden tussen de vijand in. De ene golf vliegtuigen na de andere kwam uit Zuid-Westelijke richting over en loste de landing op ongeveer 200 meter hoogte. Zodra de mannen met hun valscherms in de lucht hingen, waren zij meteen gereed om te schieten. Aan de grond gekomen kapten zij met messen de koorden van de valscherms los en zochten zij dekking en verzamelden zich. Sommige van de afgesprongen vijanden daalden tot vlak bij onze commandopost. Ik maakte Helle wakker en deelde hem mede wat er gebeurde. Deze zat eerst als wezenloos van de slaap voor zich uit te kijken en kon eerst niet begrijpen wat er gebeurde. Wij moesten toen haastig onze commandopost ontruimen, hetgeen dan ook direct gebeurde. Met Helle, Oudheusden en Beijer, trachtten wij in Noordelijke richting terug te trekken. Buiten gekomen raakten wij direct slaags met de vijand. Er waren er die met hun valscherms in de bomen waren blijven hangen. Wij maakten er enkelen onschadelijk en enkele gewonden werden gevangen genomen. Hierbij was ook een kapitein-arts. Deze was ons later behulpzaam bij het verbinden van onze gewonden en die van de vijand. De compagnie van Bronkhorst die nabij de commandopost in reserve lag, ging er grotendeels van door. Behalve de sectie onder Roskam, die als versterking naar Fernau was gezonden, hadden zij niet aan de strijd deelgenomen. Ik denk, dat de compagnie van Bronkhorst op het ogenblik, dat de luchtlandingen plaats vonden, nog ongeveer 60 man sterk was. Het grootste deel van de mannen is er toen blijkbaar vandoor gegaan. Zodra de luchtlandingen plaats vonden, heeft Eienkel zijn stukken geschut omgedraaid en heeft hij alle kanten uitgeschoten om de naar beneden komende vijanden onschadelijk te maken. Hoofdzakelijk nam het tot doel onze commandopost. Het bleek namelijk, dat onze commandopost als verzamelpunt bestemd was voor de luchtlandings-troepen. Zij trokken allen in die richting. Zo kwam het dat Eienkel ook de commandopost onder vuur nam. Hij is blijkbaar van het standpunt uitgegaan, liever de commandeur en de leden van zijn staf doodschieten, dan de post in handen laten van de vijand, hetgeen toch gebeurd is. Zodra wij dan ook door onze eigen troepen onder vuur werden genomen, verlieten wij de commandopost en trachtten aan de achterzijde van de gebouwen weg te komen. Wij moesten hiertoe over kip-pengaas en hoog prikkeldraad aan de achterzijde van de gebouwen kruipen. Helle, Beijer, Oudheusden, ik en nog een paar man, waaronder Dogger, in totaal waren wij met een man of zeven, moesten wij over de omheining. Hierbij werden wij op korte afstand door de vijand onder vuur genomen met automatische wapens. Wonder boven wonder kwamen wij er allen goed overheen. Helle en ik bleven eerst nog in het draad hangen doch ook dit ging verder goed. Wij trokken langs een kleine omweg naar het Noorden. De bedoeling was om op een heuveltje, vlak achter de Ginkelse boerderij eens rond te kijken hoe de zaken stonden. Het bleek echter dat hier een sectie van de vijand lag ter sterkte van ongeveer 25 man. (Zie schets 1A). Hierop hebben wij met zeven man - (dit waren Helle, Naumann, Beijer, Oudheusden, -

handgranaten. Het gelukt ons hen allemaal te vernietigen. Zij hadden ons blijkbaar niet gezien en hadden hun volle aandacht op de compagnie van Bronkhorst gevestigd, die zoals ik reeds heb verklaard, in de nabijheid van onze commandopost was opgesteld. Hierna trokken wij verder in de richting van een meer Noordelijk gelegen boerderij (Hindenkamp). De Obersturmführer Bronkhorst was intussen met zijn nog overige mannen ook teruggetrokken en werden daarbij gedekt door een mitrailleurpost. Een van de mannen van die compagnie, naar ik mij herinner was dit de soldaat Ebels, een Hollander, lag achter de mitrailleur. Met de mannen van Bronkhorst is de boerderij (Hindenkamp) in staat van verdediging gebracht. De bezetting bestond in totaal uit ongeveer 35 man. Hier is tijdelijk de bataljonscommandopost ingericht. Wij kregen nog versterking van een patrouille SS uit Ede. De hiervoor genoemde Dogger was bij de Staf ingedeeld als wapenhersteller, hij was in Amersfoort op de wapenkamer werkzaam, tezamen met Ebels en nog een paar man. Van de Hindenkamp uit hebben wij nog een paar verkenningsspatrouilles uitgezonden in Zuidelijke richting. (Ginkelse heide en de bosrand). Deze patrouilles zijn door mij gedekt met mitrailleurvuur. Het bevel over het daar ingerichte steunpunt is hierna overgedragen aan Bronkhorst. Helle, Beijer en ik zijn daarna naar Ede vertrokken. Oudheusden werd met de gewonden naar Ede gezonden, welke werden vervoerd op een boerenwagen. Spruit was op dat tijdstip niet aanwezig. Later vernam ik, dat hij door Helle naar Amersfoort was gezonden om sigaren te halen. Langs een grote omweg zijn zij via de Edese bossen en de weg van Ede naar Otterlo, naar Ede gegaan. Wij moesten hierbij tussen de vijandelijke posten en die van de Wehrmacht door zien te komen, zonder door hun vuur gehinderd te worden. ----- Ik moet hierbij nog vermelden, dat het ons onmogelijk was om nog bevelen aan de compagniechefs te doen toekomen. Wij waren in de boerderij (Ginkel) van alle zijde als het ware omringd door de vijand en hadden genoeg werk om ons de vijand van het lijf te houden. Zodoende moesten de compagniescommandanten zich maar zien te redden, hetgeen zij dan ook hebben gedaan. Zij hebben zich zoveel mogelijk verzameld in kleine egelstellingen. Door telkens weer een eind door te breken, wisten zij in Noordelijke richting door te stoten. Fernau werd, zoals ik U reeds verklaarde met de gehele compagnie gevangen genomen. Eindhoven lag met zijn zware sectie in de buurt van Kühne. Bartsch had zich ten Noorden van de verkeersweg, ongeveer ten Noord-Oosten van de Ginkel genesteld. Hij heeft zolang van zich afgeslagen, totdat zijn minutie op was. Daarna is hij gevangen genomen met nog een paar man. Kühne had zich met een aantal mannen van zijn compagnie naar Bartsch weten door te stoten. Hij is daarna weer van Bartsch afgeraakt en volgens zijn eigen verklaring moet hij een klap met de kolf van een geweer op een zijner knieën hebben gekregen, waardoor hij kreupel liep. Hij zou op zijn eentje in Apeldoorn terecht zijn gekomen. Na enige dagen heeft hij zich weer bij ons gemeld, doch hij is door Helle weggezonden. Het was een beetje een verdacht geval met hem en het juiste zijn wij nooit te weten gekomen. Hink is in de nabijheid van de verkeersweg blijven liggen, totdat hij al zijn mannen kwijt was, hetzij weggelopen, gewond of gesneuveld. Hij is toen in de nacht omstreeks 2.00 uur (18/19-9) in Ede teruggekomen. Hij had een gewonde medegevangen en was zelf ook gewond. Onderweg hadden veel gewonden hem nog gesmeekt om hen mede te nemen, doch hij kon er maar een mede nemen. Eindhoven heeft zijn stukken geschut onklaar gemaakt en is via een grote omweg, ik meen over Otterlo.

ten slotte ook weer in Ede teruggekomen. Toen Helle en ik, met Beijer in de avond van 18 September 1944, weer in Ede terugkwamen, heb ik mij eerst bij Dr. Dijkema laten verbinden. Ik was slechts licht gewond geraakt. -----

In Ede hebben wij ons bij de commandant van de Wehrmacht (Oberst Wagner?) gemeld. Helle heeft hem er eerst flink over onderhouden, dat hij ons geen versterking had gezonden en maar stil in zijn stellingen was gebleven. Er werd ons echter medegedeeld, dat men in Ede vernomen had, dat het gehele bataljon was vernietigd en dat wij waren gesneuveld. Helle heeft die kolonel de situatie op de Ginkelse heide uiteengezet. Wij hebben onze rapporten geschreven en hebben die nacht verder bij Dr. Dijkema in de verbandplaats doorgebracht. Ik heb wat geslapen en in de nacht, nadat Hink terug was gekomen ben ik naar de weg van Ede naar Apeldoorn geweest, waar ik Einkenkel ontmoette. Hier zijn weer wat mannen verzameld, wapens nagekeken en deze zijn daarna naar Ede gebracht. Hier kreeg ik opdracht om er een compagnie van samen te stellen. Ik kreeg hiervoor ongeveer 80 man bijeen. De volgende morgen vroeg, ben ik hiermede ingezet in het bos, vlak ten Oosten van Ede en ten Noorden van de spoorbaan (De Zijselt). De opdracht was het bos te zuiveren van de vijand en tevens om de spoorbaan in handen te houden. Einkenkel is langs de spoorbaan opgerukt. Ten Zuiden werd het bataljon van de onderofficiersopleiding uit Arnhem ingezet, onder leiding van de SS Sturmbannführer Eberwein, die ik daar voor het eerst ontmoette. Wij hebben bij het naar voren gaan, steeds contact met elkaar gehouden en over en weer patrouilles naar elkaar gezonden. In het Noorden rukten de compagnieën van de Wehrmacht op. De Noordelijke bosrand van het bos achter Ede, was de grens van het terrein, dat ik moest zuiveren. Op deze vleugels werd ik gedekt door de Wehrmacht. Verder naar het Noorden werden alleen patrouilles gereden, hetgeen ook de vorige dag reeds was gebeurd door militairen uit Apeldoorn, ik vermoed van Hohenstaufen of Frontsberg. Het waren troepen die voorzien waren van S.P.W. (Schutzen Pantzer Wagen). Dit waren gepantserde rupswagens die van boven open waren. Hiermede werd een groep van 15 man vervoerd, het voerde een stuk geschut van 2 c.m. Deze reden de bossen door aan de Noordzijde, dus van Apeldoorn naar Otterlo enz. Zij hebben wel steeds verbinding met ons onderhouden. -----

In de nacht is er een melder naar het steunpunt van Bronkhorst in de Hindenkamp gezonden, om hen te zeggen, dat hij naar Ede moest komen. Hij is afgelost door een Obersturmführer van de SS uit Ede, genaamd Laban. Het steunpunt is in onze handen gebleven. Zoals U reeds bekend is, is Bronkhorst daarna in Ede gebleven, eerst om verspreide mannen te verzamelen, daarna als gevangenen bewaker. Wat hij daar verder heeft uitgevoerd is mij niet bekend. De gevangenen die wij verder maakten werden allen naar hem afgevoerd en later zijn deze waarschijnlijk wel naar een andere plaats overgebracht. (Gedeeltelijk naar Amersfoort, Prins Bernhard-kazerne). De compagnieën van de 88e Schifstamabteilung heb ik niet meer gezien die eerste dagen. Pas toen het tegen het einde liep en wij in Oosterbeek lagen, heb ik hen weer terug gezien, doch ook daar hebben zij geen rol gespeeld. In de richting van Wageningen lag een bataljon (het z.g. SS Ersatzbataljon 16) onder commando van de SS Obersturmbannführer Krafft. Dit bataljon is op de rechtervleugel van Eberwein ingezet en trok zo verder mede op naar Wolfheze, tot dit was bezet. Het bataljon van Eberwein is vanaf Dins-

rechterflank gebleven tot het einde toe. -----
Het was omstreeks 7.00 uur in de morgen van 19 September 1944, dat ik mij met mijn compagnie van ongeveer 80 man opstelden achter de kazernes nabij het station te Ede aan de spoorbaan naar Arnhem, om het terrein in Oostelijke richting te zuiveren. De commandopost van Helle was toen gevestigd in een hotel nabij dat station (Welgelegen). Hierheen waren alle overige mannen van het bataljon gebracht. Het voorliggende bosterrein was omstreeks 11.00 uur die morgen geheel gezuiverd. Wij hebben daar nog al enige buit gevonden o.a. een aantal motorfietsen. Zoals ik U reeds verklaarde bevond het bataljon van Eberwein zich op onze rechtervleugel. Eénkel trok met ons mede langs de spoorbaan in Oostelijke richting. Veel tegenstand ondervonden wij niet. Het was de bedoeling om de luchtlandingstroepen in tweeën te splitsen. Dit moest dan gebeuren, zo ongeveer langs de spoorbaan. Dit is echter niet gelukt, vermoedelijk wel omdat de vijandelijke troepen, die naar het Noorden lagen, door de Wehrmachtscapagnieën werden aangevallen. Vermoedelijk dat de luchtlandingstroepen toen teruggetrokken zijn in Zuid-Oostelijke richting, om te voorkomen, dat zij van de hoofdmacht, die in Oosterbeek lag, zouden worden afgesneden. Onze opzet is dus niet gelukt. Toen wij om ongeveer 11.00 uur dus aan de bosrand lagen, zijn wij daar een half uurtje blijven liggen. Ik heb contact opgenomen met de compagniescommandanten van Eberwein om de stand van zaken te bespreken. Eénkel rukte intussen nog een eindje vooruit en bleef daar ook wachten. Een patrouille van Eberwein was reeds een eind verder het bos in geweest en hadden daar een paar gewonden van de compagnie van Fernau gevonden, die daar goed verbonden door de geallieerden waren achtergelaten. Deze heb ik nog ondervraagd over de wijze waarop Fernau was gevangen genomen, waarover ik U hiervoor reeds heb verklaard. Ik heb mij daarop nog naar Helle begeven om hem verslag uit te brengen. Hij zeide mij toen dat ik weer terug kon gaan en verder oprukken. Hij zelf kwam mij achterna en vestigde eerst zijn commandopost enige tijd aan de bosrand. Toen ik daarna bijna aan de overzijde van de Ginkelse heide was aangekomen met mijn compagnie, dus tot de plaats, waar de compagnieën de vorige dag waren gekomen, kreeg ik vuur uit de bosrand. Ik heb mijn mannen, in rust gebracht achter een lage wal, die daar juist voor de bosrand is gelegen. Het bleek toen noodzakelijk om eerst onze munitie aan te vullen, waartoe ik een paar man heb uitgezonden. Zelf ben ik er ook nog op uitgegaan. Op de heide lag nog veel munitie dat daar de vorige dag door ons was achtergelaten. Toen dit alles zover was, kwam de SS Untersturmführer Scheers, een Hollander uit Zwolle, met een sectie SS uit Ede voor versterking. Hem is toen het bevel over de gehele compagnie overgedragen. Ik heb toen de commandopost ingericht bij het viaduct in de nieuw ontworpen rijksweg (zie schets II). Toen wij daar juist voor de bosrand lagen, kwamen er vier Duitse jachtvliegtuigen, die nog een aanval deden op de stellingen van de vijand in de bosrand. Toen dit gebeurd was, is onze aanval, tezamen met die van het bataljon van Eberwein doorgezet. Omstreeks 12.00 uur of even later, heb ik het commando over de compagnie aan Scheers overgedragen. Omstreeks 2.00 uur in de middag kwam Bartsch weer terug. Ten Noorden van de nieuw ontworpen rijksweg, in het z.g. Ginkelse Zand, had de vijand zich genesteld en hier kregen wij heftige tegenstand. Het bleek even later waarvoor dit was. Omstreeks 3.00 uur in de middag kwam namelijk de derde luchtlanding, nu uitsluitend met glijvliegtuigen. Deze landden op het open terrein, ten Oosten van het

bos waarin wij zaten (ten Oosten van de Buunderkamp). Wij hebben toen met alle macht een aanval ingezet en aldus bereikten wij in de avond en nacht de bosrand, oostelijk van de Buunderkamp. (Frontlijn Kruislaan-Hutlaan, zie stafkaart). Hink was die dag in Apeldoorn geweest voor operatie aan zijn arm, waaraan hij was gewond. Hij is in de avond weer terug gekomen. Er werden toen weer een drietal compagnieën gevormd en wel onder Bartsch, Hink en Scheers. In de vroege morgen werd de commandopost van het bataljon naar voren verlegd. In de nacht had ik opdracht om hiervoor een geschikte plaats uit te zoeken. Ik begaf mij met een onderofficier naar voren. Dit was de Hollandse SS Unterscharführer Salzman uit Amsterdam. Ik begaf mij zover naar voren, dat ik midden tussen een aantal voertuigen van de vijand terecht kwam. Ik bemerkte dit pas toen ik er vlak bij was. Ik zag hier kans om met een jeep van de vijand weg te komen. Deze werd bestuurd door Salzman. Wij begaven ons daarmee langs de zandweg in Noordelijke richting naar de straatweg en zo naar de gevechtsstand van Helle, die nog bij het viaduct was. Helle is toen met mij naar voren gegaan en hebben wij omstreeks 5.00 uur in de morgen van Woensdag 20 September 1944, de commandopost ingericht in een boswachtershuis, dat juist ten Noorden van de Buunderkamp is gelegen. Hier had Bartsch tevoren ook zijn commandopost gehad. Deze verlegde zijn commandopost omstreeks 4.00 uur naar een der geallieerde glijvliegtuigen, verder naar voren. Deze bleef daar tot omstreeks 11.00 uur. Helle is daar dus om vijf uur in dat huis gekomen. In de morgen werd tevens de troepenverbandplaats onder Dr. Dijkema in de nabijheid ondergebracht, die tot die tijd toe in Ede was geweest. De toestand des middags om 12.00 uur op 20 September was inderdaad zo ongeveer als op Schets II is aangegeven. Eénkel lag toen nog langs de spoorbaan. Rechts bevonden zich nog steeds de troepen van Eberwein en in het Noorden lagen de Wehrmachtscompagnieën. Ik heb daar toen ook nog weer marine gezien, doch wat deze uitvoerden weet ik niet. ----- Het was natuurlijk steeds een bewegingsoorlog, zodat wij telkens een andere positie hebben ingenomen. De zuivering van het terrein ten Noorden van ons, was tegen 11.00 uur reeds zover gevorderd, dat de linkervleugel van het bataljon begon om te zwenken naar het Zuiden. Waar de compagnieën van de weermacht zijn gebleven is mij niet bekend. In het Zuiden waren de bataljons van Eberwein en het ten Zuiden daarvan liggende bataljon van Krafft, die vanaf Bennekom heeft geopereerd, reeds in de nabijheid van Wolfheze gekomen. Om 12.00 uur was Wolfheze bevrijd en waren de geallieerden terug getrokken ten Zuiden van de spoorbaan. Wij hebben daarna met Eberwein en Krafft een bespreking gehad in Wolfheze. Ik kan niet zeggen, dat ik Lippert daar toen gezien heb. Lippert was namelijk belast met het commando over alle bataljons, zoals dat van ons, die van Eberwein en het bataljon van Krafft. Wij noemen dit een "Kampfgruppe". Hierin waren dus bij de gevechten onderdelen verzameld, behorende tot verschillende eenheden, die tevoren niet bij elkaar hoorden. Lippert was voordien commandant van de SS Onderofficiersschool te Arnhem. Na de bespreking in Wolfheze werden de troepen opnieuw ingedeeld. Het bataljon van Krafft kreeg de taak toegewezen om zich op te stellen ten Noorden van de spoorbaan om te zorgen, dat de teruggedrongen vijand niet door zou kunnen breken naar het Noorden en zich op deze wijze uit de omsingeling terug zou trekken. Verderop naar het Noord-Oosten lag een politiebataljon, dat daar in rust lag. Deze moesten eveneens zorgen, dat de vijand niet door kon breken naar het Noorden. Vanaf de Rijnbrug in Arnhem werd de vijand naar het Westen

g

h
-

gedrongen in de richting Oosterbeek. Hier zaten de troepen van de Divisie Hohenstaufen. Hoe de toestand daar was wisten wij niet op dat tijdstip. Het Wachbataljon en het bataljon Eberwein lagen op één lijn ten Zuiden van de spoorbaan. Wij met het Wachbataljon kregen het gebied toegewezen vanaf de spoorbaan tot de weg welke uit Wolfheze naar Oosterbeek loopt, langs hotel Wolfheze. Wij zijn toen zo naar het Oosten opgerukt, de vijand steeds meer teruggedrijvende. Een eind buiten Wolfheze vlak voor Oosterbeek, sneuvelde de Untersturmführer Scheers en werd daarna vervangen door Einkenkel. Op de rechtervleugel van Eberwein lag een afdeling Reichsarbeitsdienst (R.A.D.), Duitsers dus die als militaire eenheid aan de gevechten deelnamen. Hoe dat verder precies was is mij niet bekend. Het is verder inderdaad juist, dat gedurende de laatste dagen van de gevechten een bataljon van de Hermann Göring Divisie ongeveer 24 uur aan de gevechten hebben deelgenomen en zware verliezen hebben geleden, waarna zij zijn teruggetrokken. Hoe het daarmee verder is geweest, is mij niet bekend. Onze commandopost is daarna ingericht nabij hotel Wolfheze. In het hotel zelf was onze troepenverbandplaats onder Dr. Dijkema. In een woning in de nabijheid was de commandopost van Eberwein ingericht. Wij zijn daarna steeds verder naar voren getrokken met ons bataljon, dat toen nog maar uit ongeveer 200 man bestond, bereikten wij in de vroege morgen van 21 September 1944 de buitenrand van Oosterbeek, juist ten Oosten van het sportterrein. Door Dijkema was toen een vooruitgeschoven verbandplaats ingericht, ongeveer halverwege onze stellingen en de bataljonscommandopost. In de morgen van 21 September 1944, deden wij met het bataljon een aanval in de richting van een hoogte voor ons om deze te bezetten (hoogte 63.5). Wij bleven toen voor die hoogte steken. Omstreeks 11.00 uur deden wij weer een aanval met ondersteuning van infanteriegeschutvuur. De situatie was toen zo, dat onze linies verkort werden in verband met de verliezen die wij hadden geleden, waardoor wij niet over voldoende personeel meer beschikten. De situatie zoals die op Schets III is aangegeven, geeft de toestand dan ook weer tot ongeveer 21 September 1944, des morgens vroeg. Daarna golfde het gevecht steeds heen en weer. De compagnieën van Eberwein schoven wat meer naar boven om aan onze rechtervleugel aan te sluiten. Toen in de morgen van 21 September 1944, ons bataljon, en voornamelijk de compagnie van Hink, naar voren ging om hoogte 63.5 te bezetten, kwamen er een paar rode kruis soldaten van de vijand naar voren die met een rode kruis vlag zwaaiden. Onze mannen staakten daarop het vuur om af te wachten wat er gaande was. Plotseling echter verdwenen de rode kruis mannen en openden de daarachter aan komende vijandelijke militairen het vuur op onze stellingen. Onze mannen werden hierdoor zodanig verrast, dat zij met ernstige verliezen werden teruggeslagen op de linie van des morgens vroeg. Dit gebeuren heeft bij ons ernstige verontwaardiging verwekt. Door op deze wijze misbruik te maken van het rode kruis embleem hadden wij ernstige verliezen geleden. Als de vijand toen de aanval had doorgezet, waren zij door onze linie heengeslagen. Het is echter niet gebeurd. Wat de meer naar het Zuiden door de vijand uitgevoerde actie betreft, waarover Helle U heeft verklaard en de vijand achter onze linie kwam, is mij niet veel bekend. Ik weet wel, dat dit is gebeurd, doch hoe dit precies is gebeurd weet ik niet. Ik heb toen wel op Woensdag of Donderdag de vijand achter onze stellingen ontmoet. Het is inderdaad juist wat Helle U heeft verklaard over de zo goed gecamoufleerd opgestelde vijandelijke scherpschutters. Die

hebben ons inderdaad gevoelige verliezen toegebracht. Toen wij dus in de morgen van 21 September 1944, bedoelde hoogte hadden bezet, lagen wij aan de rand van een klein heideterrein. Hierna werden wij teruggeworpen. In het Zuiden, lagen de 7e Compagnie van Eberwein eveneens voor eenheidsterrein. Het was onmogelijk om hieroverheen te komen. Zodra maar iemand zijn hoofd liet zien, kwamen de scherpschutters van de vijand in actie. Toen wij dus op Woensdagmorgen, 21 September 1944, weer op onze uitgangsstelling waren teruggeslagen op de wijze als ik U hiervoor heb verklaard, werd er door Lippert bepaald, dat er weer een aanval moest worden gedaan. De bedoeling was om onze linkervleugel naar het Zuiden om te laten zwenken en zo de vijand over de weg van Arnhem naar Heelsum terug te dringen. Hiervoor moesten wij dus het open heideterrein over, gelegen ten Oosten van hoogte 63.5. Helle kreeg dus deze opdracht, doch hij was van mening dat het niet kon. Hij zeide, hetgeen ook wel juist was, dat het Wachbataljon telkens mede van de zwaarste opdrachten had uitgevoerd, dat bovendien zijn troepen zeer vermoeid waren en verzwakt door de vele verliezen en dat het dus ondoenlijk was om aan de opdracht te voldoen. Lippert was de mening toegedaan dat het wel kon en het gevolg was, dat Lippert aan Helle mededeelde dat hij van zijn commando werd ontheven. Hij werd naar Amersfoort gezonden op de 22e September 1944. Nu was het de bedoeling, dat wij met ons overige personeel aan het bataljon van Eberwein zouden worden toegevoegd, doch hiertegen verzette zich Bartsch. Hij liet Lippert weten, dat hij (Bartsch) er niets voor voelde om onder een hem vreemde bataljonscommandant te staan en dat hij zelf mans genoeg was om het bevel te voeren. Dit laatste is dan ook door Lippert goedgevonden. Nadat Helle dus weg was is de door Lippert bevolen aanval ingezet, doch niet met zoveel enthousiasme als de aanval van Woensdagmorgen. Het ging nu langzaam, doch ten slotte werd het heideterrein door ons genomen. Daarna kwamen wij aan het meer met huizen bebouwde gedeelte van Oosterbeek. Hier moest zeer zwaar worden gevochten. Vrijwel elke woning was in een vesting herschapen. Het was op 25 September 1944, dat wij tenslotte de weg bereikten van Arnhem naar Heelsum, dus de hoofdweg. Links van ons waren nog wel vijandelijke posten overgebleven, die zich in verschillende woningen hadden genesteld, doch deze veroorzaakten ons niet zo veel last meer. Hink was intussen reeds naar Apeldoorn vertrokken om opgenomen te worden in het Lazaret. Einkenkel was ook weer terug naar Amersfoort om het Wachbataljon opnieuw in te delen. Toen de gevechten bijna waren afgelopen, ging Bartsch ook weg. Helle had mij op 24 September 1944 een boodschap gezonden om terug te keren, doch Eberwein wilde mij niet laten gaan. Hij vond dat ik aan het front meer nodig was dan in Amersfoort. Er waren ons in die tijd een drietal tanks toegewezen. Dit waren Franse tanks en zodra één van deze de neus buiten het bos liet zien, werd zij door het vijandelijke antitankgeschut in brand geschoten. Wij hadden dus niet veel aan deze dingen. De 23e September werd nog een luchlanding gedaan aan de overzijde van de Rijn, dus in de Betuwe tussen Driel en Elden. Dit was blijkbaar bedoeld om aan de overzijde een gebied te bezetten, waardoor de overgebleven troepen ten Noorden van de Rijn de gelegenheid zouden krijgen om naar de Zuidelijke Rijnover over te steken. In de nacht van de 25e op de 26e September werd door de geallieerden een geweldig spervuur afgegeven ten Oosten van het Doornwerthse bos. Dit was bedoeld als een vuurgordijn. Hierdoor konden de nog overgebleven vijandelijke troepen proberen over de Rijn heen te ontkomen, hetgeen ten dele dan ook gelukt is. Toen

op 23 of 24 September 1944, deze luchtlandingen plaats vonden in de Betuwe, werd van onze zijde een geweldig flakspervuur afgegeven, waardoor het niet mogelijk was, dat de luchtlandingen op de Noordelijke oever kon worden uitgevoerd. Op de 25e September was nog slechts een klein gebied in het midden van Oosterbeek overgebleven. De rest, ongeveer 6000 man van de vijand gaf zich toen over. Hoeveel er in de daarop volgende nacht nog over de Rijn zijn ontkomen is mij niet bekend. Onder de gevangenen bevonden zich zeer veel gewonden. Gedurende de tijd, dat wij de luchtlandingstroepen bezig waren geheel in te sluiten, werden dagelijks voorraden levensmiddelen, munitie en andere zaken door de lucht aangevoerd, doch veel hiervan kwam niet op de bestemde plaats terecht. Het meeste viel in onze handen. Even ten Zuiden van onze commandopost in de nabijheid van hotel Wolfheze werd ook nog een voor de vijand bestemde hoeveelheid levensmiddelen afgeworpen. Ik en nog anderen waren in het bezit gekomen van Engelse lichtseinpistolen. Toen de vliegtuigen naderden schoten wij hiermede lichtpatronen af. Het gevolg was, dat de vliegers hun voorraden op bedoeld heideterrein afwierpen. Alles kwam toen in onze handen. Nadat de vliegtuigen hun voorraden hadden afgeworpen, trad onze luchtafweer in actie, waardoor verscheidene vliegtuigen werden afgeschoten. Toen de gevechten dus op 26 September 1944, waren geëindigd, keerde ik ook weer terug naar Amersfoort. De geleverde gevechten zijn ontzettend zwaar en afmattend geweest. Wij hadden vrijwel niet geslapen en wij waren dan ook allemaal dodelijk vermoeid. De totale verliezen voor zover mij bekend, welke het Wachbataljon had geleden, zijn als volgt. Toen de eerste dodenlijst in Amersfoort werd opgemaakt, stonden hierop al meer als 50 man. Later is deze lijst nog aangevuld, doch het juiste aantal is mij niet bekend. Aangenomen kan worden, dat dit hoger is als 60 man. Toen het bataljon werd ingezet op 17 September 1944, waren er ongeveer 850 man, hierbij inbegrepen de trossen die aan de strijd deelnamen. De 2e Compagnie was hierbij dus niet ingedeeld. De totaal verliezen van het bovenstaande aantal (850) man bedroegen meer dan de helft. Hieronder versta ik doden, vermisten en gewonden (zwaar ongeveer 300 man). Hierbij moeten dan verder nog gevoegd worden ruim 150 gedeserteerden, die niet weer zijn teruggekeerd. Er waren nog meer gedeserteerd, doch een aantal zijn later opgehaald en gestraft. Van het overige personeel is te Amersfoort opnieuw een bataljon van vier compagnieën gevormd, bestaande uit ongeveer 400 man, hetgeen later misschien tot ongeveer 450 man is uitgebreid, doch dan ook niet meer". -----

3. HANS MICHEL LIPPERT, geboren te Schönwald (Dld), 24 April 1897, voormalig SS Standartenführer der Waffen SS (Kolonel), wonende te Hasslinghausen (Westfalen Dld.), thans gedetineerd in de Strafgevangenis aan het Wolvenplein te Utrecht, die mij over de slag bij Arnhem het volgende verklaarde: -----
"Op 17 September 1944, toen de geallieerde luchtlandingen bij Arnhem plaats vonden, was ik gelegerd in Sector aan de Waal tussen Gorinchem en Zaltbommel, met de SS Unterführerschule, die indertijd in Arnhem heeft gelegen. Deze Unterführerschule (Onderofficiersschool) bestond uit twee compagnieën. Het waren allen jongemannen van zo ongeveer 24 jaar. Ik had de opdracht om de uit België terugtrekkende troepen, alsmede de vijand aldaar op te vangen. Ik kreeg op 17 September 1944, bij het bekend worden van de luchtlandingen van de W.B.N. Generaal Christiansen opdracht om naar de Grebbeberg bij Rhenen te gaan en mij daar bij de Generaal

Von Tettau te melden, van wie ik nadere opdrachten zou krijgen voor de inzet tegen de luchtlandingstroepen. Daar aangekomen werden mij buiten mijn eigen compagnieën nog toegewezen een Fliegerhorstbataljon, vermoedelijk afkomstig van Soesterberg, de 10e Schifstamabteilung (marinetroepen), later nog een paar compagnieën van een onderofficiersschool van het luchtwapen (Hermann Göringtroepen) en een bataljon onder commando van de Obersturmführer Krafft (Ersatzbataljon 16). Later kwamen hier nog bij het Wachbataljon van Helle en nog enkele andere onderdelen. Het was dus van alles wat. Aanvankelijk heb ik met de laatstgenoemde troepen geen verbinding gehad. Behalve mijn eigen compagnieën waren de andere de eerste dagen mij toegewezen troepen geen voor het gevecht behoorlijk afgerichte soldaten. De mannen van mijn compagnieën hadden reeds dienst gedaan aan het Oostfront. Het Fliegerhorstbataljon bestond uit oudere mannen, die dus niet geschikt waren voor frontdienst, deze hadden niets anders gedaan dan benzinevaten gerold. De militairen van de Schifstamabteilung waren ook mannen waar ik niets aan had. Toen ik bij Generaal Von Tettau was, vroeg ik inlichtingen over de vijand, sterkte, plaats van opstelling enz., doch er was de Generaal niets over bekend. Ik moest dat zelf maar te weten zien te komen. De compagnieën van de Schifstamabteilung zette ik in aan de Rijn. Ten Noorden daarvan, zette ik over een vrij breed front mijn eigen compagnieën in. Weer ten Noorden hiervan werd het Fliegerhorstbataljon ingezet. Wat er verder ten Noorden zat is mij pas later bekend geworden. De eerste dagen -, 18 en 19 September 1944 - heb ik de hiervoor genoemde troepen ter mijner beschikking gehad. Op 19 September 1944 trof ik Helle in Wolfheze aan. Bij het oprukken via Wageningen, Renkum en Heelsum in de richting Wolfheze kreeg ik, ongeveer ten Noorden van deze plaatsen tegenstand van de vijand. Hierbij werden mij een vijftal Renault Pantzers ter beschikking gesteld, die echter al heel gauw door de vijand in brand werden geschoten. Tevens heb ik nog de beschikking gehad over enkele stukken licht infanterie geschut, welke afkomstig waren van een compagnie, welke niet was ingezet. (Deze waren vermoedelijk afkomstig van de 13e Compagnie van het Regiment Landstorm Nederland, welke compagnie tijdelijk was toegevoegd aan de Staf van Generaal Von Tettau. De commandant hiervan was de SS Obersturmführer Schulz). Verder herinner ik mij, dat mij in die tijd nog een Panzerjagercompagnie ter beschikking werd gesteld. (Vermoedelijk wordt hier bedoeld een compagnie, welke indertijd bestemd was voor de steunpuntbezetting in Clingendaal bij Den Haag). Bij de verschillende onderdelen had ik officieren, welke bij mijn compagnieën waren ingedeeld, ter beschikking gesteld van die onderdelen, zoals de Schifstamabteilung, Fliegerhorstbataljon enz. De mannen van de onderofficiersschool van het luchtwapen zijn slechts een paar dagen ingezet en daarna wegens hun grote verliezen teruggetrokken. Dit waren meest jongemannen van nog geen 20 jaar oud. Ik moet U hierbij opmerken, dat dit allen Duitsers waren (uitgezonderd dan de mannen van de Panzerjagercompagnieën, waarbij zeer waarschijnlijk een groot aantal Hollanders zijn geweest.) Toen ik op 19 September 1944, in Wolfheze Helle en de officieren van de andere onderdelen ontmoette, heb ik al deze troepen onder mijn commando gekregen. (De aldus onder één commando staande troepen van verschillende onderdelen, wordt een Kampfgruppe genoemd). Een of twee dagen voor het einde van de gevechten, heb ik het bevel overgegeven aan een SS Sturmbannführer van de Divisie Hohenstaufen. Diens naam is mij niet

van de Standartenführer Bitrich, die zijn commandopost in Velp of in een andere plaats ten Noord-Oosten van Arnhem had. Ik kon het niet eens worden met de Generaal Von Tettau, wat de reden was dat ik het commando moest overdragen. De Hermann Göringtroepen heb ik teruggenomen ongeveer ten Zuiden van Wolfheze. Dit is dus geweest voordat Helle van zijn commando werd ontheven. Voor zover mij bekend, is de opdracht hiervoor van Rauter afkomstig, of althans heeft deze er aan mede gewerkt. Het was n.l. zo, dat toen ik het bataljon van Helle onder mijn bevelen kreeg, deze naar mijn zin niet snel genoeg oprukte en dat was hierbij van groot belang. Ik zag in dat door een snel toeslaan, wij het meeste succes konden behalen. De oorzaak hiervan lag aan het feit, dat Helle geen frontervaring had, zoals dat trouwens ook het geval was met andere onderdelen, die tevoren niet aan gevechten hadden deelgenomen. Zo had ik het de eerste dagen met andere onderdelen meegemaakt. Ten Oosten van Bennekom-Wageningen lag een compagnie, die zogenaamd niet vooruit kon komen, omdat zij teveel tegenstand ondervonden. Ik ben er toen zelf heen geweest om de mannen tot meer activiteit aan te sporen. Toen Rauter mij eens opzocht in mijn commandopost vroeg hij mij of er nog iets bijzonders was. Ik deelde hem mijn mening over Helle mede. Wat Rauter daarop heeft gedaan, weet ik niet doch later bleek, dat Helle een bevel had gekregen, dat hij van zijn commando werd ontheven. Hij heeft zich daarop bij mij afgemeld. Ik kende Helle overigens niet. Voor het eerst ontmoette ik hem in de zomer van 1944, ter gelegenheid van de verjaardag van Generaal Demelhuber in Voorburg. Het is wel mogelijk, dat het in de voormiddag van 22 September 1944 is geweest, dat Helle toen is vertrokken. Wat er toen nog over was van zijn bataljon is tijdelijk ingedeeld geworden bij mijn compagnieën, welke toen onder commando stonden van de SS Sturmbannführer Eberwein. Overigens kan ik U verklaren, dat hetgeen Naumann U over de gevechten om Oosterbeek enz. heeft verklaard, wel juist is. Bijzonderheden over de laatste dag of dagen van de gevechten, kan ik U niet geven, omdat ik toen weg was". -----

4. HUGO WILHELM FERNAU, geboren te Erkrath bij Dusseldorf (Dld), 23 October 1894, voormalig kamerdienaar van Ex-keizer Wilhelm II van Duitsland te Doorn, gewoond hebbende te Doorn, Kampweg 11, later SS Obersturmführer van de Waffen SS en gediend hebbende bij het SS Wachbataljon 3 (Nord-West), compagniescommandant van de 6e Compagnie, die over de slag om Arnhem als volgt verklaarde. -----
- "Bij de slag om Arnhem, welke op 17 September 1944 een aanvang nam, werd ik met een gedeelte van mijn compagnie ingezet. Dit waren in totaal ongeveer 36 man. De rest van mijn compagnie was met de compagnie van de SS Hauptsturmführer Ziegler mede naar Duitsland om een transport "Häftlingen" uit het P.D.A. te Amersfoort over te brengen naar Duitsland. Ik kreeg opdracht om met de compagnie van de SS Hauptsturmführer Bartsch naar Ede te marcheren. Deze compagnie (4e) was voor dit geval gemotoriseerd. Hierbij was ingedeeld de afdeling van de SS Hauptscharführer Eienkel, waarbij waren ingedeeld een aantal zware granaatwerpers. Wij kwamen laat in de avond in Ede aan bij de commandopost van Helle, die met enkele leden van zijn Staf vooruit was gereden, via de Grebbeberg naar Ede. De eerste commandopost was ingericht in een café aan de Rijksweg van Ede naar Arnhem, juist aan de Oostzijde van Ede. Vandaaruit werd eerst een verkenningstroep uitgezonden in Oostelijke richting, onder commando van de SS Oberscharführer Sakkel, Hierna werd de compagnie van Bartsch in

die richting uitgezonden, toen bekend werd dat de troep van Sakkel, door de vijand uiteen was geslagen, nabij de bosrand ten Oosten van de Ginkelse heide. De compagnie was ongeveer 140 man sterk denk ik. Nadat Bartsch was vertrokken werd ik aangewezen om hem te ondersteunen. Het bleek dat Bartsch met zijn compagnie niet meer vooruit kon komen, omdat hij op hevig mitrailleurvuur stuitte. Toen ik mij bij hem meldde, had hij zijn compagnie in stelling gebracht, evenwijdig met de bosrand tussen de schaapskooi tegenover de boerderij Ginkel en de bosrand ten Oosten daarvan. Deze compagnie had zich daar ingegraven. Verder bleek, dat Sakkel nog tussen zijn stellingen en die van de vijand lag. Hij was zwaar gewond en er was nog geen poging gedaan om hem te halen. Na overleg met Bartsch is hij uit het voorterrein weggehaald. Het bleek, dat het hoog nodig was, dat hij werd weggehaald, want hij lag als het ware dood te bloeden. Hij werd voorlopig naar de schaapskooi gebracht en daarna werd er een ambulancewagen gehaald om Sakkel te laten verbinden. Later is gebleken, dat het al te laat was. Hij is te Apeldoorn aan zijn verwondingen overleden. Ik ben er van overtuigd, dat als hij direct was weggehaald, nadat hij gewond was geraakt, dat hij nog in leven was gebleven. Toen Bartsch mij de situatie ter plaatse in de nacht had uiteengezet, gaf hij mij opdracht om stelling te kiezen op zijn rechtervleugel en van daaruit te proberen, door het bos een omtrekkende beweging te maken, zodat ik achter de stelling van de vijand terecht zou komen. De vijand had namelijk met twee mitrailleursteden stelling gekozen in het bos, ten Noorden en ten Zuiden van de Rijksweg. Van hieruit konden zij, aldus goed verschooten, de gehele compagnie van Bartsch in bedwang houden. Er werden telkens licht patronen afgeschoten, die de gehele omgeving in een helder licht zetten. Telkens wanneer maar iemand van de compagnie van Bartsch, zich maar even liet zien, werd hij onder vuur genomen. Ik ben daarna in de nacht naar de mij aangewezen plaats gegaan en heb mijn mannen opgedragen, zich gedekt te houden en zo de morgen af te wachten. Ik heb daarna de situatie opgenomen, om zodra wanneer dit mogelijk was op verkenning uit te kunnen gaan. Ik was daar vroeger enkele malen in die omgeving geweest en was dus met het terrein enigszins bekend. Ik wist, dat er door het bos ongeveer vanaf het punt waar ik mij toen bevond een bospad in Noord-Oostelijke richting naar de Rijksweg moest lopen. Ik vermoede, dat indien ik dit pad zou volgen, ik achter de mitrailleurstellingen van de vijand moest komen. Toen het enigszins licht begon te worden, heb ik enkele van de beste mannen uitgezocht en ben ik met hen op zoek gegaan naar bedoeld pad, hetwelk ik inderdaad vond. Ik heb dit pad daarna behoedzaam gevolgd en na enige tijd vernam ik Engels sprekende stemmen. Ik heb daarna de mannen, die met mij op verkenning waren gegaan, naderbij geroepen en toen ik precies had uitgezocht waar de stemmen vandaan kwamen, ben ik naar het mitrailleursteden toegestapt, dat zich ten Zuiden van de weg bevond. Ik riep de Tommy toe, dat zij zich over moesten geven, hetgeen zij dan ook deden. Daarna ben ik naar de overzijde van de weg gegaan en heb ook daar het mitrailleursteden gevonden en de Tommy's gevangen genomen. Deze heb ik daarna onder geleiden van enkele van mijn mannen naar het bataljon over laten brengen. Van een en ander bracht ik daarna rapport uit aan Bartsch. Voordat ik begon met het uitvoeren van mijn verkenning en het daarna gevangen nemen van de Tommy's, was de compagnie van Hink ook ter plaatse gekomen. Deze compagnie was voorzien van enkele stukken geschut van 3.7 c.m. en zware machinegeweren. Hiermede werd vooraf een hevig vuur afgegeven op de bosrand. Dit had echter geen uitwerking.

hetgeen ook al een gevolg was van het feit, dat wij niet wisten, hoe sterk de vijand tegenover ons was. ----- Toen dus de beide mitrailleursnesten waren opgeruimd en de compagnieën opnieuw ingedeeld waren, werden nieuwe stellingsplaatsen aangewezen. In de loop van de morgen werd ik aangewezen om met mijn compagnie van 36 man, in Zuidelijke richting te gaan, naar de spoorbaan van Ede naar Arnhem. Ik had geen bepaalde opdracht, doch het was de bedoeling, dat ik weer de rechtervleugel van de compagnie van Bartsch zou beveiligen en aldus een verkenning uitvoeren. Toen ik in het Zuid-Oosten van de Ginkelse heide de bosrand bereikte, kreeg ik vuur van voren. Het bleek, dat er een aantal goed verdekt opgestelde scherpshutters in de bomen zaten, die niet waren te ontdekken. Deze mannen hadden zich werkelijk op buitengewoon handige wijze in de toppen van de bomen onzichtbaar weten te maken. Dichterbij de spoorbaan gekomen, kreeg ik mitrailleurvuur van de overzijde van de spoorbaan. Ik leed hierdoor gevoelige verliezen. Ik had in korte tijd 12 doden en enkele gewonden. Ik liet mijn mannen direct in dekking gaan. Zelf ging ik op verkenning uit naar de spoorbaan. Ter plaatse waar ik mij bevond was een viaduct onder de spoorbaan door. Ik probeerde voorzichtig om de hoek te kijken, doch ik werd direct beschoten. Er was geen doorkomen aan. Zware wapens had ik niet bij mij, wel een paar hele lichte granaatwerpers, doch hiermede kon ik niets uitrichten. De mitrailleurs welke wij bij ons hadden, waren Tsjechische wapens, welke elk ogenblik weigerden. Het was hopeloos gesteld met onze bewapening. Alleen de geweren waren goed, doch hiermede konden wij niet voldoende uitrichten. Met de paar mannen, die ik verder nog had overgehouden, kon ik dan ook niets uitrichten. De compagnie van Kühne, heb ik helemaal niet gezien, doch deze moet ergens in het Noord-Oosten achter mij hebben gelegen. Ik ben daarna omstreeks het middaguur, ik denk tussen 13.00 en 14.00 uur naar de gevechtsstand van Helle gegaan om te proberen, versterking te krijgen van zware wapens. Toen ik in de boerderij Ginkel aankwam, bleek Helle afwezig te zijn. Bartsch bevond zich daar wel. Hij had zijn compagnie gelaten, voor wat het was. Tevens was de adjudant van Helle, de SS Untersturmführer Naumann daar aanwezig en de SS Hauptscharführer Beijer. Naumann zeide dat Helle elk ogenblik terug werd verwacht. Later vernam ik, dat hij naar Amersfoort moest zijn geweest. (Vermoedelijk naar mevrouw Van Bosse). Ik kon echter niet langer wachten en ben weer vertrokken. Naumann beloofde mij, dat hij zijn best zou doen om versterking te sturen. Later kwamen enkele mannen van de afdeling van Einkel met de grondplaten van de zware granaatwerpers en de munitie, doch de werpers zelf waren er niet zodat ik daar ook niets aan had. Van de compagnie van de SS Obersturmführer Bronkhorst, die in reserve lag, is zoals ik later vernam een sectie onder de SS Oberscharführer Roskam, ter versterking naar mij toegezonden, doch deze hebben mij niet bereikt. Wel heb ik Roskam zelf nog gezien. Hij was met zijn mannen in het bos blijven staan. Het was dus een hopeloze boel. Zij werden tegengehouden door de verdekt opgestelde schutters. Toen daarna, even na drie uur in de middag, de tweede luchtlanding kwam, bevond ik mij in het bos, en wel aan de laan welke vanaf de spoorlijn naar de boerderij Ginkel loopt. Het was een prachtig gezicht al die valscheren uit de lucht te zien dalen. Wij vergaten gewoon om tegen de naar beneden komende vijand op te treden. En toen zij aan de grond waren, waren zij direct gereed om te schieten. Het was daarna onmogelijk

om nog wat te doen. Ik ben met de mij overgebleven mannen door het bos heen, ten Oosten van de heide, in de richting van de Rijksweg gegaan. Onderweg heb ik Hink nog ontmoet, die een schot door een zijner polsen had gekregen. Ik kwam tenslotte bij de weg terecht en had toen nog twee man bij mij. Daar ben ik door een aantal tommy's krijgsgevangen gemaakt. Ik was er maar blij om, want ik zag het nutteloze van de situatie in. Bovendien heb ik niet van harte aan de gevechten deelgenomen. Bij de luchtlandingstroepen waren militairen van allerlei nationaliteiten. Ik zag o.a. ook Hollanders er onder. Ik wist dat een tweetal zwagers van mij in dienst waren van de Nederlandse Weermacht. De ene was bij de Nederlandse Marine en de andere indertijd bij het Nederlands Indische leger. Ik liep met de gedachte rond, dat de mogelijkheid bestond, dat ik de kans beliep, één van hen tegen te komen en dus genoodzaakt was om de wapens tegen hen te gebruiken en dit leek mij iets vreselijks. Nu ik krijgsgevangene was, was dit gevaar geweken. Nadat ik gevangen was genomen, werd ik naar Wolfheze overgebracht, daarna ben ik naar Arnhem overgebracht en daarna in Oosterbeek terecht gekomen. Na eerst ergens anders heengebracht te zijn, kwam ik tenslotte op een tennisveld terecht. Hier ben ik de verdere dagen van de gevechten gevangen gehouden. Ik had mijn verblijfplaats in een stenen waterleiding put, waarin zich een afsluitkraan enz. bevonden. De andere mannen van ons en van andere afdeling, die krijgsgevangen waren gemaakt, lagen in de open lucht op dat tennisterrein. Door in de omgeving opgestelde boomschutters en door andere gevechtshandelingen, zijn van de gevangenen nog een groot aantal gesneuveld. Wij hebben gedurende de verdere tijd vrijwel geen eten gehad. Ik heb er meermalen om gevraagd, doch mij werd gezegd, dat zij geen eten voor ons hadden, daar de eigen mannen eerst verzorgd moesten worden. Men heeft nog een parlementair naar ons bataljon gezonden om daar eten voor ons te halen, doch daar werd niets verstrekt, omdat gezegd werd, dat de Tommy's maar zelf voor hun krijgsgevangenen moesten zorgen. Ik heb daar enige benauwde dagen doorgebracht. Wij lagen als het waren tussen de strijdende partijen in. Bovendien werd er telkens geschoten met artillerie van Duitse zijde, waar door wij ook telkens in groot gevaar verkeerden. Bovendien regende het soms erg, zodat U wel kunt begrijpen, dat onze positie verre van aangenaam is geweest. De krijgsgevangen soldaten hebben dan ook vreselijke dagen doorgebracht. Wij konden geregeld de mannen van ons bataljon en van de andere Duitse onderdelen op enige afstand zien lopen. Dit heeft zo geduurd, tot ongeveer 25 of 26 September 1944. Toen op een morgen was alles rustig. Ik hoorde en zag niets meer. Ik begaf mij naar een commandopost van de Tommy en vond deze geheel verlaten. Ik wist dat in de nabijheid een veldhospitaal was ingericht, waar de gewonden van de Tommy werden verzorgd en ook de onze. Ook daar bleek alles verdwenen te zijn. Toen ik daar met een paar man rond zocht, kwamen er plotseling een paar Tommy's binnen, die hun wapens op mij gericht hielden. Ik heb toen een van mijn mannen opgehaald, die als tolk kon fungeren, daar hij wat school-Engels sprak. Na verloop van enige tijd kwamen er steeds meer Tommy's. Na enig overleg gaven deze zich allen over en tenslotte heb ik hen ergens laten verzamelen en kreeg ik contact met officieren van de Duitse commandant ter plaatse. De gevangenen zijn daarna overgegeven en ik moest daarna rapport uitbrengen aan een Duitse commandant. Nadat dit was afgelopen ben ik toen

gegaan naar Amersfoort. Het bleek, dat men intussen al van mening was, dat ik was gesneuveld. Helle keek zeer verwonderd op, dat hij mij plotseling weer zag verschijnen. -----
Verdere bijzonderheden over deze gevechten zijn mij niet bekend. Nadat ik gevangen was genomen op 18 September 1944, weet ik niet meer wat er bij het bataljon gebeurd is. Over het naar Amersfoort terugzenden van Helle is mij eveneens niets bekend. Ik heb het later wel horen vertellen, doch de juiste toedracht is mij ook niet gezegd. -----
Ik heb ook horen vertellen, dat Kühne op 18 September 1944 is verdwenen en dat deze in Apeldoorn terecht moet zijn gekomen, doch hierover zijn mij ook geen bijzonderheden bekend". -----

Uit de verklaring van Hans Rauter, v.m. H.H. SS und Polizeiführer, SS Obergruppenführer und General-Leutnant der Polizei, hierover door mij gehoord, verklaarde, dat het Wachbataljon in zijn opdracht was ingezet bij de slag om Arnhem. Voorts verklaarde hij dat Helle wegens ongeschiktheid in de bevelvoering van zijn commando tijdens de slag om Arnhem was ontheven. Zie verder de verklaring van Rauter, voorkomende in het proces-verbaal hiervoor. -----

5. KARL FRIEDRICH HINK, geboren te Heilbron (Württemberg Dld.), 29 Augustus 1914, van beroep koopman, wonende Lutzstrasse 16-I te Heilbron-Sonthem (Dld), v.m. Obersturmführer (1e Luitenant), destijds commandant van de 3e Compagnie van het SS Wachbataljon, door mij in het kort verhoord over het vorenstaande, kon hierover verder geen bijzonderheden meer verklaren. Over zijn bekomen verwonding op de 2e dag van de gevechten, kon hij verder geen nadere gegevens verstrekken. Overigens kwam hetgeen hij verklaarde overeen met hetgeen hiervoor reeds is verklaard. -----

Zie verder ook nog de verklaring van verdachten en getuigen voorkomende in het proces-verbaal hiervoor, o.a. J.A. Bronkhorst en anderen. -----

Dit proces-verbaal wordt als bijlage gevoegd bij het proces-verbaal inzake contra de verdachte P.A. Helle, A.P.H.G. Naumann en anderen. -----

Hiervan is door mij op afgelegde ambtseed opgemaakt, dit proces-verbaal, gesloten en getekend te Utrecht op 17 Maart 1948. -----

w.g. Holwerda.

VERKLARING DER TEKENS VOORKOMENDE OP ALLE SCHETSSEN

De puntvlaggen geven de plaats aan van de betrokken bataljonscommandanten. Wanneer bij de vlag geen naam staat vermeld, kan aangenomen worden, dat dit de commandopost van HELLE is. H. bij de vlag betekent Helle. E - EBERWEIN.

Tr.V.P. of Dijkema - de plaats waar de bataljonsarts DIJKEMA zijn verbandplaats of hulpverbandplaats heeft gehad.

J - dit teken in het zwart geeft de plaats aan waar de compagnieën van het Wachbataljon in stelling lagen.

M in rood, dubbel, geeft de plaats aan waar geallieerde mitrailleur-nesten lagen. Het enkele teken in rood geeft de plaats aan waar de geallieerde boomschutters verborgen zaten.

teken voor bos. De groen lijnen geven de bosrand aan.

— — — — — Compagnie grenzen. Met een punt er tussen bataljonsgrenzen. — — — — —

De pijlen, behalve de Noordpijlen, geven de marsrichting aan of de richting waarin werd opgerukt of teruggetrokken.

Voor zover het er niet bij vermeld staat, geven de dubbele lijnen verharde of onverharde wegen aan.

Alles wat in rode kleuren is aangegeven, behalve de spoorbaan, zijn stellingen of commandoposten van de geallieerden. HARTESTEIN op SCHETS III, is het geallieerde hoofdkwartier geweest.

SCHETS I. Schaal 1:25000 geeft de toestand weer, tot Maandagmiddag 18 September 1944, omstreeks 15.00 uur.

Vlag A. 1e commandopost van Helle, juist buiten Ede;

Vlag B. 2e " " " , juist bij Ginkel.

1. Compagnie van Bronkhorst;	4. Compagnie van Bartsch, met daar-
2. Boerderij Ginkel;	bij de sectie van Einkenkel;
3. Compagnie van Hink	5. Compagnie van Kühne;
	6. Compagnie van Fernau.

Pijl R. plaats waar de sectie van Roskam, ter versterking van Fernau door Boomschutters werd opgehouden, zie ook SCHETS 1 A.---
E. Geallieerde mitrailleur en granaatwerper opstelling in de bosrand, van waaruit de commandopost van Helle werd beschoten. Door Nauman met helpers vernietigd.

SCHETS I A. Schaal 1:25000, geeft de toestand weer na 15.00 uur op 18 September 1944, toen op de Ginkelse heide de tweede geallieerde luchtlanding plaats vond.

Vlag A. Commandopost van Helle in Ginkel. Hij moest deze verlaten.

Vlag B. " " " " Hindenkamp, na het verlaten van Ginkel. Hier komt Bronkhorst, bij hem van G.

K. Hier werd de geallieerde sectie door Staf Helle vernietigd, zie verklaring Naumann.

C. Plaats waar Fernau werd gevangen genomen, nadat hij bij spoorbaan zijn compagnie was kwijtgeraakt.

D. E. F. De plaatsen waar de 3e en 4e compagnie zich bevonden of zijn samen getrokken, bij de luchtlanding. Van hier deserterde de meeste Nederlandse SS-mannen, of werden gevangen genomen. De pijlen van punt F. geven de richting aan, waarin Einkenkel is ontkomen, via punt E. Kühne is via punt D. - zie richting pijlen - verdwenen. Bartsch is ongeveer bij punt D. gevangen genomen. Hink is ongeveer bij punt E. gewond geraakt en ontkomen.

H. In deze richting is Helle met Naumann en Beijer naar Ede vertrokken.

I. met pijlen, patrouille uit Ede naar Hindenkamp.

J. Geallieerde post, vernietigd, zie SCHETS I.

L. Geallieerde mitrailleur en granaatwerper opstelling.

SCHETS II. Schaal 1:25000, geeft de toestand weer op 19 September 1944 en op 20 September 1944, tot ongeveer tegen de middag.

Vlag A. Tijdelijke commandopost van Helle bij Viaduct. Kort tevoren lag hier de compagnie onder Naumann. Daaronder bij Spoorbaan, afdeling van Einkenkel, rukt op naar Oosten.

Vlag B. Commandopost van Helle, in boswachterswoning, Noordelijk van de Buunderkamp. Bij commandopost de Troepen verbandplaats van Dijkema.

Noordelijk van de bataljonsgrens, de 7e en 8e compagnie van een Wehrmachtsafdeling uit Ede, commandant vermoedelijk Oberst (Luitenant Kolonel) Wagner.

Rechts van de Buunderkamp de compagnieën van het Wachbataljon in de morgen van 20 September 1944, rukken op in richting Wolfheze, zie pijlrichting.

Vlaggen onder de spoorlijn zijn van Bataljon Eberwein.

De vliegtuigen geven de plaats aan, waar glijvliegtuigen zijn geland. Hier stonden er tientallen van. Het bovenste vliegtuig is de neergeschoten bommenwerper, waarover Helle spreekt.

SCHETS III. Schaal 1:25000, geeft de laatste dagen van de gevechten weer. De gehele geallieerde troepenmacht lag toen ten Zuiden van de spoorlijn in Oosterbeek.

Geheel links op de schets de commandovlag van Lippert.

Bij hotel Wolfheze, vlaggen van Helle, van Eberwein en Troepen Verbandplaats van Dijkema. Meer naar voren, hulpverbandplaats, bij compagnie van Bartsch. Ten Zuiden daarvan de compagnieën van Hink en Einkenkel. Onder de bataljonsgrens de compagnie van Eberwein, 7e en 8e. Noordelijk van de Compagnie Bartsch, politiecompagnieën. Noordelijk van de spoorlijn Bataljon Krafft en Politiebataljon. De cijfers 25, beduiden, dat de linie van het Wachbataljon naar voren verlegd was.

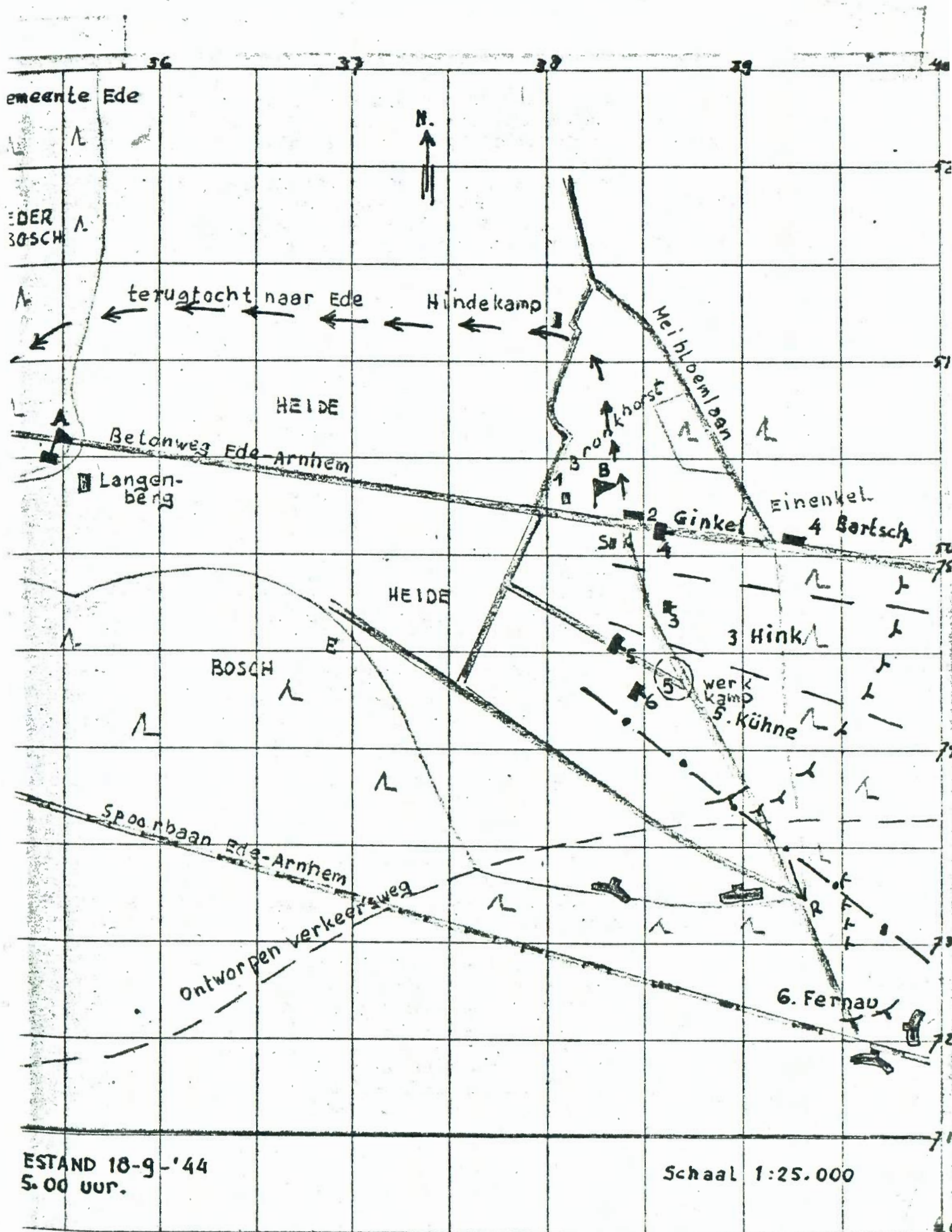
De rode pijl geeft de richting aan, waarin de geallieerden achter de stellingen van het Wachbataljon kwamen.

Langs de Rijn, ten Zuiden van de compagnieën Eberwein, heeft de R.A.D. gelegen.

Ten Oosten van Oosterbeek, lagen de troepen van de Divisie Hohenstaufen.

Het cijfer 63.5 geeft hoogte 63.5 aan, waarom fel is gevochten, zie verklaring Naumann.

De tennisbaan waarover Fernau spreekt, ligt vermoedelijk even Noordelijk van Hartestein.

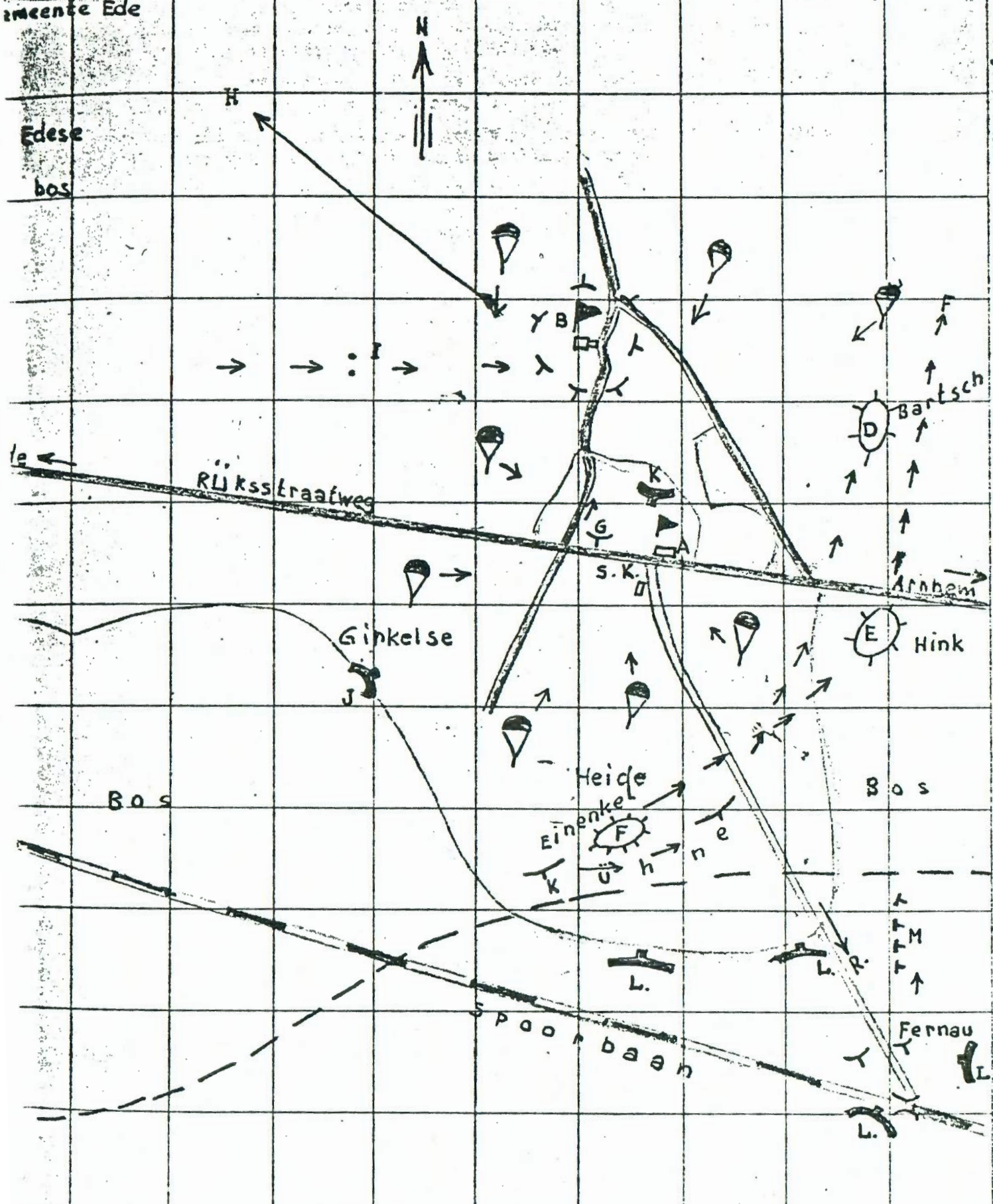

ESTAND 18-9-'44
5.00 uur.

Schaal 1:25.000

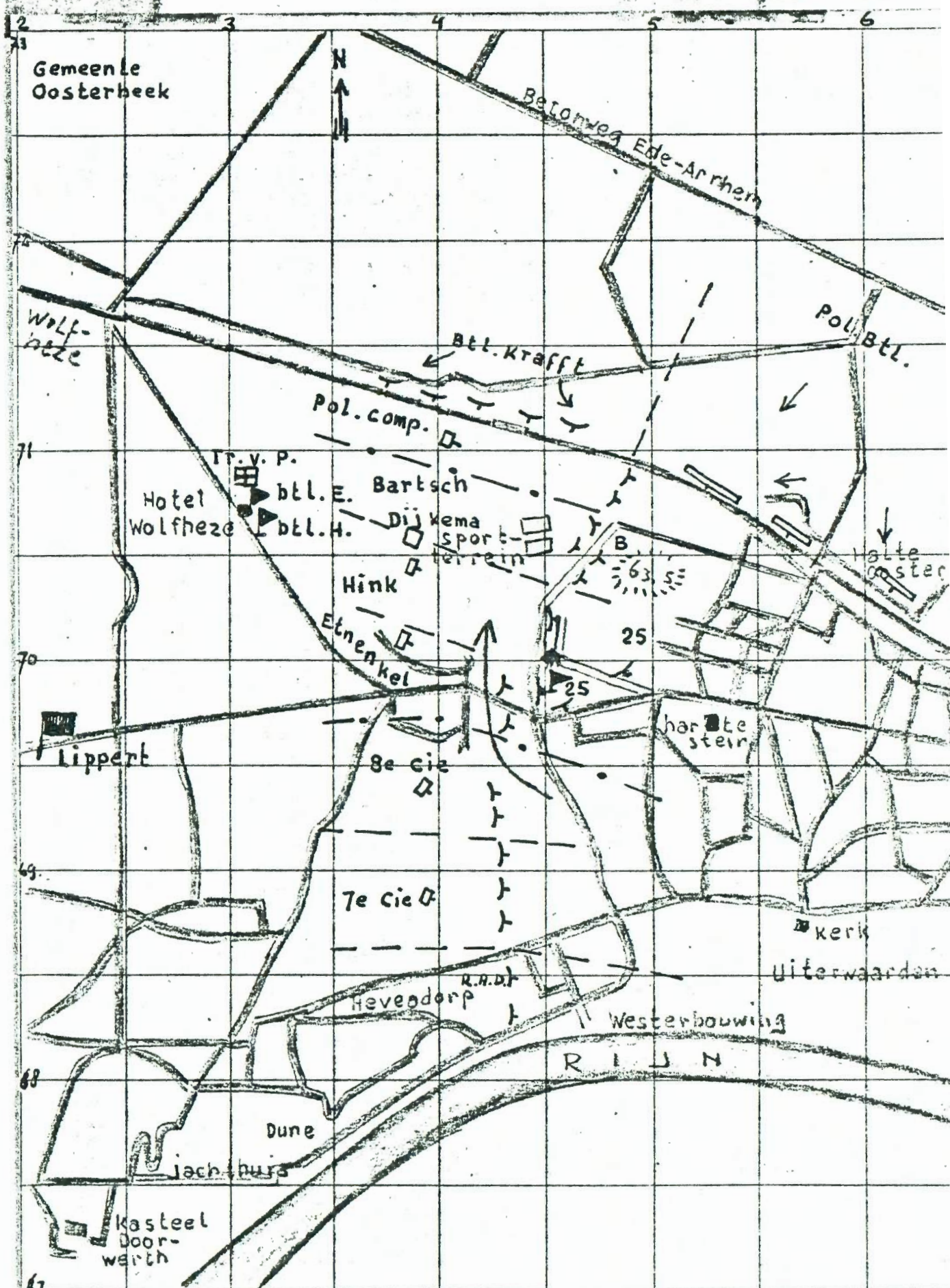
gemeente Ede

Edese
bos

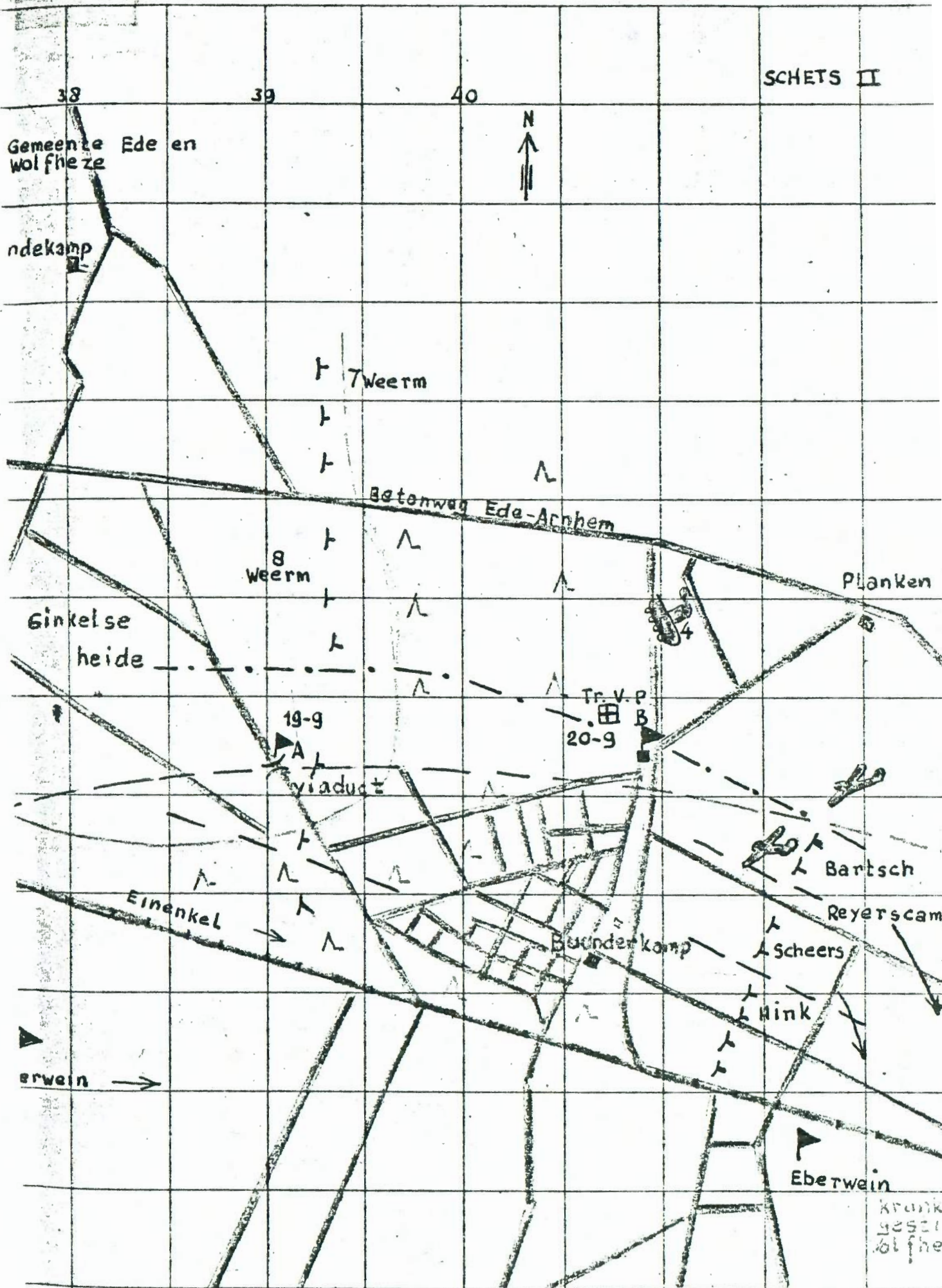
TOESTAND 18-9-1944
na 15.00 uur

Schaal 1:25.000

TOESTAND 20-25 Sept. 1944 (21-24)
BLAD ARNHEM

Schaal 1:25.000

TOESTAND 20 Sept. 1944
12.00 uur

Schaal 1:25.000

POLITIE UTRECHT
BUREAU OPSPORING OORLOGSMISDRIJVEN
SUB COMMISSIE UTRECHT.

Proces-verbaal inzake gepleegde misdrijven bij de destijds bestaande 34 SS Freiwilligen Grenadier Division "Landstorm Nederland" voornamelijk wat betreft de plaats gehad hebbende fusilleringen bij Regiment 84 van deze Divisie, in opdracht van de Hoofdverdachte Hans Michel LIPPERT, voormalig SS Standartenführer der Waffen SS (Kolonel).

In verband met door mij. TJEERD HOLWERDA, wachtmeester 1e klasse van Rijkspolitie, tevens onbezoldigd rijksveldwachter, dienstdoende bij opgemelde subcommissie, ingestelde onderzoeken naar gepleegde misdrijven, hoofdzakelijk door Duitse leden van de Waffen SS in Nederland tijdens de Duitse bezetting van Nederland, is mij gebleken, dat in de tijd toen het Rijn en Betuwefront in Nederland bezet was door de eenheden van de 34 SS Freiwilligen Grenadier Division Landstorm Nederland, verschillende Nederlanders in dat gebied in opdracht of met medeweten van de Commandant van Regiment 84 van deze divisie zijn doodgeschoten. Omstreeks einde 1944, is in opdracht van de Reichsführer SS, Himmler de SS Freiwilliger Grenadier Brigade Landstorm Nederland opgericht. (Zie bijlage 1) Deze brigade werd samengesteld uit verschillende destijds bestaande onderdelen van de SS, zoals het bestaande Regiment Landstorm Nederland. Het SS Wachbataljon 3 (Nord-West). Zie het door mij verbalisant opgemaakt proces-verbaal betreffende bedoeld wachbataljon). Verder werden hierbij ingedeeld de Nachrichten und Sanitätskompagnie van de Bevelhebber der Waffen SS in Nederland, de 1e en 2e SS Pantserjager compagnieën "Nord-West" de SS Flak Batterij "Clingendaal" en de Verdedigingsstaven van Scheveningen. Uit deze onderdelen, aangevuld met nieuw personeel, dat overal vandaan werd gehaald, nadat de vorenbedoelde Brigade was opgericht, later de Divisie ontstaan, welke onder commando werd gesteld van de SS Oberführer der Waffen SS (Generaal-Majoor) Kohlrozer, voorheen commandant van het Regiment Landstorm Nederland, voordien Regiment Landwacht Nederland, waarvan de Staf in 's-Hertogenbosch was gevestigd. Het hiervoor bedoelde Regiment 84 is samengesteld in Hoogeveen in de winter van 1944/45. Regiment 83, dat ook tot de Divisie behoorde, kan beschouwd worden als het voormalige Regiment Landstorm Nederland hiervoor bedoeld. Voorzover de bij Regiment 84 ingedeelde of nog in te delen mannen reeds in dienst waren bij een reeds bestaand SS onderdeel zoals b.v. het Wachbataljon, werden deze bij de verschillende onderdelen van het op te richten Regiment ingedeeld. Het nieuwe personeel werd eerst ondergebracht bij het zogenaamde SS Feldersatzbataljon van de Landstorm Nederland, welk bataljon aanvankelijk onder commando stond van de SS Sturmabführer Dr. Brendel. Van hier uit werden de mannen aan de verschillende onderdelen toegewezen, na te zijn gekleed en gedeeltelijk afgericht. Een gedeelte van dit nieuwe personeel bestond, zoals hierna blijkt uit in Duitsland geronselde dwangarbeiders, meestal jonge mannen van 19 tot 25 jaar. Een andere gedeelte bestond uit jongemannen die arkomstig waren van de Germaanse SS. Dit waren ook in veel gevallen mannen die daartoe werden verplicht. Tevens is gebleken dat er ook veel individuen bij de Landstorm werden ondergebracht, die op crimineel gebied nog al het een en ander op hun kerfstok hadden. Uit alles blijkt, dat de Landstorm, zoals deze op het laatst bestond nu niet bepaald een elite SS korps was. Nadat het Regiment 84 samengesteld en gedeeltelijk afgericht was, werd dit onderdeel omstreeks einde Januari 1945, van Hoogeveen en omgeving overgeplaatst naar verschillende plaatsen, gelegen in de omgeving van Zutphen meestal ten Zuiden daarvan.

De star van de Divisie lag toen in Lochem en werd later overgeplaatst in westelijke richting, Amerongen, Leersum, Doorn en meer plaatsen in de provincie Utrecht. De Regimenten 83 en 84 werden omstreeks half Februari 1945 belast met de verdediging van het Rijn en Betuwefront, ongeveer van Arnhem tot aan Zaltbommel. Door Kohlrozer en ander wordt beweerd een front van ongeveer 75 K.M. lang. Het Regiment 83 bezette hiervan het westelijke gedeelte, dus geheel de Betuwe. Regiment 84 bezette het Oostelijke gedeelte van het front. Dit lag gedeeltelijk in de Betuwe en gedeeltelijk ten Noorden van de Rijn, tussen Arnhem en Wageningen.

Dit Regiment bestond uit 2 Bataljons, waarvan het eerste ondercommando stond van de SS Hauptsturmführer Bartsch, reeds meermalen genoemd in het proces-verbaal inzake het wachbataljon. Dit Bataljon lag langere tijd in de omgeving van Kesteren. Het IIe Bataljon, grotendeels bestaande uit personeel van het vroegere wachbataljon, stond onder commando van de SS Hauptsturmführer Ziegeler, eveneens een officier van het voormalige wachbataljon. Dit bataljon lag geruime tijd in Wageningen. Later trad op als bataljonscommandant de Hauptsturmführer Herms. De Regimentscommandant was de SS Standartenführer H.M. Lippert. Diens adjudant was de SS Untersturmführer Naumann, reeds genoemd inzake het wachbataljon. Verder waren bij dit Regiment enkele Duitse officieren en onderofficieren ingedeeld, die ook afkomstig waren van het wachbataljon. Het gebied, dat door Regiment 84 werd bezet was haast geheel door de Duitse legerleiding tot "Sperrgebiet", (Verboden gebied) verklaard, reeds voor dat de Landstorm Nederland het front aldaar bezette. Voordien werd het front bezet door een tweetal Valschermjagerregimenten, allen Duitsers. De Landstorm Nederland daarentegen bestond volgens betrouwbare inlichtingen voor ongeveer 3/5 gedeelte uit Nederlanders. De rest waren Duitsers, Oekraïners en mannen van andere landaard. Voordat Lippert met zijn Regiment in Rhenen, Wageningen en omgeving kwam, werd het verbod om het verboden gebied te betreden niet zo streng gehandhaafd en werden de uit de plaatsen Rhenen, Wageningen en andere plaatsen geëvacueerde burgers oogluikend toegelaten. Toen Lippert in Rhenen kwam en zag wat er gebeurde bepaalde hij, dat niemand meer in het verboden gebied meer mocht worden toegelaten, tenzij hij daarvoor schriftelijk toestemming had gegeven.

Hij liet dit aan al zijn ondergeschikten weten en ook werd dit volgens zijn zeggen en die van zijn adjudant aan de bevolking van de buiten het verboden gebied liggende plaatsen ter kennis gebracht.

Bij de toegangen tot het verboden gebied werden grote houten borden aangebracht, waarop in de Nederlandse en Duitse taal was vermeld, dat een ieder die zonder toestemming in het verboden gebied werd aangetroffen, "Ohne Anruf wird erschossen". Door verschillende ondergeschikten, zijn de bevelen zoveel mogelijk gesaboteerd, doch een aantal anderen voerden de bevelen stipt en meer dan stipt uit, hetwelk ten gevolge heeft gehad, dat in Rhenen een 10 tal Nederlandse burgers werden doodgeschoten. In de omgeving van Kesteren een drietal en onder de gemeenten Wageningen en Bennekom ook een aantal. In totaal volgens bekende gegevens ruim twintig personen, waaronder een vrouw. In hoeverre Lippert hiervoor persoonlijk opdracht heeft verstrekt, zal in de meeste gevallen wel duister blijven.

Slechts in een geval is aan te tonen door getuige verklaringen, dat Lippert inderdaad persoonlijk opdracht voor het uitvoeren van een fusillering van twee mannen heeft gegeven en wel op of omstreeks 18 Februari 1945, in de gemeente Rhenen. In alle volgende gevallen, wordt door verschillende medeplichtigen en mededaders wel verklaard in opdracht van Lippert te hebben gehandeld of naar aanleiding van door Lippert gegeven bevelen, doch dit is niet met zekerheid na te gaan, daar vele getuigen, die hierover nader kunnen verklaren, of zijn overleden (Bartsch) of niet bekend is waar zij zich bevinden (Duitsers en Oekraïners).

Hierna volgen een aantal verklaringen, betrekking hebbende op fusilleringen in het gebied van Rhenen-wageningen en Kesteren. Verschillende van deze verklaringen zijn overgenomen uit ambtsedig processen-verbaal opgemaakt door diverse opsporingsorganen. Voor zover bekend wordt een en ander nader bij de verklaring vermeld. Hierin worden verschillende Nederlandse verdachten genoemd, waarvan de meesten reeds zijn veroordeeld of tegen wie reeds proces-verbaal is opgemaakt.

De eerste verklaring welke hierna volgt is die welke betrekking heeft op de fusillering van een tweetal mannen te Rhenen op of omstreeks 18 Februari 1945, welke rechtsstreeks heeft plaats gehad in opdracht van Lippert.

Verklaring van de HOOFDVERDACHTE:

Hans MICHEL LIPPART, geboren te Schönwald (Dld) 24 April 1897, voormalig SS Standartenführer der Waffen SS (Kolonel), destijds commandeur van het SS Freiwilligen Grenadier Regiment 84 van de Landstorm Nederland, wonende te Hasslinghausen (Westfalen Dld) Nationaliteit Duitser, thans gedetineerd in het Muis van Bewaring II te Amsterdam die als volgt verklaarde:

"Ik ben nog nimmer terzake misdrijf veroordeeld. Ik bezit door geboorte de Duitse nationaliteit. Mijn vader was indertijd werkzaam in een grote smederij, waar hij chef was over een afdeling. Ik heb in Duitsland onderwijs genoten aan de Volksschule en in aansluiting daarop genoot ik onderwijs aan de Fortbildungsschule. Op 17 jarige leeftijd heb ik deze school verlaten en ben op 18 Augustus 1914, dus bij het uitbreken van de 1e wereldoorlog, als oorlogsvrijwilliger bij de Cavalerie in militaire dienst getreden. Ik werd opgeleid tot soldaat te Neurenberg tot November 1914. Hierna werd ik ingezet aan het Westfront.

Ik vocht hier in Vlaanderen. In het voorjaar van 1915, werd ik ingezet aan het front bij Metz (Fr.). In April 1915 ging ik naar het oostfront om tegen de Russen te vechten. Ik bleef hier tot October 1915 en werd daarna ingedeeld bij de Luftwaffe en werd vlieger. Mijn opleiding ontving ik aan de Vliegierschule II te Neustadt en bleef daar tot aan de revolutie van November 1918. Als vlieger ben ik dus nimmer in actie geweest. Bij het uitbreken van de revolutie ben ik terug gegaan naar mijn Cavalerieregiment tot Mei 1919 en heb toen, omdat er in het Duitse leger geen discipline meer was, de militaire dienst verlaten. Ik ben toen als burger gaan werken. Eerst aan de wegeaanleg en daarna in de industrie tot October 1921. Ik kwam daarna bij de politie in dienst en werd ingedeeld bij de Landespolizei in Regensburg. Nadat ik daar twee jaar bij de politie had gediend, werd ik geplaatst op de politieschool te Eichstätt. Ik werd, toen ik bij de Landespolizei kwam, aangesteld als Rotmeister, later werd ik bevorderd tot Hoofdwachtmeester. Nadat ik vier maanden op de politieschool te Neustadt was geweest, ging ik weer terug naar de Landespolizei te Regensburg. Ik bleef hier tot aan Februari 1929 en was daar speciaal belast met de opleiding van de bereiden politie. Eigenlijk politiedienst heb ik nimmer gedaan. Ik ben daarna tewerk gesteld als inkoper bij de Oberpfälzwerke A.G. für Elektrizität in Regensburg. Ik ben daar werkzaam geweest tot Juni of Juli 1933.

In de eerste wereldoorlog ben ik als onderofficier naar huis gegaan en in 1933 werd ik opgeroepen om te gaan dienen bij de toen reeds opgerichte SS en werd daar aangesteld als SS Hauptman. Ik werd belast met de SS Infanterie in Dachau. Ik ben daar geweest tot October 1934 en werd daarna overgeplaatst naar Berlijn bij de Inspectie van de SS Totenkopf-eenheden en was daar verantwoordelijk voor de opleiding van de SS. In April 1935 bekwam ik opdracht om het Bataljon Brandenburg van de SS op te richten, dit was gelegerd te Oranienburg. Ik heb aan deze opdracht voldaan en in de maand Juli 1937 was het bataljon afgericht. Ik kreeg toen verschil van mening met mijn chef de Gruppenführer Wicke over verschillende onderwerpen en op mijn verzoek werd ik overgeplaatst naar Schönwalde bij Spandau bij de Luftwaffe. Ik werd niet opgeleid als vlieger, doch deed dienst bij de staf. Ik bleef tot November 1937 te Schönwalde. Ik werd daarna op last van het SS Hauptamt overgeplaatst naar Ober Abschnied Mitte Braunschweig om een inzicht te krijgen in het werk van de SS om bij het politieapparaat het commando te kunnen voeren.

Ik ben tot Mei 1939 in Braunschweig gebleven en werd toen overgeplaatst naar Hagen in Westfalen met dezelfde opdracht. Toen ik nog in Hagen was brak de tweede wereldoorlog uit en werd ik weer ingedeeld bij de Luftwaffe.

Ik werd ingedeeld bij het commando Fluchthafenbereich te Quakenbrück als officier bij de staf in de rang van Oberleutnant.

Ik werd dus van Hauptman Oberleutnant, omdat de rangen bij de SS anders waren dan bij de Luftwaffe. In Januari 1940 werd ik weer overgeplaatst naar de Waffen SS in de Totenkopfdivisie bij de staf en ben daar werkzaam geweest tot April 1941. Deze divisie streed in Frankrijk op verschillende plaatsen. Ik kreeg weer verschil met kicke, die mijn chef was en heb weer om overplaatsing verzocht, he geen werd toegestaan.

Ik werd daarop door het SS Hauptamt te Berlijn belast om een Legioen Vlaanderen op te richten. Dit Legioen bestond uit vrijwilligers afkomstig uit Vlaanderen.

Dit was een SS Eenheid. Het Legioen Nederland is tegelijk met het Legioen Vlaanderen opgericht. Deze eenheid werd afgericht te Hamburg van ongeveer midden April tot Juni-Juli 1941 waarna ik met het legioen Vlaanderen werd overgeplaatst naar het Oostfront en werd daarmede ingezet aan het front bij Leningrad en aan de Wolga.

Ik heb hier gevochten tot aan April 1942. Op 2 April 1942 werd ik gewond door een granaatscherf. Ik bekam een buikwond, hoofd wond en een beenwond. Ik werd aanvankelijk verpleegd in een feldlazaret en werd in Mei 1942, toen ik vervoerd mocht worden overgebracht naar een lazaret in Breslau. Ik werd hieruit in October 1942 ontslagen als genezen en werd weer ingezet aan het Oostfront en zou daar optreden als commandeur van een bataljon Infanterie. Toen ik weer aan het front was, bleek dat ik nog granaatsplinters in het hoofd had, zodat ik dat commando niet op mij kon nemen en werd ik opgenomen in een lazaret te Minsk. Ik werd daar verpleegd tot kort voor Kerstmis 1942, waarna ik werd overgebracht naar een lazaret in Silezië. Hier bleef ik tot eind Januari 1943. Ik werd toen ontslagen uit dat lazaret en kreeg opdracht om mij naar Frankrijk te begeven om het Nachschubregiment van de Divisie Fronsberg opnieuw te vormen. Dit regiment lag toen in Zuid-Frankrijk en later in Normandië. In Frankrijk bleek, dat door de verwondingen, welke ik had opgelopen mijn hart niet goed meer werkte en daarom werd ik in November 1943 in een lazaret in Normandië opgenomen.

Na aldaar enige tijd te zijn verpleegd werd ik weer overgebracht naar een lazaret in Silezië. Ik ben daar verpleegd tot Februari 1944 en ik ben toen met ongeveer 3 weken verlof naar huis gegaan. Ik werd daarna door het SS Hauptamt bij de Panzertruppeschule van de Truppenübungsplatz te Benneschau in Tsjecho-Slowakije geplaatst. Ik bleef daar tot Mei 1944 en werd toen overgeplaatst naar de Panzertruppeschule te Bergen-Belsen. Ik doorliep daar een school voor commandeur van een regiment Pantserstroepen. Deze opleiding duurde tot ongeveer einde Juni 1944, waarna ik werd belast met het commando over de Unterführerschule (Onderofficiërschool) te Arnheim in Nederland. Bij mijn komst in Nederland was deze school echter verplaatst naar Iepenburg bij Delft. De staf van die school was gevestigd in barakken op het vliegveld Iepenburg.

De school was echter niet meer intact en in plaats van de school volgde bezetting van de Hinterwasserstellung, dat wil zeggen het front op ongeveer 8 tot 10 K.M. achter de westkust, gelegen in de omgeving van Delft. Ik was daar in de rang van SS Standartenführer belast met de bezetting van een gedeelte van het Westfront. Ik was reeds op 20 April 1943 bevorderd tot SS Standartenführer. Ik bleef slechts ongeveer drie weken in de omgeving van Delft en werd daar overgeplaatst naar een sector van het front aan de Waal, tussen Zaltbommel en Gorichem.

Mijn opdracht was om de uit België terugtrekkende troepen op te vangen en de opdringende vijand tegen te houden.

In die sector had ik het bevel over een tweetal compagnieën van de Unterführerschule. Ik heb daar gelegen tot 17 September 1944, toen de geallieerde luchtlandingen bij Arnhem plaats vonden. Ik moest mij melden bij de Generaal Von Tettau aan de Grebbeberg bij Rhenen in opdracht van Generaal Christiansen, de Wehrmachtsbefehlshaver in de Nederlanden. De verdere bevelen bekam ik van Generaal Von Tettau.

(Zie het uitvoerige zelaas over de slag bij Arnhem in het door mij verbalisant (Holwerda) opgemaakte proces-verbaal, hetwelk is gevoegd bij de processen-verbaal inzake het SS Wachbataljon 3 (Nordwest), waarin een uitvoeriger verklaring van Lippert voorkomt over "De Slag om Arnhem").

De strijd om Arnhem heeft slechts 5 dagen geduurd en aan het einde daarvan, hebben wij ons te Mithoven verzameld en werd ik naar Lauenburg in Pommeren overgeplaatst, waar de Unterführerschule werd opgeheven. Ik heb toen verzocht om opnieuw aan het front te worden ingezet.

Omstreeks begin December 1944, werd ik belast met het opstellen van het regiment 84 van de SS Freiwilligen Grenadier Brigade Landstorm Nederland. Dit regiment bestond voordien niet. In begin December 1944, ging ik naar Apeldoorn en kreeg daar van de SS Oberführer Kohlrozer de commandant van de Landstorm Nederland de nodige bevelen en opdrachten. Deze hielden o.a. in het oprichten en samenstellen van bedoeld regiment met de daarbij behorende onderdelen en afdelingen. Dit moest gebeuren te Hoogeveen in Drente. Bij mijn komst aldaar moest alles van begin af aan worden opgebouwd en was vrijwel geen man aanwezig. Ongeveer eind Januari 1945, was het regiment zo ver opgebouwd, dat het een eenheid was. Ik kreeg toen bevel mij met mijn regiment naar Klein Hengelo te begeven om daar een gedeelte van de IJsellinie te bezetten.

In Februari 1945, werd ik met mijn regiment overgeplaatst naar de sector Rhenen om daar een gedeelte van het Rijn en Betuwefront over te nemen van het 6e of 7e Falschermjagerregiment. De sector van het front waarop ik daar het bevel voerde strekte zich uit van Ochten in de Betuwe tot aan Doorwerth bij Oosterbeek. Tegenover mij lagen de troepen van de 49ste Engelse Divisie en de Brigade Irene. Ik ben daar aan het front gebleven tot enige dagen voordat Generaal Blaskowitz de onderhandelingen voerde met de engelsen over de capitulatie.

Toen de Engelsen bij Arnhem doorbraken in April 1945, moest ik met mijn onderdeel terugtrekken.

Ik had eerst mijn commando post te Vreewijk bij Rhenen, daarna te Bennekom. Vandaar ben ik teruggetrokken naar Veenendaal en toen naar Amerongen. Toen kwam de capitulatie en vertrok ik naar Valkenheide, waar ik met mijn regiment krijgsgevangenen werd gemaakt door de canaden.

Ik ben gehuwd en heb een zoon, 29 jaar oud is die. Deze bevindt zich in Amerikaanse krijgsgevangenschap. Ik ben in 1930 lid geworden van de N.S.D.A.P. Ik heb in de partij nimmer enige leidende functie gehad.

Toen ik in Februari 1945 mijn eerste commandopost inrichtte te Vreewijk bij Rhenen, was het gehele gebied bij Rhenen en Wageningen door de burgerbevolking op last van de Duitse autoriteiten ontruimd geworden. Dit had dus reeds plaats gehad voordat ik daar kwam. Alleen was er in de omgeving van Bennekom nog een soort arbeidslager van de N.S.D.A.P. Hierbij bevonden zich ook een aantal Nederlandse arbeiders. Verder lag er tussen Wageningen en de Grebbeberg een klein afdeling van vorenbedoelde Falschermjagerregimenten. Het was meen een Hauptman met een kleine staf. De mensen van de N.S.D.A.P. woonden in een paar huizen bij Bennekom. Het waren enkele Duitsers, ik meer 8 of 10 van de Partij en enkele Nederlandse burgers, waarbij naar ik meen een paar vrouwen. Verder woonde er in het gebied in een hotel aan de weg van Elst (U) naar Veenendaal een gezin. Of dit Zwitserse onderdanen waren is mij niet bekend.

wel is het mij bekend, dat de eigenaar van het hotel een Zwitser was doch het was mij niet bekend dat deze zelf in dat hotel woonde.

Ik meen, dat het mij enige tijd, nadat ik in het verboden gebied was gekomen, gemeld is dat dit hotel nog bewoond was. Er werd mij, (volgens Naumann ongeveer in de tweede helft van Februari 1945) een afdeling van de politie artillerie ter beschikking gesteld. De commandant hiervan (een Hauptmann) wilde zijn commandopost in bedoeld

hotel vestigen. Het hotel lag namelijk mooi en vandaar uit was het gehele voorterrein, tot aan wageningen toe en over de Rijn, waar de geallieerden lagen, te overzien.

Hij had vandaar uit dus een mooie waarnemingspost. Er werd mij toen gemeld, dat het hotel nog bewoond was en dat het een prachtige waarnemingspost was en ook, dat vandaar uit mijn stellingen tussen Grebbe en wageningen, waar artillerie van mij stond opgesteld, goed kon worden overzien. In verband met het feit, dat ik als commandant van de troepen in het gebied tussen Ochten in de Betuwe en Doorwerth in Gelderland, verantwoordelijk was voor hetgeen daar gebeurde, meende ik om mogelijke spionage tegen te gaan, die daar niets nodig hadden, uit dat gebied te moeten verwijderen. Zodoende heb ik dan ook bewerkt, dat zowel het na-commando van de Falschermregimenten en de mensen van de N.S.D.A.P. uit dat gebied werden verdreven. Ik vroeg niet wat of wie het waren. Voor mij was van belang, dat ik het gebied zo veilig mogelijk maakte. Zodoende was het ook niet naar mijn zin, dat bedoeld hotel nog werd bewoond.

Alhoewel ik geen bepaalde reden had om de bewoners van het hotel te verdenken, dat zij voor de vijand spionage bedreven, was het toch mogelijk, dat er daar iets niet in orde was.

Het kwam van het begin af al voor dat er in het verboden gebied op leden van mijn regiment werd geschoten, door onbekend gebleven personen. Tevens is uit andere waarnemingen gebleken, dat in en aan de rand van het verboden gebied met lichtsignalen werd gewerkt. Vliegtuigen van de vijand kwamen over en lieten achter mijn front Valschermpringers neer, waarvan er niemand terug werd gevonden, ondanks de ingestelde onderzoeken. Ik liet hiervoor het gehele omliggende terrein uit- en doorkammen, zonder resultaat. Ik heb van het aanwezig zijn van het gezin in dat hotel melding gemaakt aan de Divisie. Ik heb er eerst de Feldgendarmrie heengezonden om de mensen te zeggen, dat zij het hotel ontruimen moesten.

Bij die gelegenheid werd aan de Feldgendarmrie door de bewoners een Ausweis, Athans papieren vertoond, welke verstrekt zouden zijn door het commando van de weermacht in Nederland, waarin vermeld zou zijn, dat het gebouw, als zijnde eigendom van een Zwitser, niet door Duitse troepen enz. mocht worden gevorderd en ook, dat de mensen daar mochten blijven wonen. Ik heb toen melding gemaakt aan de Divisie met verzoek maatregelen te willen treffen, dat het gebouw ontruimd werd. Dit is later dan ook gebeurd, ik meen op bevel van het Armee Korps, doch precies weet ik het niet. In ieder geval is dat bevel niet van mij uitgegaan. Ik zelf ben daar ook nimmer in het hotel geweest. Dat er later Feldgendarmrie is geweest, die de papieren van die mensen hebben verscheurd, is mij onbekend. Ik heb daarvoor geen opdracht gegeven. Ik zou dit ook niet gedaan hebben. Later is mijn gevechtstand overgeplaatst naar Bernekom. Het is wel mogelijk, dat op of omstreeks begin April 1945, het hotel in brand is gestoken. Ik heb lange tijd bij mij zelf overlegd of ik dit huis zou vernielen. Ik heb met verschillende van deze aangelegenheden overleg gepleegd met Generaal Von Blumentrith, de commandant van het Armee Korps onder wiens bevelen ik ook stond. Deze heeft mij gezegd, dat ik zelf moest weten wat ik deed, doch ik moest er rekening mede houden, dat ik voor de gang van zaken verantwoordelijk werd gesteld, dat wilde dus zoveel zeggen, dat ik er voor moest zorgen, dat ik met alle middelen de vijand moest tegenhouden".

De Brandstichting in hotel "Berg en Bos" te Rhenen.

HUGO WILHELM FERNAU,

geboren te Erkrath bij Dusseldorf, Dld, 23 October 1894, voormalig kamerdienaar van wijlen SM-Keizer Wilhelm II van Duitsland, gewoonde hebbende te Doorn Kampweg 11, tijdens de hiervoor vermelde periode S Obersturmführer (1e Luitenant) der Waffen SS, Commandant van de Stafcompagnie van Regiment 84 van de Landstorm Nederland, thans gedetineerd in de strafgevangenis aan het wolvenplein te Utrecht, die het volgend verklaarde:

"Ik ben nog nimmer terzake misdrijf veroordeeld of met de Justitie of Politie in aanraking geweest. Ik woon sinds 10 November 1919 in Nederland, op welke datum ik in dienst gekomen ben als kamerdienaar bij Ex Keizer Wilhelm II, die toen in Doorn kwam te wonen. Nadat de Keizer in 1941 was overleden moest ik in dienst bij de Waffen SS. Ik ben hierbij gebleven tot het einde van de oorlog. (De uitvoerige verklaring van Fernau tot aan de tijd, dat het hierin vermelde is gebeurd, is opgenomen in het proces-verbaal inzake de gepleegde misdrijven bij het Nachbataljon, waar naar wordt verwezen).

Fernau vervolgt dan zijn verklaring vanaf de tijd dat hij, na uit het lazaret in Duitsland was ontslagen met het volgende.

Op 17 Februari 1945, kwam ik na mijn ziekte vanuit Duitsland weer naar Nederland toe. Ik kwam aan in Zutphen met de trein uit Duitsland. Omdat ik die avond niet verder kon, meldde ik mij bij de Ortskommandantur. Hier werd mij een hotel toegewezen, waar ik die nacht kon logeren. Hier trof ik toevallig enkele bekenden van het vroegere Nachbataljon waaronder de SS Unterscharführer J.P. Spruit. Deze deelde mij mede, dat zij de volgende morgen met een transport naar Amerongen gingen. Ik ben toen samen mede gegaan, met de trein via Amersfoort. Spruit had mij verteld, dat hij bij Reg. 84 was ingedeeld, en dat Naumann, de vroegere adjudant van helle, thans als adjudant van de SS Standartenführer Lippert diende. In Amerongen aangekomen, wilde ik mij daar bij de Divisie-Commandant melden, doch deze kreeg ik niet te spreken. Ik moest eigenlijk bij de SS Hauptsturmführer Neudel zijn, de adjudant van de Divisiecommandant Kohlrozer, tevens chef van afdeling I a en I b. Deze was niet aanwezig en zodoende kwam ik bij de SS Sturmbanführer Kuhlmeijer terecht. Deze deelde mij mede dat ik maar het beste naar Lippert kon gaan te Rhenen. Ik ben daar toen heengebracht door een motorrijder en werd afgezet bij de commandopost van Lippert. Hier trof ik Naumann aan. Kort daarop kwam Lippert van het front en meldde ik mij bij dezen. Lippert vond het prachtig dat ik daar was en zeide dat ik het commando op mij kon nemen van de Stafcompagnie van zijn Regiment, welk onderdeel gelegerd was in Remmerstein bij Rhenen. De toenmalige compagnieschef was de SS Obersturmführer Kockeritz, die dan enkel zich bezig kon houden met de Nachrichtenafdeling. Tot nog toe had deze officier beide onderdelen onder zijn commando gehad. Ik ben op 18 of 19 Februari 1948 des morgens al heel vroeg in Rhenen aangekomen en ik denk dat het zo ongeveer tussen 8.00 en 9.00 uur in de morgen was, dat ik Lippert ontmoette. Ik had deze te voren nog nimmer gezien en ik kende hem dan ook niet. Ik ben daarna naar het bureau van de Stafcompagnie gegaan, dat meer in de richting Veenendaal lag. Dit bureau was ondergebracht in een soort padvindershut. Hier heb ik kennis gemaakt met enkele leden van het personeel van dat bureau. Hier was ook de keuken van de compagnie ondergebracht. Nadat ik daar enige tijd had rondgekeken en nadat ik had gegeten, ben ik op zoek gegaan naar de Obersturmführer Kockeritz, omdat ik van hem de compagnie moest overnemen.

Hiervoor moesten enige formaliteiten worden vervuld en een rapport was opgesteld voor de divisie. Ik kon genoemde officier echter nergens vinden. Ik kende bovendien niemand bij het regiment, dan Naumann.

Toen ik daar als het ware naar die officier liep te zoeken kwam ik in de nabijheid van de commandopost van Lippert, zonder de bedoeling te hebben om naar hem toe te gaan. Ik had verder niets meer met hem te maken. In de nabijheid van de commandopost gekomen, hoorde ik hem luidkeels praten en te keer gaan, zodat dit mijn aandacht trok. Ik kreeg de indruk, dat er iets gaande was en daarom keek ik op en zag hem met een paar soldaten

-buiten-

buiten voor het huis staans vlak bij de voordeur. Over een paar struiken heen kijkende zag ik hem tegen de burgers te keer gaan. Juist omdat Lippert zo bar te keer ging viel het mij op en keek ik op. Ik denk, dat ik nog wel ongeveer 100 meter van hen verwijderd was, toen ik Lippert zijn stem al hoorde. Niet zodra kreeg Lippert mij in de gaten of hij wenkte en riep aan mij, dat ik bij hem moest komen. Toen ik daarna bij hem kwam was hij buitengewoon opgewonden en hij brieste mij alshet ware het bevel toen, dat ik de mannen die daar bij hem stonden direct moest overnemen en hem moest fusilleren. De mannen hadden gespionneerd, waren met wapens in het verboden gebied aangetroffen. Toen ik aankwam had Lippert blijkbaar al met hen gesproken en hen de inhoud van hun zakken, daar bij het huis neer laten leggen. Ik zag tenminste een en ander daar liggen. Ik ben nog nooit door een meerdere op een dergelijke toon aangeblift en ik heb nog nooit tevoren een bevel op een dergelijke brute wijze toegeschreeuwd gekregen. Mijn hart stond bijna stil, toen ik die opdracht kreeg. Een fusillering had ik nog nimmer uitgevoerd en ook nog nimmer medegemaakt.

Ik vond het in een woord verschrikkelijk. Toen ik wat tegen Lippert wilde zeggen, werd mij door hem gewezen op het geheim bevel van de Führer van 17 of 27 juli 1944, waarin een ieder met de dood werd bedreigd, die werd aangetroffen in het bezit van wapens, en munitie of springstoffen en ieder die zich op andere wijze tegen de Duitsers verzette of wat dan ook. Dit was inderdaad een streng bevel en het was zelfs op ons van toepassing. Lippert stelde mij in dit geval dan ook verantwoordelijk, dat zijn bevel strikt werd uitgevoerd. Tegen een van de soldaten, die met z'n beiden de twee mij onbekende burgers, daar hadden gebracht zeide Lippert, dat hij er voor had te zorgen, dat de mannen geen kans kregen om weg te lopen en dat er goed werd geschoten. Een van de beide soldaten, die beiden Hollanders bleken te zijn, noemde Lippert bij zijn naam en ik vernam dat dit DAAMS was.

Wij hebben hierna met z'n vijven Lippert verlaten en gingen ongeveer een paar honderd meter verder in Noorderlijke richting het kreupelhout in. Ik kreeg toen de indruk, dat de beide mannen wilden vluchten. Ik heb daarop de beide soldaten gecommandeerd "Fertig machen" en Vuur, waarop beide hebben geschoten. Wat er verder precies gebeurd is kan ik mij niet herinneren. Ik vond het iets vreselijks. Ik ben het kreupelhout in gelopen en daarna ben ik naar mijn kamer gegaan.

Ik heb daar zitten snikken als een kind. Ik had zo iets nog nooit meegeemaakt. Ik ben het gebeurde dan ook nimmer kwijtgeraakt en heb er talloze slaaploze nachten van gehad. Over dit gebeuren kan ik u werkelijk niets meer verklaren. De mannen, die toen de fusillering hebben uitgevoerd, kan ik misschien weer herkennen en de plaats waar het vorenstaande gebeurd is, zal ik nog wel kunnen aanwijzen. Ongeveer een paar uur na het gebeurde ben ik naar het bureau van Lippert gegaan en heb hem gemeld, dat ik zijn bevel had uitgevoerd. Hij had juist een bespreking met een aantal mij onbekende officieren. Toen ik hem meldde dat ik het bevel uitgevoerd had, zeide hij: "Dank je wel kameraad Fernau", waarna ik mij weer verwijderde. Ik ben toen naar de kamer van Naumann gegaan en heb met dezen het gebeurde besproken en van hem een sigaret en een glas wijn gehad om weer wat op mijn verhaal te komen. Ik was totaal de kluts kwijt.

Of de beide mannen werkelijk in het verboden gebied zijn aangetroffen in het bezit van wapens en munitie en of zij werkelijk hadden gespionneerd of iets dergelijks is mij niet bekend. Het is mij ook niet bekend, of er een onderzoek naar is ingesteld dit is echter niet gebeurd, nadat ik de mannen van Lippert had overgenomen en de opdracht van hem had gekregen hen te doen fusilleren.

Ken of twee dagen nadat de vorige executie had plaats gehad, bevond ik mij in het gebouw Remmerstein. Ik had juist het commando over de stafcompagnie van Reg. 84 overgenomen en was met een paar Unterscharführer bezig wat orde te scheppen in een kamer welke als opslagplaats diende voor brood en andere levensmiddelen. Het was daar een grote bende, waaraan ik mij ergerde. Ik denk dat om een uur of negen in de morgen was, to

-Het is daarna niet meer voorgevallen, dat ik een opdracht als de vorenstaande van Lippert heb gekregen.

Nadat ik ruim een week in Rhenen was geweest werd ik op last van de Divisie overgeplaatst naar Hoogeveen om aldaar het Ersatzbataljon over te nemen.

ALBERT PAUL HEINZ GEORGE NAUMANN, geboren te Colditz (Dld) 30 Mei 1923, juridisch student, wonende te Annaberg (Saksen Dld), voormalig SS Untersturmführer der Waffen SS (2e Luitenant), destijds adjudant van de verdachte Lippert, thans gedetineerd in de strafgevangenis aan het wolvenplein te Utrecht, die mij over de gebeurtenissen bij de Landstorm Nederland, voorwat betreft Regiment 84, het volgende verklaarde:

"Nadat omstreeks 1 December 1944, de Sturmabführer Helle, bij wie ik tot aan die tijd dienst heb gedaan als bataljonsadjutant, naar Duitsland was vertrokken, werd kort daarna het voormalige wachbataljon 3 (Nord-west) ingedeeld bij de destijds bestaande Brigade Landstorm Nederland. (Zie bijlage 1).

Nadat ik eerst enige tijd had dienst gedaan als waarnemend compagnies commandant van de 7e Compagnie in verband met de ziekte van Fernau, werd ik op 1 Januari 1945 Adjudant van de SS Standartenführer Lippert.

Lippert was belast geworden met de oprichting van een nieuw Regiment bij de Brigade Landstorm Nederland en wel het z.g.n. Regiment 84, of wel het 4e Nederlandse Regiment.

Ik werd belast met het opstellen van de verschillende afdelingen van de Regimentsstaf en allerlei andere zaken welke verband hielden met de oprichting en indeling van het Regiment.

Nadat de oprichting, indeling en de africhting van het personeel had plaats gehad, dit gebeurde in Hoogeveen en verschillende andere plaatsen in het Zuiden van Drente, werd het gehele regiment eind Januari begin Februari 1945 overgeplaatst naar verschillende plaatsen ten Zuiden van Zutphen, o.a. Klein Hengelo, Baak en andere plaatsen.

Ik meen, dat het op 13 Februari 1945, was dat ons Regiment werd overgeplaatst naar het front aan de Nederrijn en in de Betuwe. De Brigade was inmiddels uitgebreid en was een Divisie geworden. De officiële naam was "34e SS Freiwilligen Grenadier Division "Landstorm Nederland". De commandeur hiervan was de SS Oberführer Kohler. Wij namen het front over van het 7e Valschermjager regiment. De eerste tijd heeft Lippert zijn Gevechtsstand (Commandopost) gevestigd gehad in een villa aan de weg van Rhenen naar Veenendaal in het buurtschap Vreewijk.

De bureaux van de staf van het regiment werd ondergebracht in huize Kemmerstein en enkele andere woningen in de omgeving. Het Ie Bataljon onder Bartsch lag in de Betuwe, ik meen te Kesteren en het IIe Bataljon lag lange tijd in wageningen, onder commando van Ziegler, later Herms.

Het front dat door ons Regiment werd bezet liep van Ochten tot aan de Spoorlijn van Arnhem naar Nijmegen. Bij het oprukken van de geallieerden werd dit front echter steeds korter. Onze stellingen lagen grotendeels in de Betuwe en een gedeelte ten Noorden van de Rijn. Meer naar het westen lagen de stellingen van Regimenten 83. Over gebeurtenissen daar is mij weinig bekend.

Het gehele gebied rondom Rhenen en wageningen met nog meer andere plaatsen was door de Duitse legerleiding in Nederland tot verboden gebied (Sperrgebiet) verklaard.

De gehele burgerbevolking van al deze plaatsen was op last van de Duitse legerleiding uit hun woonplaatsen geëvacueerd. Dit was al gebeurd toen wij daar kwamen, dus hoe een en ander precies gebeurd is weet ik niet.

Voor zover mij bekend liep de grens van dit verboden gebied van Elst (U) langs de weg naar Veenendaal. Op de wegwakking Veenendaal - Elst - Rhenen liep deze grens in ongeveer Oostelijke richting naar Bennekom en ten Noorden van deze plaats langs, verder in Oostelijke richting naar de weg Ede - Arnhem. Hoe de grens verder liep is mij niet precies bekend. Toen wij daar het front overnamen zagen de verlaten woningen van de burgers in de plaatsen Rhenen, Achterberg en wageningen er schandelijk uit. Hoe het in de andere plaatsen was weet ik niet zo precies.

-Veel-

Veel was er vernield en geroofd en het kan niet anders, dan dat het werk is geweest van het vorenbedoelde Valschermjagerregiment. Ik kan mij nog zeer goed herinneren, dat er toen door onze menselijke opmerking is gemaakt, dat hiervan later de schuld zou worden geworpen op de Landstorm, hetgeen naar ik heb vernomen ook inderdaad is gebeurd. Ik wil hiernede in het geheel niet zeggen, dat de Landstorm aan alles wat in het verboden gebied aldaar is voorgevallen schuldig is. Ik verklaar u echter uitdrukkelijk, dat veel van de gebeurtenissen in het verboden gebied mij onbekend zijn. U maakt mij echter met gebeurtenissen bekend, waarvan ik niet het geringste vermoeden heb gehad en waarvan ik ook nimmer te voren iets heb gehoord. Indien het juist is wat u mij mededeeld en ik twijfel daar niet of het is juist wat u mij vertelt, dan zijn door verschillende leden van de Landstorm Nederland inderdaad zeer ernstige misdrijven gepleegd, die, waren zij de hogere legerleiding bekend geweest, zwaargestraft zouden zijn geworden.

Het was ten strengste verboden in het verboden gebied te plunderen. Alleen was toegestaan, indien dit noodzakelijk was, om het hoogst noodige aan kleding, voor eigen gebruik te nemen, ik meen een stel ondergoed, een paar sokken enz.

Verder voedsel, daar dit aan bederf onderhevig was.

Over het zonder vorm van proces-neerschieten van burgers is mij totaal niets bekend. Inderdaad was er een bevel dat op burgers en verdachte personen kon worden geschoten zonder waarschuwing door post. Dit wil dan zeggen, dat dit kon gebeuren zonder waarschuwing, doch dan alleen door een eventuele wachtpost die niet van zijn post af mocht lopen. Zou deze b.v. op enige afstand van zich af een persoon zien lopen, die hem verdacht voorkwam en hij kon die niet anders bereiken, dan zou hij op dien persoon kunnen schieten, dus niet indien hij die persoon had aangehouden. Dit bevel was gegeven door Generaal, die de leiding had over alle troepen aan het Rijnfront, diens naam ben ik vergeten. (Blumentrich) Het luidde ongeveer als volgt:

"Bevel aan de mij ondergeschikte troepenonderdelen van het meer (Landmacht), die zich in landinzet bevindende troepen van de Luchtmacht en aan de waffen SS, aan het Nederlandse front aan de beneden Rijn.

Hiernede wordt aan de mij ondergeschikte eenheden het volgende te kennis gebracht.

Het frontgebied van Elst, Veenendaal, Bennekom en Arnhem. wegens in de laatste tijd voorgekomen gebeurtenissen in het achterland van het Duitse front, bijzonder in het bovengenoemde gebied, heb ik dit gebied in samenwerking met de burgerlijke dienst, R.K.e in het bezette Nederlandse gebied, dit gebied tot sperrgebied (verboden gebied) verklaard (laten verklaren). Dit bevel gaat alle in dit gebied wonende burgers aan en is door de burgemeester van de betrokken gemeenten ter kennis te brengen.

Ik acht het voor de beveiliging van de aan het front liggende eenheden en commandoposten dringend noodzakelijk dat de in het verboden gebied werkzaam zijnde Nederlanders met kennisname van de verantwoordelijke commandanten van de diverse eenheden, dit gebied betreden mogen.

Die Nederlanders zijn voor een ieder duidelijk kenbaar gemaakt door het dragen van een groene armband om een der armen en/of zullen zij in gezelschap van een Wehrmachtsangehörige in dat gebied mogen bewegen. Degenen die in dat gebied moeten wezen zullen tot zo gering mogelijk aantal worden beperkt. Alle andere burgers die zich zonder deze kentekens op verdachte wijze in het verboden gebied begeven kunnen zonder aanroep direct worden neergeschoten. Deze gebeurtenissen zijn mij via de Divisie te melden. Aan de grenzen van het verboden gebied zullen door de in het achterland gelegerde gevechtseenheden en stadscommandanten grote en goed waarneembare borden worden aangebracht om hierdoor de bevolking te waarschuwen.

Bovendien moeten die grenzen door de ter beschikking staande veldgendarmerie commando's lopende en immer worden gecontroleerd. Wegens de stijgende activiteit van de terreurgroepen, waarschuw ik hiermede in het bijzonder alle staven en dienststellen voor aanvallen van deze terreurgroepen, die daarmede de Duitse leiding veel schade kunnen toebrengen.

Voor de strikte tenuitvoerlegging en het immer weerkerende onderrecht, zijn de commandanten van alle eenheden mij persoonlijk verantwoordig. In het bijzonder zullen posten en melders lopende surveilleren.

Ook zal ik mij zelf van de uitvoering van dit bevel, ter gelegener tijd persoonlijk overtuigen. Volgt hierna de ondertekening".

Als onderschrift volgde hierna voor Reg. 84 het volgende van Lippert. "Bovenaangehaald bevel gaat hiermede in afschrift aan de eenheden van regiment 84 en de onder mijn bevelen staande delen der Divisie Landstorm Nederland en is ingaand tot onderricht te maken aan de troepen. De commandanten van de diverse eenheden zijn mij voor de strikte uitvoering van het bevel verantwoordelijk". Get. Lippert.

Het vorenstaande is wel niet de juiste inhoud van het bevel, doch komt in hoofdtrekken daarmede overeen.

Dit bevel is persoonlijk, door mij aan de leden van de stafcompagnie voorgelezen, nadat wij in het verboden gebied werden gelagerd. Hetzelfde werd gedaan bij andere onderdelen van het regiment en het personeel werd hierover geregeld nader geïnstrueerd. Als toelichting werd aan de troepen bekend gemaakt dat de burgers die in het verboden gebied mochten komen een groene band om de arm moesten dragen, en voorzien waren van door de N.S.D.A.P. afgegeven Ausweissen. Gesloten eenheden van burgers, die b.v. hoofdzakelijk aan de stellingbouw werkten, droegen geen armbanden, doch kwamen onder leiding van O.T. beambten (goudfazanten) het gebied binnen en werden daar ook weer op die wijze buiten gebracht. Het is mogelijk dat de arbeiders die voor de O.T. werkzaam waren des morgens bij het betreden van het gebied hun Ausweissen moesten afgeven, doch dit is mij niet bekend. Ons personeel nam geen Ausweissen in.

Ik verklaar U hierbij dat de inhoud van het vorenstaande bevel, voorzover mij dit nu nog bekend is, zo voorzichtig mogelijk door mij is weergegeven, daar ik niet precies meer weet wat er in heeft gestaan. Deze bevelen door de chef van het Armeekorps (Blumentrith) bestonden dus al voordat wij in Rhenen kwamen. Bovendien werd nog eens extra aan onze troepen bekend gemaakt, dat eveneens direct kon worden geschoten op burgers die zich in het verboden gebied bevonden en betrappt werden op plundering. Hiervoor waren reeds vroeger bevelen van een soortgelijke inhoud gegeven.

In gevallen, dat burgers dus zonder daartoe bevoegd te zijn in het verboden gebied werden aangetroffen moest daar zonder nadere waarschuwing op worden geschoten.

Alleen als het geval, dat iemand zonder toestemming in het verboden gebied kwamen was dus als een reden om hem of haar neer te schieten. Van alle gevallen, dat een burger om welke reden dan ook, in het verboden gebied werd doodgeschoten moest melding worden gedaan aan de Afdeling I C van het regiment. Deze afdeling gaf de melding dan weer door naar de Divisie Afd. I C en vandaar werden deze meldingen weer doorgegeven naar de Afd. IC van het Armeekorps. Ook de inbeslaggenomen zaken van de doodgeschoten personen werden met een begeleidend rapport opgezonden naar de afdeling IC.

Indien de betrokken persoon was neergeschoten door een ontergeschikt van een der Compagnieën welke ingedeeld was bij een bataljon, van de compagnieën 1 tot en met 8 dan werden de meldingen gedaan door de betrokken Compagniescommandant aan de betrokken bataljonscommandant, die de melding aan het Regiment doorzond.

De commandanten van de 13e en 14e Compagnie deden hun meldingen rechtstreeks aan het Regiment toekomen, daar deze beide compagnieën rechtstreeks onder de bevelen van de Regimentscommandant stonden. Gedurende de eerste weken dat wij aan het front aan de Nederrijn lagen

was als chef van de afdeling IC van ons Regiment aangewezen de SS Untersturmführer Hommes. Bij deze moesten dus de door mij bedoelde meldingen binnenkomen en hij moest er ook voor zorgen, dat deze weer werden doorgezonden. Over het neerschieten van burgers gedurende de eerste tijd dat wij in Rhenen lagen is mij dan ook niets bekend.

Ik meen dat het ongeveer in het laatst van Maart 1945 is geweest, dat Hommes van deze functie werd ontheven en dat ik werd belast met de behandeling van de zaken afdeling IC betreffende. Ik kan mij herinneren, dat ik ongeveer zes of zeven meldingen heb binnen gekregen over het neerschieten van burgers in het verboden gebied. Deze meldingen zijn voor zover ik mij dit nog kan herinneren, binnengekomen van het Ie en IIe bataljon en van de 13e Compagnie van Regiment 84. Ik weet niet beter of dit zijn allemaal gevallen geweest van burgers die in het verboden gebied dus zonder aanroep zijn neergeschoten.

Over het algemeen werden bij deze gevallen geen uitvoerige bijzonderheden vermeld. Dagelijks kwamen enkele malen z.g.n. IC meldingen bij ons binnen, waarin de toestand zowel aan het front als in het achterland werd gerapporteerd.

Met het oog op de spionage, sabotage contraspionage en dergelijke dingen meer, dus alles wat naar mede verband hield. Hierin kwamen naar ik mij herinner enkele malen gegevens voor over het neerschieten van burgers, die ontbreegde in het verboden gebied waren aangetroffen. Dit waren dus meer uitvoeriger mededelingen over het dood schieten van burgers, dan die welke waren gedaan bij reeds tevoren ontvangen korte mededelingen, welke gevoegd waren bij de te verzenden zaken, welke de doodgeschoten burgers waren afgenomen. Ik kan mij werkelijk niet meer herinneren, wat in deze rapporten is vermeld geworden. Ik spreek dan alleen over die rapporten, welke ontving gedurende de tijd, dat ik als chef van de Afdeling IC die deed.

In de tijd, dat deze afdeling door Hommes werd behandeld, werd ook dat wil zeggen aan Lippert, over de toestand gerapporteerd door de chef van IC, doch dit waren dan niet de rechtstreekse rapporten, zoals die door IC werden ontvangen van de andere onderdelen, zoals de bataljons en de compagnieën. Er werden over deze bijzondere gebeurtenissen, op drie verschillende wijzen gerapporteerd en wel: 1e, bij gelegenheid, dat de inbeslaggenomen papieren van de doodgeschoten burgers werden opgezonden: 2e bij de driemaal dagelijks te dienen IC rapporten: 3e bij het eenmaal per dag in te dienen algemeen rapport, waarin over allerlei onderwerpen rapport werd ingediend bij de Divisie. Al deze rapporten werden doorgezonden aan het Armeekorps.

Verder herinner ik mij, dat over deze aangelegenheden mondeling eenmaal rapport is uitgebracht aan Generaal Blumentritt toen deze eens bij ons is geweest. Verder is er ook eens over gesproken met de chef van de afdeling IC van het Armeekorps, ik meen een Majoor of een Kapitein, diens naam ben ik vergeten. Er is dus over deze gebeurtenissen genoeg gesproken en gerapporteerd. Het is dus niet het geval geweest, dat alles onder de dekmantel is gehouden en zo veel mogelijk verzwegen. Ook de Divisiecommandeur, Oberführer Kohlrozer moet er meer van weten, omdat alle gevallen, die ons gemeld zijn ook aan zijn afdeling IC zijn gemeld en dus ook aan hem moeten zijn gemeld. De Hauptsturmführer Richter, chef van IC van Divisie moet hiervan ook meer weten. Ik weet bovendien, dat hij hierover in Sandbustel door de Engelsen ondervraagd is geworden en ik weet dat van zijn verklaring over deze aangelegenheden een uitvoerig rapport of proces-verbaal is opgemaakt.

Over de fusilleringen in Rhenen is mij niets bekend. Ik heb hierover nimmer een melding ontvangen. Ook is het mij niet bekend, dat Lippert persoonlijk opdrachten heeft verstrekt aan ondergeschikten om gevangen genomen burgers te laten fusilleren. Het is mogelijk,

dat Fernau mij er eens over heeft gesproken, doch ik herinner mij dit niet. Fernau is slechts kort bij ons in Rhenen geweest, het kan wel zijn ongeveer de tweede helft van de maand Februari 1945. Dat is dus nog in de tijd geweest toen Hommes belast was met de afd. Ic. Ook is het mij niet bekend, dat er fusilleringen zijn uitgevoerd in opdracht van Oberscharführer Zingerle. Genoemde Zingerle is een Oostenrijker. Hij behoorde met zijn sectie (Zug) Flakartillerie (Luchtdoelartillerie), bestaande uit vier stukken van 2 cm. Luchtdoelartillerie tot de Luchtafweer compagnie van de SS Obersturmführer Bisolt. Deze compagnie was een z.g.n. Divisie eenheid en stond dus rechtstreeks onder de bevelen van de Divisie. Zingerle was met zijn sectie aan Reg. 84 toegewezen voor de beveiliging tegen luchtaanvallen. Alleen in dit opzicht stond hij rechtstreeks onder de bevelen van Lippert. Voor het overige, dus de gewone dienstgelegenheden stond hij onder commando van Bisolt. Indien Zingerle opdrachten heeft gegeven voor het fusilleren van gevangen genomen burgers, dan is het vrijwel zeker, dat hij hiervan melding heeft gedaan aan zijn eigen compagnieschef, die deze melding dan weer rechtstreeks heeft doorgezonden aan de Divisie afd. Ic. Wel is het eigenaardig, dat hiervan niets aan ons is gemeld, of was het dan alleen maar mondeling. Daar het inderdaad juist is, wat Lippert U heeft verklaard, dat hij (Lippert) vrijwel, dagelijks bij Zingerle kwam, dan had Zingerle zeker mondeling aan Lippert kunnen of moeten melden, wat er was voorgevallen in verband met het doodschieten van burgers bij zijn sectie. Ik persoonlijk heb hierover nimmer iets vernomen. Mij is eveneens niets bekend, dat door de Oberjunker Igel, onze Regiments Tandarts een burger zou zijn doodgeschoten bij Remmerstein, waar onze Stafcompagnie was gelegerd. Hiervoor zal, Igel opdracht gehad moeten hebben of anders, moet het een geval zijn geweest, dat Igel geweten moet hebben, dat de betrokken persoon geplunderd moet hebben sabotage gepleegd of Spionage. In dat geval gold het bevel zoals ik U dat al eerder heb gezegd. Dat was voor iedere militair van toepassing, dus ieder militair had de plicht om die bevelen uit te voeren, zonder dat hij hiervoor tevoren nadere instructies vroeg.

Igel stond rechtstreeks onder de bevelen van Lippert.

Voor wat betreft het geneeskundige gedeelte stond hij ook onder de bevelen van de Divisie arts. Zoals ik U verklaarde, er is mij over dit geval niets bekend.

Het is vermoedelijk ook een geval, dat plaats gehad heeft voor dat ik belast werd met Ic. wat het geval betreft van het doodschieten van een persoon te Achterberg bij Rhenen door Severijse, ook hiervan is mij niets bekend.

Indien dit geval is gebeurd op 18 Februari 1945, dan kan het niet anders, dan dat het is gebeurd, toen Berger nog commandant was van de 13e Compagnie. In die tijd was de Untersturmführer J. Berger een Hollander, belast met het commando over deze Compagnie. De Compagnieschef, Schulz was van ongeveer einde Januari 1945, tot ongeveer einde Maart 1945, afwezig voor het volgen van een Lehrgang (Cursus) en bevond zich op dat tijdstip in Duitsland. De juiste datum, waarop Schulz is teruggekeerd is mij niet bekend, doch in ieder geval was hij aanwezig bij de brandstichting van het hotel Berg en Bos.

(Zie hierover de verklaring verderop in dit proces).

Op 18 Februari 1945, waren nog niet alle onderdelen van de Divisie op de plaats van bestemming aan het Rijnfront aangekomen. Een van de eerste onderdelen van ons Regiment, het eerste Bataljon, dat aan het front aankwam, werd naar de Betuwe gezonden en de staf hiervan kwam in Kesteren te liggen. Omdat dit onderdeel het verste weg lag, werd er voor gezorgd, dat hiermede zo spoedig mogelijk een telefonische verbinding werd tot stand gebracht met onze Gevechtsstand in Vreewijk bij Rhenen. Indien Berger, Severijse of iemand anders in dit geval mocht hebben verklaard, dat men vanuit de Schrijfstube

of anderszins heeft getelefoneerd met de Gevechtsstand van Lippert dat kan ik U uitdrukkelijk verklaren, dat dit onmogelijk geweest is op 18 Februari 1945, vanuit Achterberg en wel om de heel eenvoudige reden, dat er op die dag absoluut geen telefoon verbinding bestond met deze compagnie. (Zie ook de verdere verklaring van getuige Heijnen No.18) Een van de voornaamste redenen dat de compagnie van Berger nog niet telefonisch verbonden was, was wel, dat er eerst verbinding werd tot stand gebracht met die onderdelen, die direct aan het front lagen, dus zoals ik U verklaarde, het Ie Bataljon.

Bovendien, was er gebrek aan materiaal om de telefoonleiding aan te leggen. Hierover is nog al het een en ander te doen geweest met de chef van de Nachrichtendienst, de SS Obersturmführer Köckeritz. Over dit geval kan Berger niet met Lippert hebben getelefoneerd.

Indien Berger heeft verklaard, dat Kaszberg heeft getelefoneerd, terwijl hij (Berger) er bij zat, dan is dit al niet in orde geweest en als hij verklaard heeft, dat Kaszberg er met mij over heeft getelefoneerd, dan moest ik hiervan iets weten, gesteld al het juist was, dat er getelefoneerd is. Indien Berger zelf had getelefoneerd dan zou het mogelijk zijn, dat ik het gesprek niet had gehoord, omdat Berger dan waarschijnlijk rechtstreeks met Lippert was verbonden geworden.

Doch als een ondergeschikte belde, dan zou ik, omdat de telefoongesprekken vrijwel allen bij mij binnenkwamen Kaszberg hebben gevraagd waar het over ging, omdat Lippert niet met allerlei zaken lastig gevallen wenste te worden. Als er bij dat zogenaamde telefoongesprek echter niemand anders tegenwoordig is geweest, dan Berger en Kaszberg, dan is het natuurlijk moeilijk om te controleren, of Berger de waarheid spreekt, daar Kaszberg er niet is om zijn verklaring hierover te vernemen.

Ik denk, dat de compagnie van Berger (13e Comp.) 14 dagen tot 3 weken in Achterberg heeft gelegen, waarna dit onderdeel ongeveer begin Maart 1945 is verplaatst naar Wageningen.

20 Als ik U reeds eerder verklaarde is mij ook verder niets bekend en plaats gehad hebbende fusilleringen bij de 13e compagnie, tot aan de tijd, dat ik Ic van Hommes heb overgenomen en dan betrek het alleen gevallen, van burgers die zonder aanroep zijn neergeschoten, dus geen gevallen van burgers die eerst zijn gearresteerd geworden, tenminste zulks is mij nimmer gemeld.

Het is mij bekend, dat Hommes, toen hij nog chef was van afd. Ic, in die hoedanigheid een soort tegenorder heeft uitgevaardigd, voor wat betreft de order betreffende het doodschieten van burgers die onbevoegd in het verboden gebied kwamen. Wat er precies stond weet ik niet meer, doch het kwam er op neer, dat de bewuste order als niet meer van kracht zijn de voor ons Regiment door Hommes, in naam van Lippert werd herroepen en hij zeide er bij, dat de burgers nadat zij waren gearresteerd bij hem moesten worden gebracht. Deze door Hommes gegeven tegen order werd ons bekend gemaakt door de commandant van het IIe bataljon de Hauptsturmführer Ziegler.

Deze vroeg om inlichtingen. Toen is er bij de andere onderdelen navraag gedaan en het bleek dat die orders overal waren gegeven, zoals bij Berger, Schrumph en anderen. Daar is heel wat om te doen geweest en het is mij nog een raadsel, dat Hommes het er levend heeft afgebracht. Dat hij niet voor de krijgsraad is gedaagd heeft Hommes wel in hoofdzaak aan Lippert te danken.

Naar aanleiding hiervan is Hommes van zijn functie als chef van afdeling Ic ontheven en ben ik daarmee belast geworden. Ik heb persoonlijk nimmer opdrachten gegeven om burgers te fusilleren. Ik had niertoe geen enkel recht of bevoegdheid. Indien er al eens iemand geweest wat hij zou moeten doen, dan had ik dit aan Lippert moeten vragen, daar deze alleen hierover besliste. Iedereen die U hierover inlichtingen mocht willen vragen, zal moeten toegeven dat het gewond ondenkbaar was, dat ik eigenmachtig dergelijke beslissingen zou

-nemen-

nemen. Lippert zou zulks onder geen enkele voorwaarde hebben toegelaten en ik zou mij zelf in de grootste moeilijkheden hebben gebracht. Lippert stond er sterk op, dat de van hogerhand en door hem zelf gegeven bevelen zo stipt mogelijk werden uitgevoerd, dat het tot de onmogelijkheden behoorde, dat een ondergeschikte, zoals ik, of Hommes als het waren zijn plaats innam. Ik zou er dan ook niet aan gedacht hebben, om dergelijke bevelen te geven.

Trouwens de door het Armeekorps gegeven bevelen waren duidelijk genoeg en een ieder had hierna te handelen. Ik ben er van overtuigd, dat, indien er door ondergeschikte officieren aan Lippert gemeld is, dat er burgers waren in het verboden gebied, zonder dat zij bevoegd waren zich daar op te houden en aan Lippert gevraagd is, wat er mede moest gebeuren, Lippert wel gezegd zal hebben, dat de bestaande en bekend zijnde bevelen duidelijk genoeg waren. Dit kwam er dus op neer, dat de betrokken persoon diende te worden neergeschoten. Indien er dan eventueel nog bij vermeld werd, dat de betrokken persoon, zich aan het een of ander feit tegen de bezetting had schuldig gemaakt, dan was het in het geheel niet nodig om te vragen wat er moest gebeuren. En het kan niet ontkend worden, door wie dan ook, dat er veel werd gespionneerd in het verboden gebied, daar hadden wij bewijzen genoeg voor. Zoals ik u al meer heb verklaard, wij hebben meermalen geconstateerd, dat er even buiten het verboden gebied parachutisten werden neergelaten door de vijand. Het was dus voor ons van het hoogste belang scherp op te letten.

Hiervoor werden dan ook geregeld patrouilles uitgezonden in het verboden gebied. Deze patrouilles werden uitgezonden in opdrachten van de diverse compagniescommandanten en dienden ter beveiliging van het achterland, verder om op te treden tegen het onbevoegd betreden van verboden gebied en het tegen gaan van sabotage en spionage enz. Dit waren patrouilles, welke bestonden uit militairen van de diverse compagnien en dienden ter versterking van de ingezette Feldgendarmerie commando's. Het was dus geen Feldgendarmerie, zoals sommigen willen beweren.

Ik heb zelf nimmer burgers in het verboden gebied aangetroffen wanneer ik er eens door liep. Ik kwam nog al dikwijls in verband met dienstaangelegenheden op de diverse commandoposten van onze beide bataljons en de tot die bataljons en het regiment behorende compagnien. Ik heb ook nimmer gemerkt, dat er burgers bij of aan de commandoposten van Lippert werden gebracht. Ik had hier mijn kamer, waar ik veel verbleef, doch ik heb nooit iets gemerkt van burgers. Mijn bureau bevond zich aan de voorzijde van de woning in het buurtschap Vreewijk bij Rhenen, waarin de commandopost van Lippert was gevestigd. Het had mij toch wel op moeten vallen als daar eens iemand werd gebracht.

Als dit dus gebeurd moet zijn, dan zal het zijn geweest op een tijdstip dat ik daar niet ben geweest. Het kwam niet op geregelde tijdstippen voor dat ik weg was. Dan was het in de morgen, dan weer in de middag of op een ander tijdstip, dat ik eens weg was. Bij een van de gelegenheden, dat ik op weg was van Wageningen naar Rhenen en wel toen ik mij bevond in de holle weg aan de Oostelijke helling van de Grebbeberg, werd ik beschoten door een onbekend gebleven persoon. Dit is zeer waarschijnlijk iemand geweest die behoort heeft tot een verzetsorganisatie. Voorts werden dikwijls onze koeriers en ordonnansen beschoten in het verboden gebied in de omgeving van Achterber. Vooral in een tijdvak van ongeveer een week of drie, in de eerste tijd dat wij aan het Rijn front lagen, kwam dit vrijgeregeld voor. Deze ordonnansen kwamen meerdere malen per dag op geregelde tijdstippen met berichten voor ons langs bepaalde punten en werden dan beschoten door onbekend gebleven personen.

Verschillende malen werd dan het gebied, waar geschoten was doorzocht doch altijd met negatief resultaat. In verband met al deze gevallen is het dus begrijpelijk, dat de uiterste waakzaamheid werd betracht en was het dus eveneens begrijpelijk, dat als er burgers werden aangetroffen in het verboden gebied in de eerste plaats werd

-aangenomen-

aangenomen, dat het terroristen, spionnen of althans mensen waren van herzetsorganisaties of z.g.n. terreurgroepen, waartegen steeds werd gewaarschuwd. Het gehele verboden gebied was voor een ieder duidelijk kenbaar als zodanig aangeduid, met duidelijke en goed waarneembare borden, waarop in het Nederlands en in het Duits stond vermeld, dat op een ieder, die daar zonder geldig bewijs werd aangetroffen zonder nader waarschuwing werd geschoten. Niemand, die daar dus kwam kan du beweren, dat hij of zij niet wist of heeft geweten, dat hij of zij daar niet mochten komen. Deze borden stonden niet allen bij de toegangswegen tot het verboden gebied, doch ook op andere plaatsen. Of er een onderlinge afstand was voorgeschreven voor die borden is mij niet bekend, doch ik schat, dat er langs de gehele Spergrans zeker een 300 van deze borden hebben gestaan. Bij onze komst aan het Rijnfront waren reeds een groot aantal van deze borden aangebracht en toen wij daar kwamen is er in opdracht van Lippert voor gezorgd, dat er nog meer van dergelijke borden werden aangebracht. Tevens is er in opdracht van Lippert voor gezorgd, dat aan de Ortskommandanten van Ede en Veenendaal werd bekend gemaakt, dat de boeren, wiens bedrijf in het verboden gebied was gelegen en die daaruit waren geëvacueerd, veevoeder uit het verboden gebied konden halen. Zij moesten zich dan hiervoor melden bij de betrokken Ortskommandanten en deze moesten dan zorgen, dat het weghalen van dat veevoeder geschiedde onder geleide van weermachtspersonen. Die boeren konden dus veevoer uit het verboden gebied weghalen, doch moesten dan een militair geleide bij zich hebben.

Zonder dit liepen zij dus de kans om zonder meer neergeschoten te worden.

Het is mij bekend, dat er bij het Ie Bataljon, dat zoals ik U reeds eerder verklaarde, grotendeels in de Betuwe was gelegen, en waarvan de straf in Kesteren was gelegen, enkele burgers zijn doodgeschoten omdat zij, naar ons werd gemeld, hadden geplunderd en gespioeneerd. Het volgende is mij hierover bekend.

In het gebied van het Ie bataljon, dus in de Betuwe waren drie personen (burgers) aangetroffen zonder dat zij bevoegd waren daar te komen.

Deze zijn in opdracht van de Bataljonscommandant Bartsch persoonlijk naar Lippert en deelde dit aan Lippert mede, Lippert wees Bartsch er op, dat in strijd was met de bestaande voorschriften tenminste zo heb ik het begrepen. Bartsch zo vernam ik zou de burgemeester van de gemeente waar deze burgers vandaan kwamen hebben opgebeld met verzoek de betrokken personen mede te delen, dat zij zulks niet meer moesten doen, dus hen er op gewezen aan welk gevaar zij zich blootstelden, door onbevoegd in het Spergebiel te komen.

Na dit voorval werden dezelfde burgers weer in het verboden gebied in de Betuwe aangetroffen en gevangen genomen. Wij kregen later de melding dat er drie personen waren gefusilleerd en dit moesten dan dezelfde burgers geweest zijn, als waarvan ik hiervoor sprak.

Deze melding is binnen gekomen op de wijze als hiervoor is verklaard. Verder is mij hiervan niets bekend.

Of die mannen in het bezit geweest zijn van een bewijsje afgegeven door een gewone soldaat werd niet gemeld, doch als dat zo is geweest dan was dat niet in orde omdat een soldaat niet de bevoegdheid bezat zulks te doen.

DE BRANDSTICHTING IN HOTEL "BERG EN BOS" TE RHEENEN.

In verband met het in brand steken omstreeks Pasen 1945 van hotel "Berg en Bos", te Rhenen, waarbij Naumann tegenwoordig is geweest, verklaarde hij mij als volgt:

"Toen ik als adjudant van de Standartenführer Lippert in het voorjaar van 1945 als zodanig werkzaam was in de commandopost van Lippert, we omstreeks Pasen 1945 te Bennekom was gevestigd, werd mij door Lippert opdracht verstrekt het door U bedoelde hotel in brand te steken.

Het was mij voordien bekend, dat er aan de weg van Veenendaal naar Elst een hotel stond, waarvan de eigenaar een Zwitserse onderdaan was. Dit hotel lag binnen de grens van het verboden gebied. Zoals u bekend zal zijn, was het een ieder verboden om dit verboden gebied te betreden zonder dat het daartoe gerechtigd was, op straffe van zonder aanroep te worden neergeschoten.

Ik was tevoren nimmer in of bij dat hotel geweest, doch ik weet mij wel te herinneren, dat er bij de staf van ons over is gesproken, dat Zwitsers gezin nog in het verboden gebied woonde. De eigenaar bewoner zou in het bezit zijn van papieren waaruit bleek, dat hem toestemming was verleend om daar te blijven wonen.

Wie deze papieren heeft afgegeven is mij niet bekend, het is wel mogelijk, dat deze gekomen zijn van het hoogste militaire commando in Nederland, doch mij is daarover niets bekend. Wij hadden meermalen meldingen gekregen, dat er in het verboden gebied in de omgeving van dat hotel melders van ons waren beschoten geworden door onbekend gebleven personen. Voorts hadden wij persoonlijk waargenomen, dat er vijandelijke parachutisten aan de rand van het verboden gebied in de omgeving van dat Hotel waren afgesprongen. Dit waren er slechts enkelen dus waren dit mannen die met een speciale opdracht moesten zijn afgesprongen en hulp gehad moeten hebben van de verzetsgroepen in Nederland. Verder heb ik ook persoonlijk gezien, dat er uit of bij het hotel vandaan, bij nacht lichtsignalen (Blinkzeichen) werden gegeven, welke zeer waarschijnlijk bedoeld waren om de geallieerden bepaalde tekens te geven. Al deze dingen sterkten ons in het vermoeden, dat er veel spionage werd verricht en dat daarbij ook die hotelhouder was betrokken. Dat Lippert zelf naar die hotelhouder is geweest om de papieren te controleren of de man aan te zeggen dat hij het verboden gebied moest verlaten is mij niet bekend. Dat er bij die hotelhouder Feldgendarmarie is geweest om de papieren te controleren en dat de Feldgendarmarie deze papieren daarna heeft verscheurd is mij onbekend. Verder is het mij bekend, dat er bij ons op het stafbureau besprekingen zijn gevoerd met de chef van het Armeekorps in Nederland, de Generaal Blumentrith. Lippert stond voor wat bepaalde aangelegenheden betreft onder commando van deze Generaal. Ik weet dat er bij deze besprekingen ook over het hotel van de Zwitser is gesproken en over andere zaken betreffende de veiligheid in het verboden gebied. Door Generaal van Blumentrith is aan Lippert medegedeeld, dat hij (Lippert) verantwoordelijk was voor alles wat er gebeurde in het gebied, waar hij (Lippert) het bevel voerde en dat Generaal van Blumentrith al de door Lippert genomen of te nemen maatregelen goedkeurde.

Toen Lippert mij de opdracht verstrekke om het hotel in brand te steken, bevond ik mij bij hem in zijn commandopost in de nabijheid van Bennekom. Het is wel mogelijk dat het omstreeks Pasen 1945 is geweest de juiste datum is mij niet meer bekend. Bij ons waren, voor zover ik mij herinner, de Obersturmführer Bartel, officier van de administratie, de Oberjunker Igel, onze tandarts en de Untersturmführer Van der Lip. De laatste was een Hollander en belast met het commando over ons autopark.

Later kwam daar ook nog de SS Hauptsturmführer Schulz, commandant van de 13e compagnie van het regiment. Met deze kwam mede de SS Unterscharführer Severijnse. Deze was zoveel als de adjudant van Schulz. Schulz kan dus niet gehoord hebben, dat Lippert mij opdracht verstrekke het hotel in brand te steken. Severijnse weet daar helemaal niets van, omdat deze niet bij ons binnen is geweest. Hij was dikwijls bij Schulz doch waarom is mij niet bekend. De bewering van Severijnse, als zou Dr. Brendel er bij geweest zijn, spreek ik pertinent tegen. Dr. Brendel is eerst omstreeks half April bij ons gekomen en hij heeft dan ook met de brandstichting niets te maken. Het is inderdaad juist, dat wij bij Lippert een borrel hebben gedronken, doch een drinkgelag is het niet geworden. Misschien dat Igel wat teveel heeft gedronken, dat herinner ik mij niet meer. De reden waarom Lippert mij de opdracht heeft verstrekt is vermoedelijk gelegen in het feit, dat hij er niet

allemaal ondergeschikten, dus onderofficieren en soldaten heen heeft willen zenden, uit vrees, dat deze zouden gaan plunderen. Ik heb een melder (ordonnance) naar de pionierssectie gezonden om een aantal brandflesschen te halen. Nadat deze gebracht waren, zijn er enkele in een auto geladen welke bestuurd werd door Van der Lip. Wij reden laat in de avond weg, naar ik mij herinner over Veenendaal en zo naar, bedoeld hotel. Bij aankomst aldaar, hebben wij het gebouw betreden door de kelder. Wij gingen althans een trap af naar beneden. Nadat wij er binnen waren gekomen werden alle ramen en deuren open gezet om tocht te veroorzaken. De meegebrachte brandflessen, waren de z.g. "Molotov Cocktails".

De werking hiervan was mij niet bekend en naar ik meen ook niet aan andere officieren. Schulz vroeg aan Severijnse die ook mede naar binnen was gegaan, of hij wist hoe met die dingen moest worden omgegaan. Severijnse antwoordde zoiets als: "Laten wij het maar eens proberen". Ik weet mij nog te herinneren, dat de meeste vloeren van steen of grout niet waren en daarom zijn er een paar brandflessen door Severijnse op de houten trap en een gang welke een houten vloer had, neergeworpen. Op deze gang of trap lag naar ik meen een loper. Meubilair was er niet in huis. Wel heb ik een paar ledikanten en ik meen een paar stoelen zoiets gezien. In mijn tegenwoordigheid heeft Severijnse een paar van die flessen op de vloer stuk geworpen, waarna deze begonnen te branden. Aanvankelijk dacht ik, dat de flessen zouden leegbranden, zonder verder iets te doen, doch later werd het gebouw toch door deze brandende flessen in brand gestoken. Ik zelf heb geen enkele fles geworpen en ook de anderen officieren hebben dit niet gedaan.

Dit was ook heel logisch, want daarvoor was er een ondergeschikte bij tegenwoordig. Als officier zijnde zou ik zulks niet gedaan hebben als er een onderofficier bij was. Was er een soldaat bij geweest, dan had deze het moeten doen. Severijnse heeft hiertegen ook geen enkele tegenwerping gemaakt. Bovendien is Severijnse eigenlijk geen speciaal bevel gegeven, doch het was meer vanzelfsprekend. Toen Schulz tegen Severijnse zeide, "weet jij er mede om te gaan", was het eigenlijk een soort vraag, zoals: "Heb jij verstand van die dingen"?

De andere officieren hebben voor mij en Severijnse het gebouw verlaten. Ik trad met Severijnse als laatste naar buiten. Zij (de officieren) hebben het gebouw verlaten door dezelfde ingang, als waardoor wij het gebouw hebben betreden. Severijnse en ik zijn door de hoofddeur naar buiten gegaan. Wij hebben nog even afgewacht tot het gebouw brandde en reden daarna terug naar Bennekom. Onderweg hebben wij gezien, dat het gebouw goed brandde. Ik kan mij niet herinneren, dat ik op de terugweg, zoiets gezegd heb als: "Nu kan de oude tevreden zijn met zijn Paasvuur". Misschien dat ik een dergelijke schertsende opmerking gemaakt heb, doch het lijkt mij onwaarschijnlijk, daar ik in het bijzijn van ondergeschikten altijd voorzichtig was met mijn uitspraken. Severijnse is bovendien een erg onbetrouwbaar persoon, hetgeen mij later nog is gebleken, toen ik hem in de nacht uit de kamer van Lippert zag sluipen. Wat hij daar moest doen is mij niet duidelijk geworden. Na aankomst bij Lippert heb ik hem direct gemeld, dat ik de opdracht had uitgevoerd. Vanuit zijn kamer heb ik hem voor het raam, dat uitzicht gaf naar het Westen de vuurgloed getoond van de brand. Voor zover mij bekend, is hiervan nog melding gedaan aan de Divisie.

Ik was van mening, dat Lippert in zijn hoedanigheid van regimentscommandeur bevoegd was, om die maatregelen te nemen in dat gebied, waarover hij het bevel voerde, die in verband met de oorlogsomstandigheden noodzakelijk waren. Bovendien was het hotel op verre afstand vanuit Oostelijke richting zichtbaar en voor de geallieerden een goed richtpunt voor hun artillerie.

Vlak achter dat hotel lag de weg van Elst naar Veenendaal, welke weg een belangrijke aanvoerweg was voor onze troepen. Deze weg werd dan ook herhaaldelijk door de vijandelijke artillerie onder vuur genomen. Het is mij niet bekend, of Lippert op enigerlei wijze aan de Hotelhouder heeft laten weten dat hij zijn eigendom wilde vernietigen.

Ik denk dat het omstreeks middernacht was, dat wij het gebouw in brand hebben gestoken. Ik ben er later niet meer geweest om te kijken naar het resultaat van de brandstichting. Het is mij eveneens onbekend, dat Van der Lip daar de volgende dag in opdracht van Lippert nog is geweest. Overigens kan ik mij hierover niets bijzonders meer herinneren". In verband met het hierna opgenomen proces-verbaal d.d. 5 Augustus 1946, opgemaakt door de wachmeester der Rijkspolitie 1e klasse K. Gerssen te Rhenen, inzake de in het voorjaar van 1945 te Rhenen plaats gehad hebbende bankplundering, heb ik Naumann hierover gehoord, daar zijn naam in dit proces-verbaal wordt genoemd als verdachte of medeverdachte:

In verband hiermede verklaarde Naumann mij als volgt:

"Van een plaats gehad hebbende plundering van bankgebouwen in Rhenen in het voorjaar van 1945 is mij niets bekend.

Ik heb nimmer geweten waar bedoelde bankgebouwen in Rhenen staan of eventueel hebben gestaan. Ook de Heerenstraat in Rhenen is mij onbekend. Ik heb er in die tijd ook nimmer iets over vernomen. Het is mij ook absoluut onbekend, dat Lippert hier iets van af weet.

De staf van ons Regiment kwam op 13 Februari 1945 in Rhenen om het front van de Valschermjagers over te nemen. Deze onderdelen zijn daar gebleven tot 18 Februari, toen was de overname voltrokken. Tussen 13 en 17 of 18 Februari 1945, kwamen de andere onderdelen van ons Regiment in en bij Rhenen en Wageningen en de Betuwe aan. Gedurende vrijwel de gehele tijd, dat wij aan het front aan de Rijn en in de Betuwe hebben gelegen, lagen daar echter, dus ook in Rhenen nog andere onderdelen en wel de navolgende:

- 1e. Een pioniersafdeling van het Valschermjagerregiment 7 groepjes van 10 tot 15 man.
- 2e. Een afdeling van de Kriegsmarine, ongeveer acht man, die in Rhenen waren gestationneerd. Het was een verbindingscommando tussen de Rijncontrole en ons.
- 3e. Een afdeling van de Vestingbouw, genaamd de Bouwstaf Wagner.
- 4e. Een groep van de stellingbouw van de N.S.D.A.P. Hiervan lagen tevens groepen in Veenendaal, Ede, Wageningen en Rhenen.
- 5e. Een arbouwcommando van de Weermacht, belast met het oprollen van de bovenleiding van het elektrische tramnet.
- 6e. Verder lagen in Rhenen en omgeving een paar compagnieën van de weermacht. Dit waren vrijwel allen Turkmensen, Utzpeken Kaukaziërs en Kazaken. Dit waren leden van een vrijwilliger eenheid uit Rusland. Wat zij daar deden is mij niet bekend.
- 7e. Tevens lagen in Rhenen en omgeving nog andere weermachtsonderdelen zoals Flakartillerie, Weermachtartillerie enz. De artillerie van de politie, welke onderdelen in Rhenen zelf hebben gelegen.

Al deze onderdelen, behoorden tot de z.g.n. Kampfgruppe Lippert dus niet tot ons Regiment, maar waren hieraan toegevoegd en behoorden tot diverse ander eenheden.

Alleen wat betreft het deelnemen aan de gevechtshandelingen, waren deze onderdelen aan Lippert ondergeschikt.

In het grote geheel maakten al deze onderdelen deel uit van het legerkorps, waartoe wij ook weer behoorden. Indien er dus in Rhenen banken zijn geplunderd, dan kunnen leden van de hiervoor genoemde onderdelen, zich hieraan ook hebben schuldig gemaakt. Ik persoonlijk weet er niets van en voor mij staat het vast, dat er Lippert ook niets van bekend is.

Ik ben er van overtuigd, dat als Lippert gemerkt had, dat zulks in de sector gebeurde, waarover hij het commando voerde, dat hiertegen zeer streng zou zijn opgetreden.

55e. MARTIN MAXIMILIAN KOHLROZER, geboren te München (Dld)

8 Januari 1905, burgerberoep electro-ingenieur, wonende Lichten-
veide west Berlijn (Dld), nationaliteit Duitser, thans gedetineerd
in Vught, voormalig SS Oberführer der Waffen SS (Generaal-majoor
en destijds Commandant van de 34e SS Divisie Landstorm Nederland
die mij in het Duits een verklaring aflegde over de inzet van zi.
Divisie aan het Rijn en Betuwe front, van de navolgende inhoud.

Ik ben op 25 Mei 1944 naar Nederland gekomen om het bevel op
mij te nemen van het destijds bestaande Regiment Landstorm Neder-
land. Dit Regiment is in het najaar 1944 uitgebreid tot een Brig-
ade en daarna tot een Divisie.

Bij het opstellen van de Brigade werden aan het reeds bestaande
regiment verschillende andere, in Nederland aanwezige onderdelen
toegevoegd, zoals het wachbataljon van Helle en andere onderdelen.
Het reeds bestaande regiment, werd regiment 83 en van de andere
onderdelen werd het regiment 84 gevormd, hetwelk onder bevel kwam
te staan van de SS Standartenführer Lippert. Verschillende offi-
cieren van het wachbataljon werden bij de Brigade, later Divisie
overgenomen, zoals Naumann, Bartsch, Ziegler, Kühne, Hink en ande-
Naumann, werd adjudant van Lippert, Ziegler en Bartsch werden ba-
taljonscommandanten. Fernau is enige tijd commandant geweest van
het Ersatzbataljon van de Divisie. Nadat Regiment 84 te Hoogeveen
was samengesteld, kregen de daarbij ingedeelde bataljons hun be-
stemming. De eerste tijd waren deze eenheden belast met de event-
uele verdediging van de bruggen te Zutphen en Deventer. Later werd
de gehele Divisie overgeplaatst naar Wageningen Rhenen en omgevi-
tot voor bij Tiel. Ik moest toen met mijn Divisie het front in d-
Betuwe en aan de beneden Rijn overnemen van het 7e Valschermjage-
regiment. Dit front liep van Zaltbommel tot aan Heelsum, een
breedte van ongeveer 65 K.M. Tot het einde van de oorlog toe wer-
wij hieringezet tegen de in het Zuiden van Nederland gelegerde G-
allieerde troepen.

Toen het Regiment 84, omstreeks half Februari 1945, in de
Oostelijke Frontsector aan de Rijn werd gelegerd was er een ge-
deelte van dat front als verboden gebied aangeduid. Dit z.g.n.
"Spergebied", was op een voor ieder duidelijk bijkbare wijze al-
zodanig aangeduid door aan de toegangen geplaatste borden waarop
met grote letters in de Nederlandse en Duitse taal stond vermeld
dat het een ieder verboden was om zich binnen dat gebied te be-
geven of zich aldaar op te houden op straffe van te worden neerg-
schoten. Hierbij waren uitzonderingen gesteld, doch dat betrof d-
personen, die daar uit hoofde van werk of anderszins mochten kom-
Het gebied waar het hier over gaat, dus te Rhenen, Wageningen,
Bennekom enz. was ontruimd door de burgerbevolking. Een andere g-
deelte van het front, en wel dat in de Betuwe waar Reg. 83 lag, w-
nog gedeeltelijk door de burgerbevolking bewoond. Ik heb bij de
Rijkscommissaris op aangedrongen om ook daar de burgerbevolking
te laten evacueren, doch deze wilde hier niet aan. Ik achtte dit
van groot belang in verband met het tegengaan van spionage. Het
is echter niet gebeurd en ik heb er mij verder ook niet zo druk
meer over gemaakt.

Dat Lippert zich hierover misschien wel druk heeft gemaakt, is
zeer goed mogelijk, daar was hij wel de persoon naar. Hij was ee-
goed soldaat, erg impulsief en een stoere bok. Iemand die, als
hij een ander mening had, tegen de gegeven orders in handelde. D-
is mij meermalen gebleken. Ik heb ook moeite gedaan om Lippert
van zijn commando ontheven te krijgen, doch dit is niet meer ge-
lukt. Ik had dikwijls conflicten met hem. In verband met het be-
treffende van het verboden gebied, was het niet de bedoeling om
eventueel aldaar aangetroffen burgerpersonen, zonder meer te lat-
neerschieten.

Dit is iets, wat niemand kan verdedigen. U moet mij goed begrijp-
als er een burgerpersoon in dat verboden gebied werd aangeroepen

-door-

door een schildwacht of patrouille en de betrokken persoon voldeed niet aan die aanroep om te blijven staan, dan liep hij de kans om te worden neergeschoten. Het is echter uitgesloten, dat iemand zonder aanroep (Ohne Anruf) kon worden neergeschoten. Ik heb nimmer een order uitgevaardigd om personen die in dat verboden gebied werden aangetroffen zonder aanroep (Ohne Anruf) neer te schieten en ik heb ook nimmer een order uitgevaardigd, dat dit kon. Ik kan U ook pertinent verklaren, dat een dergelijke order ook nimmer door de hogere legerleiding is gegeven. Indien Lippert een dergelijke order zelf aan zijn ondergeschikten heeft gegeven, dan heeft hij daarmee zijn bevoegdheid overschreden. Indien het juist is, dat er burgers in het verboden gebied zijn aangehouden, door mannen van Lippert en dat deze burgers daarna al of niet in opdracht van Lippert gefusilleerd, dan is dit tegen alle voorschriften in gebeurd. Dit mocht absoluut niet en dat wist Lippert ook heel goed. Het is inderdaad juist, dat in de z.g.n. 20 K.M. zone aan het front, bij het berechten van personen die zich in dat gebied aan een strafbare handeling hadden schuldig gemaakt, een Standgericht kon worden samengesteld om de betrokkenen te berechten.

Dit kon echter in de gevallen als door U bedoeld, echter alleen maar door Lippert gedaan worden als hij met zijn Regiment ingesloten was geweest, dus indien hij geen verbinding meer had gehad met de Divisie. Dit is echter nimmer het geval geweest. Lippert heeft gedurende de gehele duur van de gevechten aan het Rijn en Betuwefront altijd rechtsstreeks en zonder enige vermindering contact met mij gehad. Bij mijn Divisie, bestond het "Divisie-Feldgericht", dat was samen gesteld uit terzake kundige personen, voor zover betreft de Hoofdrechter. Dit was een beroepsrechter en jurist, die militair verband bij de Divisie dienst deed. Dit was Dr. Ullmann. Verder was hierbij ingedeeld een z.g.n. "Be-Orkundungsführer", genaamd Kisser. Bij de zitting van dit gerecht waren daarbij verder ingedeeld Officieren, Onderofficieren of minderen, als naar gelang de rang van de persoon tegen wie een strafzaak werd behandeld. Daar de in het verboden gebied aangehouden personen in het algemeen dus burgers zijn geweest en aangenomen wordt, dat zij daar kwamen om te spionneren tegunste van de vijand, hetgeen naar ik stellig aanneem wel niet het geval zal zijn geweest bij al de aangehouden burgers, tenminste in veel gevallen niet, dan was het toch van het grootste belang, dat dergelijke personen verhoord werden over hun doen en laten in dat verboden gebied.

Zij zouden dan doorgegeven moeten worden naar de Divisie. Bij het regiment waren verschillende afdelingen, die de diverse diensten regelden. De z.g.n. afdeling 1C, was belast met het behandelen van zaken betreffende spionage. Dit wil zeggen in het klein. Betreft het onderzoeken tegen werkelijke spionnen, dan werden deze doorgezonden naar afd. 1C van het legerkorps, omdat men daar des kundigen had zitten die deze zaken konden onderzoeken. Hier beschikte men over allerlei bescheiden materiaal, foto's en gegevens over de werkwijze enz. van bepaalde bekende en niet bekende spionnen. In ieder geval moesten alle aangehouden personen naar de afdeling 1C van het Reg. doorgezonden worden en daar moest zij worden gezonden naar 1C van de Divisie en zo verder, indien nodig. In elk geval was Lippert in geen enkel opzicht gerechtigd om aangehouden burgers zo maar zonder meer neer te laten schieten, en dus zeer zeker niet iemand van zijn ondergeschikten. Ik verklaar U echter uitdrukkelijk, dat mij iets dergelijks nimmer is gemeld geworden. De officier die bij de Divisie de leiding had van de Afd. 1C, was een hoogst betrouwbaar en eerlijk persoon, die zeer fel was in dergelijke gevallen. Alle hem bekend geworden zijn bijzonderheden, die van enig belang waren voor zijn afdeling werden mij door hem dagelijks gemeld.

Indien er dus ook maar iets over dergelijke zaken aan Afd. 1C van de

Divisie was gemeld geworden, dan was mij dit zeer zeker gemeld. Bij mijn afdeling LC was ingedeeld een Nederlander als SS Unterscharführer, genaamd van Wreede, die als tolk dienst deed. Dit is een zeer betrouwbaar persoon, die als strikt eerlijk kan worden aangemerkt.

Indien hij U verklaringen heeft gedaan over het vorenstaande, kunt U er op aan dat deze juist zijn. Het is mij onbegrijpelijk dat Lippert opdrachten als door U bedoeld heeft verstrekt aan zijn ondergeschikten. Mij dunkt hiervan moet de adjudant van Lippert (Naumann) toch iets weten. Een regimentsadjudant moest met dergelijke zaken op de hoogte worden gesteld. Als zich iemand met een melding aandient op de commandopost van de regimentscommandant, dan komt de betrokkene terecht bij de adjudant. Ook telefonische meldingen komen bij deze binnen. Indien er vanuit de compagnies of bataljonscommandoposten naar de regimentscommandopost is getelefoneerd, dan kwam dit gesprek binnen bij de adjudant. Indien dus vanuit de Schrijfstube van de L.I.G. compagnie van Reg. 84 is getelefoneerd, dat er een burger als verdacht van spionage of wat dan ook in het verboden gebied was aangehouden, dan kwam dit gesprek bij de adjudant binnen en in dit geval bij Naumann, die indertijd de Afd. LC heeft behandeld. Ik begrijp niet hoe het mogelijk kan zijn, dat vanuit het regiment bevolen kan zijn de betreffende personen neer te schieten. Ook is het mij onbegrijpelijk, dat Lippert aan Fernau opdracht kan hebben verstrekt om gevangen genomen burgers te doen fusilleren zonder eerst een goed onderzoek zelfs te hebben ingesteld. De mij bekende Obersturmführer Fernau is naar ik mij herinner maar zeer kort in Rhenen geweest, toen de Staf van Lippert daar lag en ik kan mij niet indenken, dat Fernau maar zonder meer die opdrachten heeft uitgevoerd.

Er is mij eveneens niets bekend over het in brand steken van een hotel in de omgeving van Veenendaal in opdracht van Lippert. Het is mij bekend, dat er in het gebied van Lippert een Zwitser onderdaan moest wonen. Lippert heeft mij daarover eens iets gezegd. Deze man woonde daar, toen wij het frontgebied over namen van het 7e Valschermjagerregiment. Lippert wilde die man daar weg hebben, omdat dit nog de enigste burger was die in het verboden gebied woonde. Lippert vreesde voor spionage en vond dat die man daar gevaarlijk zat met het oog om beschieting door de vijand enz. De man wilde er echter niet vandaan omdat hij in het bezit was van geldige bewijzen van de hogere legerleiding, dat hij als onderdaan van een neutrale staat, ter plaatse kon blijven.

De man stond met zijn bezit dus onder bescherming van de conventie van Geneve en wij stonden in dit geval dus machteloos. Ik heb dan ook tegen Lippert gezegd, dat wij er niets aan doen konden en de bestaande voorschriften hadden te eerbiedigen. Al de Zwitser dan niet weg wilde, moest hij maar blijven zitten en de risico aanvaarden, van de door Engelsen worden doodgeschoten bij een eventuele beschieting. Ik heb er verder niets van vernomen.

Ik had gedacht dat Lippert wel, zo verstandig zou zijn geweest om de man verder met rust te laten. Iedere soldaat, zo was voorschrift, moest bekend worden gemaakt met de bepalingen vervat in de Conventie van Geneve en ander desbetreffende bepalingen. Indien de Zwitser zijn eigendom dus op duidelijk zichtbare wijze als neutraal gebied heeft gekentekend, moest Lippert er af blijven en dat moest Lippert weten, zoals iedere soldaat dit moest weten. Er is mij niets over gemeld, dat Lippert de man in zijn eigendom heeft laten zetten of hem er uit heeft gezonden wat dan ook. Ik heb geen Feldgendarmerie of wie dan ook naar die Zwitser gezonden om zijn desbetreffende papieren te vernietigen. Indien Lippert dus omstreeks Pasen 1945, aan zijn adjudant Naumann opdracht heeft verstrekt om het eigendom van

die Zwitser door middel van brandflessen in brand te steken of te doen steken, dan heeft Lippert zich inderdaad in dit geval aan een zeer ernstig misdrijf schuldig gemaakt waarvoor hij de doodstraf heeft verdiend. Zoals ik U al verklaarde heb ik meer malen conflicten met Lippert gehad, omdat hij gegeven bevelen, naar eigen opvattingen uitvoerde, niet uitvoerde of anders uitvoerde. Zelf toen door de hoge legerleiding, in dit geval Generaal Blaskowitz de capitulatie aan ons ondergeschikten werd voorgesteld, omdat hij van mening was, dat wij de strijd nog hoogstens drie maanden konden volhouden en nog voor die tijd munitie enz hadden was Lippert het hier niet mee eens. Toen ik van de bespreking van Generaal Blaskowitz terugkeerde en de genomen besluiten aan mijn Regimentscommandanten mededeelde, was Lippert in oppositie. Hij wilde niet capituleren en deed mij de heftigste verwijten. Ik heb hem toen medegedeeld, dat hij wat mij betrefte kon doorvechten, doch dat zijn regiment capituleerde en dat hij dan van zijn commando ontheven werd geacht.

Ik heb wel vernomen, dat in Rhenen en Wageningen de banken zijn geplunderd, doch dit is naar mijn mening niet het werk van Lippert.

Dit kan ik mij onmogelijk indenken. Er is mij echter verder niets van bekend. Een ding is mij later wel opgevallen en dat dat toen wij ons in krijgsgevangenschap bevonden, eerst in het kamp en later in fort De Bilt bij Utrecht, Lippert, Igel en Bartels, erg groot met elkaar waren. Igel was zoals U bekend zal zijn de tandarts van het regiment en Bartels was de Verwaltungsführer (Officier van administratie) Naumann lieten zij geheel links liggen, ondanks het feit, dat Naumann toch als adjudant tijd met Lippert had samengewerkt. Welke reden deze goede verhouding tussen de door mij genoemde personen, heeft gehad is mij niet bekend. Dat iemand als Igel zich heeft schuldig gemaakt aan het doodschieten van een burger te Rhenen is mij ook niet bekend en ook dit is iets wat mij onbegrijpelijk is. Waar heeft hij zich mede bemoeit, zijn werk was tanden verzorging maar verder ook niets.

Na onze wegvoering in krijgsgevangenschap naar Duitsland is Naumann meermalen zeer ernstig door de Engelsen mishandeld, waarvoor is mij niet bekend. Het is mij echter opgevallen, dat Lippert nooit de minste moeite heeft gedaan, om voor Naumann in de bres te springen.

Ik heb dit erg minderwaardig gevonden. Lippert wist wat er gebeurde. Lippert is wat betreft dan ook veel in mijn achting gedaald. Ik heb Naumann altijd beschouwd als een zeer behoorlijk officier, die alhoewel nog jong zijnde zijn plicht heeft gedaan. Ik meen U nu wel uitvoerig te hebben ingelicht over hetgeen U wenste te weten en ik ben bereid U ook verder alle gewenste inlichtingen te verschaffen, indien U meent deze nodig te hebben.